

**НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
ПУБЛІЧНОГО ПРАВА**

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
ПУБЛІЧНОГО ТА ПРИВАТНОГО ПРАВА**

Збірник наукових праць

Збірник засновано у 2015 році

Випуск 6, 2021
Том 2

Видавничий дім
«Гельветика»
2021

НАУКОВИЙ ВІСНИК ПУБЛІЧНОГО ТА ПРИВАТНОГО ПРАВА

Збірник наукових праць
Випуск 5, том 2, 2021
Виходить 6 разів на рік

Збірник заснований у вересні 2015 року.
Засновник: Науково-дослідний інститут публічного права.
Свідоцтво про державну реєстрацію – серія КВ № 21525-11425 Р від 08.09.2015.
Ухвалено до друку та поширення через мережу Internet
вченою радою Науково-дослідного інституту публічного права
(протокол № 10 від 22.09.2021 р.).

Збірник наукових праць «Науковий вісник публічного та приватного права» включено до переліку наукових фахових видань (Категорія «Б»), в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з юридичних дисциплін на підставі Наказу Міністерства освіти та науки України № 409 від 17.03.2020 р. (Додаток 1).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Галуцько В.В. – доктор юридичних наук, професор (головний редактор); **Дрозд О.Ю.** – доктор юридичних наук, доцент (науковий редактор); **Журавльов Д.В.** – доктор юридичних наук, професор; **Козін С.М.** – кандидат юридичних наук; **Короєд С.О.** – доктор юридичних наук, доцент; **Курило В.І.** – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії аграрних наук, заслужений юрист України; **Мануїлова К.В.** – кандидат юридичних наук, доцент; **Севрук В.Г.** – кандидат юридичних наук; **Влад Вернигора** – L.L.M., BA (Hons), MA, DSocSc (Таллін, Естонія).

Редакційна колегія не завжди поділяє позицію автора.
За точність викладеного матеріалу відповідальність покладається на авторів.
Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Н 34 Науковий вісник публічного та приватного права : Збірник наукових праць.
Випуск 6. Т. 2. – К. : Науково-дослідний інститут публічного права, 2021. – 108 с.

У збірнику висвітлюються актуальні питання теорії та історії публічного адміністрування, адміністративного, конституційного, цивільного, трудового, екологічного, кримінального і кримінально-процесуального права.

Видання розраховане на науковців, викладачів, аспірантів і студентів, усіх, хто цікавиться проблемами публічного та приватного права.

Адреса редакції:
Науково-дослідний інститут публічного права
03118, м. Київ, вул. Козацька, 116, к. 206, тел. (044) 228-10-31
www.nvppp.in.ua

ISSN 2618-1258 (Print)
ISSN 2618-1266 (Online)

© Науково-дослідний інститут публічного права, 2021

ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 349.2

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2021.6.2.1>

БАБИЧ І. С.

**ПЕРЕРАХУНОК ПЕНСІЇ КОЛИШНЬОМУ ПРАЦІВНИКУ МІЛІЦІЇ
У РОЗМІРІ ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ПЕНСІЇ**

**RECALCULATION OF PENSION FOR FORMER MILITIAMAN
IN THE AMOUNT OF A POLICE OFFICER'S PENSION**

Стаття присвячена аналізу проблемного питання перерахунку колишньому міліціонеру пенсії в розмірі пенсії поліцейським. В статті проведено дослідження процесу здійснення Пенсійним фондом України перерахунку розміру пенсійних виплат колишнім міліціонерам, розкрито законодавче регулювання досліджуваного питання, а також проаналізована судова практика перерахунку пенсій колишнім працівникам Міністерства внутрішніх справ України. Автор статті зауважив, що після прийняття у 2015 році Верховною Радою України закону, яким гарантувався перерахунок пенсій міліціонерів із врахуванням заробітних плат поліцейських, та відмовою ПФУ виплачувати нові підвищені пенсії через брак коштів в бюджеті, розпочалася історія натягнутих відносин між пенсіонерами-колишніми міліціонерами та Пенсійним фондом України, що згодом призвела до збільшення численності судових звернень пенсіонерів. В статті також зазначається, що результатом купи звернень від колишніх міліціонерів стали рішення судів, зокрема і Верховного Суду щодо зобов'язання Пенсійного фонду здійснити перерахунок пенсій правоохоронців з моменту виникнення права на перерахунок пенсій та в порядку, що встановлено чинним законодавством України. Це рішення ВС прийняв оскільки збільшення грошового забезпечення поліцейських, що за складовими має ідентичний характер грошового забезпечення колишніх міліціонерів, однак більшим за розміром, є безумовною підставою здійснення перерахунку пенсійних виплат колишніх працівників міліції. Як підсумок визначено, що хоч зміни в законодавство, які дозволили экс-робітникам органів внутрішніх справ отримувати поліцейські пенсії, були прийняті й стали чинними більше п'яти років тому, досі колишні міліціонери мають клопіт з відстоюванням своїх законних прав на гідну пенсію в судових засіданнях. Тільки в 2018 році, після тривалих судових тяжб щодо правонаступництва ліквідованих органів внутрішніх справ Національною поліцією, пенсіонери-міліціонери одержали омріяні перерахунки пенсій. Однак виплати перерахованих ще у 2018 році пенсій почали виплачуються тільки зараз, що доводить незлагодженість функціонування соціального захисту населення й пенсіонерів зокрема та бюджетної системи в Україні.

Ключові слова: пенсія, міліціонери, перерахунок пенсій, грошове забезпечення, Пенсійний фонд України, поліція, судова практика.

The article is devoted to the analysis of recalculation of former militiaman's pension in the amount of police officer's pension. It is studied in the article the process of recalculation of former militiaman's pension by the Pension Fund of Ukraine, revealed the legislative regulation of the understudied issue and also analyzed the judicial practice of recalculation of pensions of former employees of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. The author of the article notes that after the passed in 2015 by the Verkhovna Rada of Ukraine the law, which guaranteed recalculation of pensions of former militiamen taking into account police salaries, and the refusal of the Pension Fund of Ukraine to pay new increased pensions due to lack of funds in the budget, the history of strained relations between the former militiamen and the Pension Fund of Ukraine began. This fact subsequently led to an increase in the number of pensioners' appeals to the courts. The article also notes that as a result of a number of appeals from former militiamen to the courts, including the Supreme Court, the last one decided to oblige the Pension Fund to recalculate the pensions of the law enforcement officers from the moment of the right to recalculate pensions and in the manner prescribed by applicable law of Ukraine. This decision was made by the Supreme Court, because the increase of policemen's pensions (the components are identical to the financial security of former militiamen, but there is more in amount) is an unconditional ground for recalculation of the pensions of former militiamen. As a result, it is determined that although the changes in the legislation that allowed ex- militiamen to receive police pensions were adopted and came into force more than five years ago, former police officers still have enough trouble with defending their legal rights to a decent pension in court proceedings. After lengthy court cases on the succession of internal affairs bodies by the National Police, in 2018 pensioners-policemen received the desired recalculation of pensions. However, payments of pensions listed back in 2018 began to be paid only now, which proves the incoherence of functioning of social protection of the pensioners and the budget system in Ukraine.

Key words: *pension, police officers (militiamen), recalculation of pensions, financial security, Pension Fund of Ukraine, police, judicial practice.*

Актуальність теми. Колишні працівники Міністерства внутрішніх справ України (МВС України) – міліціонери доволі нерідко мають проблеми з виплатою їм гідної пенсії, котра буде прирівняна до пенсії працівників Національної поліції України. Варто зауважити на тому, що розмір пенсійних виплат міліціонерам вже був прирівняний до грошового забезпечення поліцейських [1], однак судові спори з даного приводу підтверджують невирішеність проблеми перерахунку розміру пенсійних виплат колишнім міліціонерам.

Хоч історія натягнутих відносин між колишніми міліціонерами та Пенсійним фондом України (далі – ПФУ) розпочалася ще в грудні 2015 року, коли останній після прийняття Верховною Радою України закону, яким гарантувався перерахунок пенсій міліціонерів з врахуванням заробітних плат поліцейських (Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення гарантій соціального захисту колишніх працівників органів внутрішніх справ України та членів їхніх сімей» [2]), відмовився робити такий перерахунок через брак коштів в бюджеті, і досі складна ситуація по перерахунку пенсій колишнім міліціонерам залишається актуальною.

Стан дослідження. Проблематика та теоретико-практичні аспекти пенсійного забезпечення колишніх працівників МВС та поліцейських були досліджені наступними вченими й юристами: В. М. Андріївим, Н. Б. Болотіною, В. С. Венедиктовим, С. В. Венедиктовим, С. В. Вишневецькою, М. І. Іншиним, М. М. Клемпарським, К. Ю. Мельником, С. М. Прилипком, Г. І. Чанишевою та інші.

Метою статті є розкриття правової характеристики здійснення ПФУ перерахунку розміру пенсійних виплат колишнім міліціонерам, а також проведення дослідження судової практики питання перерахунку пенсій колишнім працівникам органів внутрішніх справ (далі – ОВС).

Виклад основного матеріалу. Переходячи до основного викладу статті, варто зазначити безумовний факт щодо того, що проблемою перерахунку пенсій колишнім працівникам ОВС стурбовані мільйони пенсіонерів. Нижче будемо намагатися проаналізувати виниклу ситуацію.

Розпочнемо із законодавчого регулювання питання. Так, за положеннями ч. 3 ст. 51, ч. 3 ст. 63 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» (далі – Закон № 2262-ХІІ) усі пенсії, що було призначено за даним Законом, осо-

бам начальницького й рядового складу ОВС України (міліції та податкової міліції), мають бути перераховано при зміні видів грошового забезпечення, щомісячних додаткових видів грошового забезпечення (надбавок, доплат, підвищень) та премій у розмірах, встановлених законодавством для поліцейських [3].

Перерахунок розміру пенсійних виплат здійснюється з моменту виникнення права на перерахунок пенсій та в порядку, що встановлено КМУ, відповідно до норми ч. 2 ст. 51 вищезазначеного закону, з першого числа місяця, що йде за місяцем, в якому настали обставини, що тягнуть за собою зміну розміру пенсії. Якщо при цьому пенсіонер набув права на підвищення пенсії, різницю в пенсії за минулий час може бути виплачено йому не більш як за 12 місяців [3].

Також варто додати, що оновлені схеми розрахунку посадових окладів працівників поліції, окладів поліцейських за спеціальними званнями, розміри надбавок за стаж служби в поліції та розміри інших складових грошового забезпечення працівника поліції запроваджено відповідно до постанови КМУ від 11.11.2015 р. № 988 «Про грошове забезпечення поліцейських Національної поліції» [4].

Наразі оплата праці поліцейським є значно вищою, аніж розмір заробітної плати колишніх міліціонерів. Від набрання чинності відповідних законодавчих положень (з 29.12.2015 р.), пенсійні виплати колишнім міліціонерам мали перерахувати. Даний перерахунок згідно із законом мав відбутися на основі виплат, що включали б:

- грошове забезпечення;
- надбавки;
- доплати;
- підвищення;
- преміальні виплати.

Таким чином, ми бачимо, що пенсії колишніх міліціонерів підлягають перерахунку [5].

Зважаючи на вищесказане, розмір пенсії, беручи до уваги посаду колишнього міліціонера, має бути збільшений приблизно вдвічі. Однак попри все вищезазначене, під час звернення до ПФУ з вимогою підвищити пенсію, колишні міліціонери-пенсіонери повсякчас одержують відмову від органів держави проводити перерахунок пенсії [1].

Як результат конфлікту між міліціонерами й ПФУ стосовно перерахунку пенсійних виплат, збільшилася численність судових звернень пенсіонерів, що завершилися рішенням Верховного суду від 15.02.2018 р., яким було зобов'язано Пенсійний фонд здійснити перерахунок пенсій правоохоронців [6].

Збільшення грошового забезпечення поліцейських є безумовною підставою для перерахунку пенсії колишньому працівнику міліції (висновок Верховного Суду в постанові № 607/10583/16-а) [7]. В цій справі Суд зазначає, що КМУ було встановлено постановою № 988 від 11.11.2015 «Про грошове забезпечення поліцейських Національної поліції» та постановою № 947 від 18.11.2015 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 09.03.2006 р. № 268» розміри грошового забезпечення працівникам поліції за посадовими окладами та спеціальними званнями, що значно перевищують посадові оклади та плату за спеціальні звання колишніх міліціонерів. Тож, збільшення грошового забезпечення поліцейських, що за складовими має ідентичний характер грошового забезпечення колишніх міліціонерів, однак більшим за розміром, є безумовною підставою здійснення перерахунку пенсійних виплат позивача як колишнього працівника міліції [8].

Схожу думку висловили і судді при винесенні постанови КАС ВС від 26.02.2021 р. у справі № 822/2345/16, де також було зазначено про безумовну підставу для перерахунку пенсії позивача, як колишнього міліціонера на підставі постанови КМУ від 11.11.2015 р. № 988, а бездіяльність МВС щодо не надіслання інформації про зміни у грошовому утриманні до ПФУ визнана протиправною [9].

Тотожна позиція була висловлена Верховним Судом у постановях від 15.02.2018 р. у справі № 820/6514/17, від 27.03.2020 р. № 537/14865/17, від 11.08.2020 р. № 714/19/17, від 20.08.2020 р. № 524/7847/16-а, а також від 09.09.2021 р. № 219/8671/17 й від 28.01.2021 р. № 811/261/18 [10; 11, п. 19].

Згадати варто і перше зразкове рішення Касаційного адміністративного суду Верховного Суду у справі № 820/6514/17, де Суд зобов'язав ПФУ перерахувати всі пенсії колишнім міліціонерам із врахуванням грошового забезпечення поліцейських. Дякуючи цьому рішенням решта таких же пенсіонерів отримали можливість одержати сатисфакцію в судах у спрощеному порядку [12].

Так, Харківським окружним адміністративним судом було направлено до ВС справу № 820/6514/17 для розгляду її в якості зразкової, адже і в інших типових справах позивачами були пенсіонери ОВС, а відповідачем виступає територіальний орган ПФУ, предметом спору є бездіяльність ПФУ при перерахунку й виплатах пенсій міліціонерів з 01.01.2016 р. згідно з оновленими правовими нормами. Мова про набрання чинності 29.12.2015 року змінами до ст. 63 Закону № 2262-ХІІ. Так, пенсії міліціонерів мають встановлюватися з урахуванням видів грошового забезпечення (надбавок, доплат, підвищень) та премій в встановлених законом для поліцейських розмірах.

Верховним Судом було визнано підвищення грошового забезпечення поліцейських як безумовну підставу перерахунку пенсії позивача як міліцейського. Відповідно до абз. 2 п. 15 розділу ХІ «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про Національну поліцію» за колишніми міліціонерами, у тому числі пенсіонерами, а також членами їх сімей, іншими особами зберігаються пільги, компенсації і гарантії, передбачені цим Законом для колишніх поліцейських, членів їхніх сімей, інших осіб [13, п.22; 14, абз. 2 п. 15]. Отже позивач може розраховувати на пенсійний перерахунок з початку 2016 року.

При відмові перерахувати пенсію, відповідач зазначив брак передбачених на цю мету коштів в бюджеті ПФУ. На такий аргумент відповідача Верховний Суд зазначає, що дана позиція ПФУ не дає позивачу права на мирне володіння своїм майном, що гарантується у ст. 1 Першого протоколу Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [13, п. 4].

ВС вирішив, посилаючись у п. 37 своєї постанови по справі № 820/6514/17 на рішення ЄСПЛ у справі «Кечко проти України» від 08.11.2005 р., а також на п. 38 цієї ж постанови, що органи державної влади не можуть посылатися на відсутність коштів як причину невиконання своїх зобов'язань, коли чинна норма права передбачає виплату певних надбавок, і дотримуються усі вимоги, котрі необхідні для цього. Дану позицію підтримав і Верховний Суд України у своїх рішеннях по справах № 21-399во10 від 22.06.2010 р., № 21-977во10 від 07.02.2012 р., № 21-44а10 від 03.12.2010 р.

Останнє, що потрібно зауважити щодо зразкової справи № 820/6514/17, що задля використання висновків ВС судам слід не забувати про наступне: довідки щодо розміру грошового забезпечення задля перерахунку пенсійних виплат із врахуванням грошового забезпечення поліцейських мають отримуватись з додержанням Порядку проведення перерахунку пенсій, призначених відповідно до Закону України № 2262-ХІІ, що затверджено в постанові КМУ від 13.02.2008 р. № 45 (далі – Порядок). Ці довідки мають бути чинними.

Щодо зазначеного вище Порядку, варто зазначити наступне.

В пункті 1 Порядку встановлено, що перерахунок раніше призначених згідно із Законом № 2262-ХІІ пенсійних виплат на умовах й в розмірі, передбаченому КМУ, здійснюється, якщо підвищиться грошове забезпечення відповідних категорій військовослужбовців, осіб, що мають право на пенсію за вищенаведеним законом [15, п. 1].

Порядок проведення перерахунку пенсій, призначених відповідно до Закону № 2262-ХІІ, затверджений постановою КМУ від 13.02.2008 № 45, передбачив, що Мінсоцполітики має повідомити ГУ ПФУ про підстави перерахунку пенсійних виплат й про потребу в підготовці списків осіб, пенсії котрих підлягають перерахунку (абз. 1 п. 2 Порядку). Наступним кроком згідно із абз. 2 п. 2 Порядку є складання у 10-денний строк головними управліннями ПФУ списків даних осіб та подання їх до органів, що мають повноваження на видачу довідок щодо розміру грошового забезпечення для перерахунку пенсій, органам, з яких осіб було звільнено зі служби [15, п. 2]. Далі на основі списків уповноваженими органами підготовлюються довідки щодо розміру грошового забезпечення для кожного, хто зазначений у списках, й протягом місяця подаються до головних управлінь ПФУ [15, абз. 1 п. 3].

Верховний Суд при винесенні остаточного рішення у справі № 811/261/18 звернув увагу на те, що зміна умов чи норм пенсійного забезпечення (наприклад визначення різновидів грошового забезпечення задля перерахунку пенсійних виплат) підзаконними нормативними актами варто розцінювати як порушення закону, адже зміна умов та норм пенсійного забезпечення осіб, що було звільнено з військової служби, й інших осіб, що претендують на пенсію за Законом України № 2262-ХІІ, здійснюється виключно шляхом внесення змін до цього Закону та Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (абз. 3 ст. 1¹ Закону України № 2262-ХІІ) [11, п. 22-23].

Наразі тисячі колишніх робітників ОВС мають захищати та відсуджувати заслужені пенсії у держави. Останні декілька років Україна заборгувала колишнім військовикам недоплат десь по 100 тис. грн. Задля погашення державою боргу перед військовими необхідно виділити більше

5 млрд. грн. Хоч апеляційними судами і було зобов'язано Пенсійний фонд здійснити перерахунок та нарахувати виплати в повному обсязі, ПФУ продовжує казати, що коштів немає, а бюджет нинішнього року покриває потребу в погашенні заборгованості перед різними категоріями пенсіонерів всього на 360 млн. грн. [16].

Як зауважує Володимир Тимофеев – голова Всеукраїнського громадського об'єднання «Комітет захисту конституційних прав військовослужбовців, співробітників МВС України і СБУ «За справедливість»: «нас ставлять в чергу на виплату заборгованості, у котрій наразі стоять близько 82 тис. пенсіонерів різних категорій. Сьогодні виплачують за судовими рішеннями 2018 року, а скільки нам доведеться чекати – ніхто не знає. Може, три, може, чотири роки».

Після збільшення пенсій для поліцейських забезпечення колишніх міліціонерів виявилось в декілька разів нижчим. Тільки в 2018 році, після тривалих судових тяжб щодо правонаступництва Національної поліції ліквідованих ОВС, пенсіонери-міліціонери одержали омріяні перерахунки пенсій. Однак підготовлені МВС довідки щодо грошового забезпечення міліціонерів не включали низку надбавок, а премії було знижено в десятки разів. У зв'язку з оновленими довідками щодо грошового забезпечення нерідко нова пенсія була в кілька разів нижчою, аніж отримують колеги-поліцейські.

Майор міліції у відставці Сергій Поляков після виходу на пенсію з посади начальника чергової частини районного відділу розповідає, що отримує 3,6 тис. грн., в той час як колеги, котрі звільнилися вже в поліції – понад 7,5 тис. грн. Як заявляє колишній міліціонер, робочі умови, обов'язки, задачі й роль однакові, а пенсії геть відрізняються. Отримати законний перерахунок чоловік зможе завдяки судовій системі – спершу звернувшись за оскарженням відмови від видачі довідки щодо грошового забезпечення, а згодом і з позовом до ПФУ [16].

Аналізування наукового та практичного матеріалу дозволяє зробити наступні висновки. Наразі нажалі ситуація з проблемою перерахунку пенсій колишнім працівникам ОВС чи просто колишнім міліцейським досі немає свого довгоочікуваного вирішення та оплати пенсіонерам пенсійних виплат в законних та належних розмірах.

Хоч зміни в законодавство, які дозволили экс-робітникам ОВС отримувати поліцейські пенсії, були прийнятті й стали чинними більше п'яти років тому, досі колишні міліціонери мають клопіт з відстоюванням своїх законних прав на гідну пенсію в судових засіданнях та повинні захищати право на перерахунок їх пенсій до рівня поліцейських пенсійних виплат.

Питання прирівнювання посад міліціонерів до посту поліцейських й перерахунку їм пенсії вимагає детальнішого аналізування, адже мова тут не лише про справедливість під час розподілення благ соціального характеру, однак і щодо законності й обґрунтованості виплат з ПФУ, що формується як із обов'язкових внесків господарюючих суб'єктів та громадян, так і коштів українського держбюджету, котрі призначені для оплат пенсій військовослужбовцям й деяким іншим категоріям осіб [17, с. 103].

Хотілось би вірити, що грошове забезпечення пенсіонерів-колишніх міліцейських врешті-решт буде справедливим, стабільним й системним. Аби спробувати вирішити наведені проблеми варто встановити соціально-справедливий перерозподіл між тими працівниками, хто вийшов на пенсію ще за часів функціонування міліції та одержував би такі ж пенсійні виплати, як і ті, хто виходить зараз на пенсію з такої ж посади, однак вже з лав поліції.

Список використаних джерел:

1. Як міліціонеру отримувати поліцейську пенсію? URL: https://lawflagman.com.ua/services/fo/pensii_police.html.
2. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення гарантій соціального захисту колишніх працівників органів внутрішніх справ України та членів їхніх сімей: Закон України від 23.12.2015 № 900-VIII. Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2016, № 3, ст. 31.
3. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб: Закон України від 09.04.1992 № 2262-XII. Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1992, № 29, ст. 399.
4. Про грошове забезпечення поліцейських Національної поліції: Постанова, Схема від 11.11.2015 № 988 / Кабінет Міністрів України. *Офіційний вісник України* від 11.12.2015 р. № 96. Стор. 59, стаття 3281.
5. Пенсії колишніх працівників органів МВС підлягають перерахунку. URL: http://www.vasr.gov.ua/news/5249-pensii_kolishnikh_pratsivnikiv_organiv_mvsv_pidliagaiut_pererakhunku.html.

6. Пенсії військовим та міліціонерам збільшать... «в розстрочку». URL: <https://www.gorod.cn.ua/news/gorod-i-region/90401-pensiyi-viiskovim-ta-milicioneram-zbilshat-v-rozstrochku.html>.
7. Право є, коштів не видно. URL: <https://zib.com.ua/ua/133266.html>.
8. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 13.03.2018 по справі № 607/10583/16-а. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/72749413>.
9. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 26.02.2021 р. по справі № 822/2345/16. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/95177059>.
10. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 09.09.2021 р. по справі № 219/8671/17. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/99482215>.
11. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 28.01.2021 по справі № 811/261/18. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/94458675>.
12. Миліціонерам пересчитають пенсії – Верховний Суд. URL: <https://alvaprivacy.ua/publikatsii/obraztsovoe-reshenie-militsioneram-pensii>.
13. Рішення Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 15.02.2018 р. по справі № 820/6514/17. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/72290243>.
14. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2015. № 40-41. ст. 379.
15. Про затвердження Порядку проведення перерахунку пенсій, призначених відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», та внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 17 липня 1992 р. № 393: Постанова, Порядок від 13.02.2008 № 45 / Кабінет Міністрів України. *Офіційний вісник України* від 25.02.2008 р., № 12, стор. 19, стаття 301
16. Відслужили своє. Як колишні силовики домагаються перерахунку пенсій. URL: <https://ua.112ua.tv/mnenie/vidsluzhyly-svoie-yak-kolyshni-sylovyky-domahaiutsia-pererakhunku-pensii-572178.html>.
17. Іванов І. В., Князькова Л. М., Хайлова Т. В. Соціальний захист працівників органів внутрішніх справ як гарантія соціальної безпеки держави. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2020. Вип. 1. С. 100-104. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2020/1/23.pdf>.

**АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС;
ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО**

УДК 342.9
DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2021.6.2.2>

АГАНІН Б. Ю.

**ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ**

**DETERMINATION OF THE ESSENCE OF ADMINISTRATIVE ACTIVITIES
OF THE NATIONAL POLICE IN THE FIELD OF TRAFFIC SAFETY**

У статті аналізується чинне міжнародне та вітчизняне законодавство у сфері безпеки дорожнього руху. Проведений аналіз наявних теоретичних напрацювань вчених адміністративістів та поліцієстів щодо питань відмежування таких категорій як: «адміністративна діяльність поліції», «поліцейська діяльність». Констатовано, що поліцейська діяльність, як і адміністративна діяльність Національної поліції є особливими видами державно-владної управлінської діяльності, але остання є елементом поліцейської діяльності, яка за своєю суттю є ширшим поняттям. Адміністративна діяльність Національної поліції має такі ознаки: є особливим видом державно-владної управлінської діяльності; регулюється адміністративними нормативно-правовими актами; структурно входить до поліцейської діяльності; поєднує як правоохоронну, так і сервісну функції держави; передбачає застосування спеціальних адміністративних форм та методів; здійснюється зі спеціальною метою; підлягає контролю з боку громадянського суспільства. З'ясовано, що під правоохоронною функцією розуміють, наприклад, гарантування функціонування суспільних відносин, врегульованих правом або об'єктивно зумовлені державними охоронними правовими потребами і сутністю державної влади однорідні стійкі напрямки її діяльності із задоволення цих потреб. Правоохоронна функція передбачає охорону кожного члена суспільства від несправедливого поводження з боку інших осіб. Проведене дослідження дає можливість узагальнити, що адміністративна діяльність Національної поліції у сфері безпеки дорожнього руху є специфічним видом державно-владної управлінської діяльності, адже з одного боку покликана забезпечити безпеку дорожнього руху за допомогою імперативного впливу на поведінку його учасників шляхом реалізації комплексу постійно здійснюваних дій правоохоронного характеру, а з іншого боку – підтримувати рівень безпекового середовища у транспортних процесах на рівні допустимого організаційними (у тому числі сервісними) діями, що спрямовані на мінімізацію ризиків, загроз та викликів для соціально-економічних цінностей людини, суспільства та держави в цілому.

Ключові слова: адміністративна діяльність, безпека, безпека дорожнього руху, дорожній рух, дорожньо-транспортна пригода, забезпечення внутрішньої безпеки, Національна поліція, поліцейська діяльність.

The article analyzes current international and domestic legislation in the field of road safety. An analysis of the existing theoretical works of administrative scientists and police officers regarding the issues of defining such categories as: "administrative police activity", "police activity" was carried out, on the basis of which it was established that police activity, as well as the administrative activity of the National Police, are special types of state-authority management activity, but the latter is an element of policing, which is inherently a broader concept. The administrative activity of the National Police has the following characteristics: it is a special type of state-authority management activity; regulated by administrative legal acts; is structurally included in police activity; combines both law enforcement and service functions of the state; provides for the use of special administrative forms and methods; carried out for a special purpose; subject to control by civil society. It has been found that the law enforcement function means, for example, guaranteeing the functioning of social relations regulated by law or objectively determined by state protective legal needs and the essence of state power, uniform stable directions of its activity to satisfy these needs. The law enforcement function provides for the protection of every member of society from unfair treatment by other persons. The conducted research makes it possible to generalize that the administrative activity of the National Police in the field of road safety is a specific type of state-authority management activity, because on the one hand it is designed to ensure road safety by means of an imperative influence on the behavior of its participants through the implementation of a complex of constantly implemented law enforcement actions, and on the other hand – to maintain the level of safety environment in transport processes at the acceptable level by organizational (including service) actions aimed at minimizing risks, threats and challenges for the socio-economic values of a person, society and the state as a whole.

Key words: *administrative activity, security, road traffic safety, road traffic, traffic accident, ensuring internal security, National Police, police activity.*

Постановка проблеми. Безпека на дорогах є однією зі значних проблем сучасного світу і питання забезпечення дорожнього руху є вкрай актуальним, оскільки людські втрати від дорожньо-транспортного травматизму є серйозним чинником, що негативно впливає не тільки на охорону життя та здоров'я людей, але й на соціально-економічний прогрес і досягнення країнами поставлених цілей розвитку [1]. З огляду на це вбачається доречним здійснення розгляду сутності адміністративної діяльності Національної поліції у сфері безпеки дорожнього руху, оскільки це провідний суб'єкт забезпечення публічної безпеки і порядку як у звичайних умовах життєдіяльності суспільства й держави, так і в умовах виникнення надзвичайних ситуацій [2, с. 16], а від якісного науково обгрунтованого підходу до її оптимізації залежить ефективність та результативність здійснення державної політики у сфері внутрішньої безпеки України в цілому.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Досліджувана проблематика розкрита в межах наукових праць вчених-адміністративістів побічно. Тобто як безпосередній об'єкт вивчення, результати аналізу щодо теоретичного осмислення адміністративної діяльності національної поліції у сфері безпеки дорожнього руху не оприлюднено. Втім суміжні питання, а також теоретичні основи, що мають суттєве значення для розкриття її положень висвітлено у працях таких вчених як: В. Аверьянов, О. Бандурка, О. Безпалова, В. Глуховець, І. Голосніченко, Л. Коваль, Я. Кондратьєва, В. Кулікова, І. Лавринчук, Л. Мамчур, П. Онопенко, В. Осадчий, О. Остапенко, Т. Пікуля, Ю. Римаренко, О. Соколенко, Р. Ткаченко та інших.

Метою статті є здійснення теоретичного осмислення адміністративної діяльності Національної поліції у сфері безпеки дорожнього руху.

Виклад основного матеріалу. Доктрина юридичної науки щодо категорійно-понятійного розуміння одного і того ж явища чи процесу містить щонайменше декілька позицій, а іноді – сотні. Це залежить від юридичної природи досліджуваного феномену. Однозначність позицій вчених можна спостерігати лиш у випадку законодавчого закріплення основних його конструкційних властивостей або ж окремих сутнісних ознак, що є базисом його змістового наповнення. У іншому випадку – має місце суб'єктивне інтерпретування конкретного науковця, виражене сукупним уявленням певного ідейного змісту [3, с. 25].

Сучасні здобутки незалежної Української держави на її шляху до інтеграції в структуру Європейського Союзу нерозривно пов'язані зі створенням та подальшим розвитком інституту Національної поліції. Зазначені процеси стали каталізатором упровадження в науковий обіг но-

вих термінів та понять, таких як «поліцейське право», «поліціїстика», «поліцейська діяльність» тощо [2, с. 11]. Тому поняття «поліцейська діяльність» стало заміником словосполученню «адміністративна діяльність поліції». Так, у колективній роботі «Поліцейська (адміністративна) діяльність» за загальною редакцією доктора юридичних наук, професора О. Безпалової дається наступне визначення поліцейської діяльності: «це особлива форма державно-владної діяльності управлінського характеру, що здійснюється в інтересах суспільства й держави спеціально створеними органами, уповноваженими застосовувати поліцейські заходи з метою забезпечення публічної безпеки та порядку, охорони прав і свобод громадян та інтересів суспільства й держави, протидії злочинності та надання послуг із допомоги особам, які цього потребують з особистих, економічних або соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій» [2, с. 13].

З вказаних визначень видно, що суттєвих відмінностей між «адміністративною діяльністю Національної поліції» та «поліцейською діяльністю» немає. Але ці категорії за своєю суттю є різними. Так, самі автори вище зазначеної роботи вказують, що поняття «поліцейська діяльність» не є діяльністю суто органів Національної поліції. І ми згодні із цим. Адже, наприклад, в Європі поліцейська сфера відноситься до діяльності так званих поліцейських організацій. Так, в Резолюції № 690 (1979) Парламентської асамблеї Ради Європи «Декларація про поліцію» зазначено, що до поліцейських організацій крім поліції входять: «секретні служби, військова поліція, збройні сили або міліція, які виконують поліцейські функції, відповідальні за правоохоронну діяльність, розслідування правопорушень, охорону громадського порядку та державної безпеки» [4].

Отже, на нашу думку, поліцейська діяльність, як і адміністративна діяльність Національної поліції є особливими видами державно-владної управлінської діяльності, але остання є елементом поліцейської діяльності, яка за своєю суттю є ширшим поняттям.

Окрім того, адміністративна діяльність Національної поліції тісно пов'язана із правоохоронною діяльністю. Адже, відповідно до Закону України від № «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» [5] Національна поліція входить в структуру правоохоронних органів та покликана: 1) забезпечувати публічну безпеку і порядок; 2) охороняти права і свободи людини, а також інтереси суспільства і держави; 3) протидіяти злочинності; 4) надавати в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [6]. Правоохоронна діяльність охоплює широкий спектр заходів із забезпечення прав і свобод громадян, забезпечення в державі режиму законності. Ця діяльність не завжди здійснюється у формі правозастосування і для деяких органів держави не є основною; більш того, правоохоронну діяльність можуть здійснювати недержавні інституції [2, с. 15].

За своєю структурою правоохоронна діяльність може поділятися на: попередження виникнення умов та причин суспільно небезпечних явищ; припинення процесу їх розвитку; ліквідацію негативних наслідків. Вона спрямована на охорону суспільних відносин, врегульованих правом нормами права, від будь-яких посягань [7, с. 110]. Таким чином, правоохоронна діяльність здійснюється в межах охоронних правовідносин і має відповідати принципам правоохоронної системи. У них інтегровані всі принципи права, правового регулювання, принципи правосвідомості і законності стосовно цілей, завдань, засобів і методів правової охорони суспільних відносин [8]. У свою чергу правоохоронна діяльність пов'язана із правоохоронною функцією. На жаль, чинне законодавство не містить такого поняття як «правоохоронна функція». До того ж у законах, які визначають правовий статус окремих правоохоронних органів, відсутній єдиний підхід і до розуміння сутності самого поняття «функція». Воно перепутане із компетенцією, завданнями, повноваженнями, обов'язками [9, с. 78].

Так під правоохоронною функцією розуміють, наприклад, гарантування функціонування суспільних відносин, врегульованих правом [10, с. 71] або об'єктивно зумовлені державними охоронними правовими потребами і сутністю державної влади однорідні стійкі напрямки її діяльності із задоволення цих потреб [11, с. 5]. Вчений І. Лавринчук зазначає, що правоохоронна функція передбачає охорону кожного члена суспільства від несправедливого поводження з боку інших осіб [12, с. 99]. З приводу усього вищевказаного О. Соколенко констатує про недостатню конкретизацію у наведених визначеннях сутності правоохоронної функції, що майже не відображує специфіку правоохоронної діяльності як явища правової дійсності [13, с. 847]. Тому вчений переконаний, що це комплексний цілісний пріоритетний напрямок державної політики, спрямований на забезпечення відповідно до засад верховенства права та пріоритету прав людини охорони права і правовідносин, а також захисту основ конституційного ладу, у тому числі прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина, законності та правопорядку [13, с. 851].

Необхідно відзначити, що правоохоронна функція є провідною функцією органів Національної поліції, але не основною. Так, головним принципом діяльності поліції визнано принцип «служити і захищати» [6], отже сервісно-правова спрямованість визначає сутність адміністративної діяльності Національної поліції і полягає у врегульованні за допомогою норм права сервісно-правової діяльності підрозділів та посадових осіб Національної поліції, спрямованих на забезпечення особистої безпеки громадян, захист їх прав і свобод, законних інтересів фізичних і юридичних осіб, публічного порядку і безпеки спрямованих на протидію правопорушень [14, с. 94].

Сучасне реформування вітчизняної поліції відбувається на основі партнерських відносин із громадськістю та кращих традицій Європи, але всі ці концептуальні зміни не завжди вчасно знаходять належне законодавче підкріплення. Яскравим прикладом такої проблеми є те, що, не дивлячись на реформи, які відбуваються в нашій державі, адміністративна діяльність Національної поліції Європейського зразка і досі регламентується радянським Кодексом України про адміністративні правопорушення 1984 року. Сьогодні вкрай необхідна політична воля законодавця, за браком якої, ще з 1998 року, з моменту запровадження адміністративної реформи, не прийнятий новий кодифікований акт – Кодекс про адміністративні проступки, який зміг би гармонійно, враховуючи інтереси сьогодення та інтереси всіх зацікавлених суб'єктів, задовольнити потреби усього суспільства в цій сфері [15, с. 17–26]. Відкладаючи прийняття цього вкрай необхідного закону, ми ставимо під сумнів проведення реформування Національної поліції як основного органу, який здійснює адміністративну діяльність, якість якої оцінює громадськість як основний її показник. Неможливо здійснювати сучасну адміністративну діяльність за застарілим законодавством, яке унеможливує якісне та всебічне забезпечення публічної безпеки та публічного порядку на гідному європейському рівні [14, с. 94–95].

Аналіз наукової думки щодо сутності адміністративної діяльності Національної поліції дозволяє узагальнити, що: 1) ряд авторів вважають, що головне в адміністративній діяльності Національної поліції це видання нормативних та індивідуальних актів [16]. Але на нашу думку, видання таких актів, це одна із інструментів (форм) адміністративної діяльності та характеризує її як розпорядчу діяльність і не як не може бути головним при визначенні сутності вказаної категорії; 2) більшість науковців під адміністративною діяльністю органів внутрішніх справ розуміють в першу чергу діяльність, яка направлена на забезпечення особистої безпеки громадян, захист їхніх прав і свобод, законних інтересів, публічної безпеки, боротьбу з правопорушеннями та їх попередження [17; 18; 19]. Інші, крім правоохоронної та превентивної функції зазначену діяльність доповнюють сервісною, а саме надання публічних послуг фізичним та юридичним особам [20, с. 9; 21]; 3) її ознакою визначається урегульованість адміністративними нормами [17; 18]; 4) також її наділяють такими характеристиками: а) владна, розпорядча, організуюча, виконавча, управлінська [19; 22; 2]; б) підзвітність і підконтрольність громадянському суспільству [21, с. 12].

Отже, аналіз вище зазначено спонукає до висновку, що адміністративна діяльність Національної поліції має такі ознаки:

– є особливим видом державно-владної управлінської діяльності. Здійснюється від імені держави, тому має імперативний характер. Під час адміністративної діяльності працівники органів Національної поліції мають право використовувати фізичну силу, вогнепальну зброю та спеціальні засоби. Крім того, притягувати до юридичної відповідальності та застосовувати адміністративні стягнення які є обов'язковими для виконання. Наприклад, Інструкція з оформлення поліцейськими матеріалів про адміністративні правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксовані в автоматичному режимі [22], визначала процедуру оформлення працівниками органів і органів (підрозділів) Національної поліції України, які мають спеціальні звання, відповідно до покладених на них повноважень, матеріалів про адміністративні правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксовані в автоматичному режимі [23]. У той же час для адміністративної діяльності Національної поліції є характерним цілеспрямований та усвідомлений вплив на об'єкти та суб'єктів, що не пов'язані субординаційними зв'язками. Тобто така діяльність має управлінський характер. Наприклад, спільний наказ МВС України та МОЗ України від 09.11.2015 року №1452/735 «Про затвердження Інструкції про порядок виявлення у водіїв транспортних засобів ознак алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції» [24], створив нормативно-правове підґрунтя діяльності патрульної поліції та закладів охорони здоров'я щодо виявлення у водіїв транспортних засобів

ознак алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції [24];

- регулюється адміністративними нормативно-правовими актами;
- структурно входить до поліцейської діяльності;
- поєднує як правоохоронну, так і сервісну функції держави;

– передбачає застосування спеціальних адміністративних форм (наприклад, видання адміністративних нормативних та індивідуальних актів) та методів (наприклад, адміністративний примус та адміністративний нагляд) реалізації;

– здійснюється зі спеціальною метою, яка визначена у профільному Законі України «Про Національну поліцію» – служити суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку [6];

– підлягає контролю з боку громадянського суспільства. Так, відповідно до п. 2 ст. 9 Закону України «Про національну поліцію», поліція забезпечує постійне інформування органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також громадськості про свою діяльність у сфері охорони та захисту прав і свобод людини, протидії злочинності, забезпечення публічної безпеки і порядку [6]. А розділ VIII зазначеного закону регулює процедуру громадського контролю за діяльністю Національної поліції.

Висновки. Серед масиву найбільш небезпечних внутрішніх загроз суспільним інтересам і цінностям сміливо можна виділити нехтування безпечною поведінкою на транспорті, адже стан аварійності в Україні є критичним.

Проведене дослідження дає можливість узагальнити, що адміністративна діяльність Національної поліції у сфері безпеки дорожнього руху є специфічним видом державно-владної управлінської діяльності, адже з одного боку покликана забезпечити безпеку дорожнього руху за допомогою імперативного впливу на поведінку його учасників шляхом реалізації комплексу постійно здійснюваних дій правоохоронного характеру, а з іншого боку – підтримувати рівень безпекового середовища у транспортних процесах на рівні допустимого організаційними (у тому числі сервісними) діями, що спрямовані на мінімізацію ризиків, загроз та викликів для соціально-економічних цінностей людини, суспільства та держави в цілому.

Список використаних джерел:

1. Стан справ аварійності на транспорті в Україні за 2019 рік: Директорат з безпеки на транспорті Міністерства інфраструктури України. *Міністерство інфраструктури України*, 2020. URL: <https://mtu.gov.ua/files/bezpeka/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D0%BD%20%D0%B0%D0%B2%D0%B0%D1%80%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%20%D0%BD%D0%B0%20%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%82%D1%96%20%20%D0%B7%D0%B0%202019%20%D1%80%D1%96%D0%BA.pdf>

2. Поліцейська (адміністративна) діяльність. За загальною редакцією О. І. Безпалової. Харків, 2021. 396 с.

3. Даниленко А. О. Доктринальні підходи до визначення поняття публічного адміністрування. *Південноукраїнський правничий часопис*, 2019. № 4. С. 25–27.

4. Резолюція № 690 (1979) Парламентської асамблеї Ради Європи «Декларація про поліцію»: Міжнародний документ від 08.05.1979 р. № 690. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_803#Text

5. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23.12.1993 р. № 3781-XII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12#Text>

6. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>

7. Політичний вимір діяльності Міністерства внутрішніх справ України (відповідь на виклики XXI століття). За ред. Ю. І. Римаренка, Я. Ю. Кондратьєва. К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2003. 292 с.

8. Мамчур Л. О. Адміністративно-правові засади взаємодії правоохоронних органів України з публічними інституціями: дис. ...канд. юрид. наук (доктора філософії): 12.00.07. Тернопіль, 2019. 2020 с.

9. Пікуля Т. О. Правоохоронні органи в механізмі держави України (теоретико-правові питання функціонування): дис... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2004. 203 с.

10. Осадчий В. І. Правоохоронні органи як суб'єкти кримінально-правового захисту. *Право України*, 1997. № 11. С. 71–75.
11. Онопенко П. В. Правоохоронні функції української держави: зміст і реалізація: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2005. 18 с.
12. Лавринчук І. Обставини встановлення правового статусу державного службовця. *Право України*, 1999. № 9. С. 98–102.
13. Соколенко О. Л. Поняття та ознаки правоохоронної функції держави як основи правоохоронної діяльності. *Форум права*, 2012. № 4. С. 847–852.
14. Ткаченко Р. Адміністративна діяльність органів національної поліції як об'єкт громадського контролю. *Правовий часопис Донбасу*, 2018. № 2 (63). С. 93–98.
15. Безпалова О. І. Компетенція органів внутрішніх справ України щодо реалізації правоохоронної функції держави. *Журнал східноєвропейського права*, 2014. № 5. С. 17–26.
16. Коваль Л. В. Адміністративне право України. Основи, Київ, 1994. 230 с.
17. Адміністративна діяльність органів внутрішніх справ. Загальна частина. За загальною редакцією І. П. Голосніченка, Я. Ю. Кондратьєва. Київ, 1995. 177 с.
18. Аверьянов В. Б. Функции и организационная структура органа государственного управления. Київ: Наук думка, 1979. С. 3–8.
19. Адміністративна діяльність. Частина особлива. За загальною редакцією О. М. Бандурки. Харків: Ун-т внутр. справ. «Еспада», 2000. 368 с.
20. Адміністративна діяльність Національної поліції. За редакцією Кулікова В. А. К.: «Освіта України», 2016. 230 с.
21. Адміністративна діяльність Національної поліції: За загальною редакцією В. А. Глуховері. Дніпро, 2017. 248 с.
22. Адміністративна діяльність. За загальною редакцією О. І. Остапенка. Львів: ЛІВС, 2002. 252 с.
23. Про затвердження Інструкції з оформлення поліцейськими матеріалів про адміністративні правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксовані в автоматичному режимі: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 13.01.2020 р. № 13. *Ligazakon*. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE34396.html.
24. Про затвердження Інструкції про порядок виявлення у водіїв транспортних засобів ознак алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції: Наказ МВС України та МОЗ України від 09.11.2015 р. № 1452/735. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1413-15#Text>.

**ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТІВ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОРУШЕНЬ
ПРАВИЛ ПАРКУВАННЯ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ**

**ON THE QUESTION OF DETERMINING SUBJECTS OF ADMINISTRATIVE
VIOLATIONS OF VEHICLE PARKING RULES**

Актуальність статті полягає в тому, що встановлення суб'єкта є обов'язковою умовою правильної кваліфікації адміністративного правопорушення. Відсутність суб'єкта означає відсутність складу правопорушення в цілому. Більш того, без достовірної інформації про суб'єкта адміністративного проступку, провадження у справі взагалі не починається. Чинне законодавство про адміністративну відповідальність допускає здійснення спеціальних заходів, спрямованих на встановлення особи порушника. Як правило, це відбувається лише при фізичній можливості спілкування з порушником на місці порушення, або ж за наявності певних ідентифікаційних даних. Аналіз правозастосовної практики свідчить про те, що більшість проблемних аспектів встановлення суб'єкта адміністративного порушення правил паркування транспортних засобів пов'язані з аналізом його спеціальних ознак, оскільки більшість суб'єктів цих порушень мають саме статус спеціальних, а не загальних суб'єктів. Метою статті є дослідження особливостей суб'єктів адміністративних порушень правил паркування транспортних засобів. Визначено роль і місце суб'єкта адміністративного правопорушення при кваліфікації порушень правил паркування транспортних засобів. Розглянуто підстави диференціації суб'єктів адміністративних правопорушень у відповідності до наявних загальних чи спеціальних ознак. Охарактеризовано спеціальні ознаки, притаманні суб'єктам вчинення адміністративних порушень правил паркування транспортних засобів. Виокремлено особливості спеціальних суб'єктів адміністративних порушень правил паркування транспортних засобів зафіксованих в режимі фотозйомки (відеозапису). Зроблено висновок, що практичне встановлення суб'єкта адміністративних порушень правил паркування транспортних засобів супроводжується багатьма проблемами, які обумовлюють помилки при кваліфікації, неправильне застосування адміністративно-деліктних норм, виникнення юридичних конфліктів. Це, зокрема, і недостатній професійний рівень суб'єктів адміністративно-юрисдикційної діяльності, і брак методичного забезпечення, і недосконале технічне оснащення тощо. Але, безумовно, головна проблема криється в площині законодавства. Вади законодавчого регулювання суттєво ускладнюють кваліфікацію правопорушень, знижують загальну ефективність інституту адміністративної відповідальності. Від їх якнайшвидшого усунення залежить не тільки захищеність відповідних суспільних відносин, а й фактичний стан благоустрою населених пунктів.

Ключові слова: суб'єкт адміністративного правопорушення, водій, відповідальна особа, належний користувач транспортного засобу, правила паркування, режим фотозйомки (відеозапису).

The relevance of the article lies in the fact that the establishment of the subject is a mandatory condition for the correct qualification of an administrative offense. The absence of the subject means the absence of the composition of the offense as a whole. Moreover, without reliable information about the subject of the administrative offense, the proceedings in the case do not begin at all. Current legislation on administrative responsibility allows for the possibility of carrying out special measures aimed at establishing the identity of the violator. As a rule, this happens only if it is physically possible to communicate

with the violator at the place of the violation, or if certain identification data is available. The analysis of law enforcement practice shows that most of the problematic aspects of establishing the subject of an administrative violation of vehicle parking rules are related to the analysis of its special features, since most of the subjects of these violations have the status of special and not general subjects. The purpose of the article is to study the peculiarities of the subjects of administrative violations of the rules of parking vehicles. The role and place of the subject of an administrative offense in the qualification of violations of the rules of parking vehicles is defined. The grounds for differentiating the subjects of administrative offenses in accordance with existing general or special features are considered. The special features characteristic of subjects who commit administrative violations of vehicle parking rules are characterized. Features of special subjects of administrative violations of vehicle parking rules recorded in photo (video) mode are highlighted. It was concluded that the practical establishment of the subject of administrative violations of vehicle parking rules is accompanied by many problems that lead to errors in qualification, incorrect application of administrative-delict norms, and the emergence of legal conflicts. This is, in particular, the insufficient professional level of subjects of administrative and jurisdictional activity, and the lack of methodical support, and imperfect technical equipment, etc. But, of course, the main problem lies in the area of legislation. Defects in legislative regulation significantly complicate the qualification of offenses and reduce the overall effectiveness of the institution of administrative responsibility. Not only the security of the relevant social relations, but also the actual state of improvement of settlements depends on their speedy elimination.

Key words: *the subject of an administrative offense, the driver, the responsible person, the proper user of the vehicle, parking rules, photo (video) mode.*

Постановка проблеми. Встановлення суб'єкта є обов'язковою умовою правильної кваліфікації адміністративного правопорушення. Відсутність суб'єкта означає відсутність складу правопорушення в цілому. Більш того, без достовірної інформації про суб'єкта адміністративного проступку, провадження у справі взагалі не починається. Чинне законодавство про адміністративну відповідальність допускає можливість здійснення спеціальних заходів, спрямованих на встановлення особи порушника. Як правило, це відбувається лише при фізичній можливості спілкування з порушником на місці порушення, або ж за наявності певних ідентифікаційних даних (наприклад, реєстраційного номеру транспортного засобу). Аналіз правозастосовної практики свідчить про те, що більшість проблемних аспектів встановлення суб'єкта адміністративного порушення правил паркування транспортних засобів пов'язані з аналізом його спеціальних ознак, оскільки більшість суб'єктів цих порушень мають саме статус спеціальних, а не загальних суб'єктів.

Стан дослідження. Проблема визначення суб'єкта адміністративного правопорушення, характеристики його загальних та спеціальних ознак, зокрема і в досліджуваній сфері, привертала увагу багатьох дослідників в галузі адміністративного права, серед яких: В. Б. Авер'янов, О. І. Безпалова, Н. В. Давидова, П. М. Дмитрушак, О. Ю. Дрозд, Т. О. Коломоєць, В. К. Колпаков, А. Т. Комзюк, М. Ф. Криштанович, О. В. Кузьменко, Р. І. Любичський, Р. Ю. Молчанов, А. В. Нефедова, О. Ю. Салманова, М. В. Плугатир, А. В. Пугач, В. Й. Развадовський, А. В. Рижий, Г. В. Самойленко, А. О. Собакар, Л. І. Сопільник, І. Ж. Торончук та інші. Разом з тим, стрімкий розвиток адміністративно-деліктного законодавства та впровадження технічних засобів фіксації адміністративних порушень правил паркування транспортних засобів, виокремлюють нові проблеми характеристики суб'єктів адміністративних порушень правил паркування транспортних засобів.

Метою статті є дослідження особливостей суб'єктів адміністративних порушень правил паркування транспортних засобів.

Виклад основних положень. Як зазначає В.К. Колпаков, правове становище суб'єктів адміністративних правопорушень неоднакове. Вони різняться за видами трудової діяльності, займаними посадами, відношенням до військового обов'язку тощо. Посадовим обов'язком службовця може бути забезпечення додержання визначених загальнообов'язкових правил. Наприклад, виконання санітарних, протипожежних норм – обов'язок усіх громадян, а для службовців – ще і трудовий обов'язок. Тому, за порушення таких норм покарання має бути суворішим. Деякі обов'язки стосуються не всіх, їх мають виконувати лише визначені категорії осіб (військовозобов'язані,

іноземці, батьки неповнолітніх дітей, особи, що перебувають під адміністративним наглядом) і, звичайно, тільки вони можуть відповідати за невиконання таких обов'язків [1, с. 267-268].

Законодавець також прагне диференціювати відповідальність різних категорій громадян, а, отже, створили умови для індивідуального справедливого впливу на правопорушників, що й зумовило включення цих ознак до закону. Спеціальні ознаки не стосуються будь-яких розбіжностей національного, класового характеру, ставлення до релігії, статі, віку, освіти, тощо.

За загальним правилом, спеціальні ознаки мають тимчасовий характер (хоч особа може мати таку властивість досить тривалий час), вони мобільні, особа може мати їх відразу кілька, набувати нових, позбуватися уже наявних [1, с. 267-268].

Аналізуючи статті КУпАП, які передбачають відповідальність за порушення правил паркування транспортних засобів, можна зробити висновок, що в них прямо вказано на окремі спеціальні ознаки суб'єкта адміністративного правопорушення. В результаті чого можемо виокремити наступних суб'єктів, які мають спеціальні ознаки і відповідно тільки за їх наявності можуть вважатись суб'єктом конкретного адміністративного проступку.

1. Особа, яка керувала транспортним засобом у момент вчинення правопорушення (момент паркування) (ч. 1, 2 та 8 ст. 151² КУпАП).

Визначення терміну «керування транспортним засобом» було наведено в п. 27 Пленуму ВСУ від 23.12.2005 № 14 «Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті», за яким керування транспортним засобом – виконання функцій водія під час руху такого засобу або інструктора-водія під час навчання учнів-водіїв, незалежно від того, керує особа транспортним засобом, який рухається своїм ходом чи за допомогою буксирування [2].

Крім того, в рішенні №404/4467/16-а від 20.02.19 ВС/КАС зазначив, що «само по собі керування транспортним засобом розуміється, як технічна дія водія з метою приведення транспортного засобу в рух, зворушення з місця і, як наслідок, переміщення транспортного засобу в просторі. Експлуатація транспортного засобу передбачає використання цього транспортного засобу за призначенням, тобто з метою керування [3].

Таким чином, керування транспортним засобом – це умисне виконання особою функцій водія шляхом вчинення технічних дій для приведення транспортного засобу в рух та зворушення з місця, а під час руху – для зміни напрямку руху та/чи швидкості транспортного засобу [4].

Тобто можемо зробити висновок, що знаходження особи за кермом транспортного засобу, який не є в стані руху (знаходиться в нерухомому стані) і перебуває на майданчику для паркування транспортних засобів з порушенням правил паркування, не є доказом вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого 152¹ КУпАП, оскільки саме перебування особи на місці за кермом не доводить факт керування транспортним засобом, незалежно від того працює двигун чи ні.

Однак слід наголосити ще на одному моменті. У вищенаведених прикладах судової практики постійно наголошується на виконанні функцій водія під час руху транспортного засобу.

Законодавство визначає, що водій – особа, яка керує транспортним засобом і має посвідчення водія (посвідчення тракториста-машиніста, тимчасовий дозвіл на право керування транспортним засобом, тимчасовий талон на право керування транспортним засобом) відповідної категорії. Водієм також є особа, яка навчає керуванню транспортним засобом, перебуваючи безпосередньо в транспортному засобі [5].

Виходить, що якщо особа не має посвідчення водія, керує транспортним засобом і порушує правила паркування, то вона не буде суб'єктом даного правопорушення.

Враховуючи вищевикладене, пропонуємо під «керуванням транспортним засобом» розуміти технічні дії особи, яка перебуває за кермом з метою приведення транспортного засобу в рух, зворушення з місця і, як наслідок, переміщення транспортного засобу в просторі.

2. Посадові особи суб'єктів господарювання, які утримують майданчики для паркування транспортних засобів (ч. 3, 4, 7 ст. 151² КУпАП).

Відповідно до Правил паркування транспортних засобів, їх дія поширюється на осіб, які розміщують транспортні засоби на майданчиках для паркування, а також на суб'єктів господарювання, які утримують такі майданчики. Під останніми розуміються балансоутримувачі майданчиків для паркування транспортних засобів, що визначаються відповідно до Закону України «Про благоустрій населених пунктів» [6].

В законодавстві існують різні визначення «суб'єктів господарювання».

Зокрема, відповідно до ст. 55 Господарського кодексу України, суб'єктами господарювання визнаються учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством. До них відносяться:

1) господарські організації – юридичні особи, створені відповідно до Цивільного кодексу України, державні, комунальні та інші підприємства, створені відповідно до цього Кодексу, а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку;

2) громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці [7].

В Законі України «Про захист економічної конкуренції», наприклад, суб'єкт господарювання це юридична особа незалежно від організаційно-правової форми та форми власності чи фізична особа, що здійснює діяльність з виробництва, реалізації, придбання товарів, іншу господарську діяльність, у тому числі яка здійснює контроль над іншою юридичною чи фізичною особою; група суб'єктів господарювання, якщо один або декілька з них здійснюють контроль над іншими. Суб'єктами господарювання визнаються також органи державної влади, органи місцевого самоврядування, а також органи адміністративно-господарського управління та контролю в частині їх діяльності з виробництва, реалізації, придбання товарів чи іншої господарської діяльності. Господарською діяльністю не вважається діяльність фізичної особи з придбання товарів народного споживання для кінцевого споживання [8].

На відміну від визначення «суб'єкта господарювання» в законодавстві відсутнє поняття «посадова особа суб'єкта господарювання». Єдине чим можна оперувати в даному випадку, це визначення, яке міститься в Методиці визначення відносин контролю (затверджена розпорядженням Антимонопольного Комітету України 24.12.2002 № 397-р.), відповідно до якої посадові особи суб'єкта господарювання це:

- керівник;
- заступник керівника підприємства;
- головний бухгалтер;
- голова та члени виконавчого органу господарського товариства;
- голова ревізійної комісії;
- у товариствах, де створена рада товариства (спостережна рада), голова та члени ради товариства (спостережної ради) [9].

3. Водій (ч. 6 ст. 151² КУпАП).

Відповідно до п. в) ч. 1 ст. 1 Конвенції про дорожній рух «термін «водій» («погонич») означає будь-яку особу, яка керує транспортним засобом, автомобілем і т.д. (включаючи велосипеди) або веде по дорогах худобу, стада, упряжних, в'ючних або верхових тварин» [10].

Однак, як ми вже раніше згадували, відповідно до українського законодавства водій це особа, яка керує транспортним засобом і має посвідчення водія (посвідчення тракториста-машиніста, тимчасовий дозвіл на право керування транспортним засобом, тимчасовий талон на право керування транспортним засобом) відповідної категорії. Водієм також є особа, яка навчає керуванню транспортним засобом, перебуваючи безпосередньо в транспортному засобі [5].

4. Інспектор з паркування (ч. 2 ст. 127² КУпАП)

Правовий статус, права і обов'язки зазначених осіб визначаються органами місцевого самоврядування. Так, згідно ст. 30 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» до власних (самоврядних) повноважень виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належить уповноваження інспекторів з паркування здійснювати у випадках, визначених законом, розгляд справ про адміністративні правопорушення та проводити тимчасове затримання транспортних засобів [11].

Окремо слід наголосити, що особливістю досліджуваних нами правопорушень є те, що суб'єктом може бути особа, яка не причетна до керування транспортним засобом в момент порушення правил паркування. Це стосується випадків, коли правопорушення зафіксоване в режимі фотозйомки або відеозапису.

Так, відповідно до ст. 14⁻² КУпАП, адміністративну відповідальність за порушення правил паркування транспортних засобів, зафіксовані в режимі фотозйомки (відеозапису) (за допомогою технічних засобів з функціями запису, зберігання, відтворення і передачі фото-, відеоінформації), може нести:

1. Відповідальна особа – фізична особа або керівник юридичної особи, за якою зареєстровано транспортний засіб.

Законодавством визначено, що власник транспортного засобу, а також особа, яка використовує такий транспортний засіб на законних підставах, можуть передавати керування транспортним засобом іншій особі, що має при собі посвідчення водія на право керування транспортним засобом відповідної категорії. Власник транспортного засобу може передавати такий засіб у користування іншій особі, що має посвідчення водія на право керування транспортним засобом відповідної категорії, передавши їй реєстраційний документ на цей транспортний засіб [5].

Тобто особа має право користуватись транспортним засобом при наявності в неї реєстраційного документа, незалежно від того чи є вона власником даного транспортного засобу. Транспортні засоби реєструються за юридичними та фізичними особами в сервісних центрах МВС України або через центри надання адміністративних послуг [12].

Слід зазначити, до Єдиного державного реєстру транспортних засобів уносяться такі відомості про власника (співвласника) транспортного засобу: прізвище, ім'я, по батькові (за наявності), дата народження; повне найменування та ідентифікаційний код юридичної особи в Єдиному державному реєстрі підприємств та організацій України (для юридичних осіб); адреса реєстрації місця проживання фізичної особи або адреса місцезнаходження юридичної особи; назва, серія (за наявності), номер, дата видачі документа, що посвідчує особу, та найменування органу, який його видав; реєстраційний номер облікової картки платника податків або серія (за наявності) та номер паспорта (для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовляються від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків відповідно до закону) [13].

2. Належний користувач транспортного засобу.

Відповідно до ч. 1 ст. 14². КУпАП адміністративну відповідальність за порушення правил паркування транспортних засобів, зафіксовані в режимі фотозйомки (відеозапису) (за допомогою технічних засобів з функціями запису, зберігання, відтворення і передачі фото-, відеоінформації), в разі якщо до Єдиного державного реєстру транспортних засобів внесено відомості про належного користувача відповідного транспортного засобу, - несе належний користувач транспортного засобу.

В Єдиному державному реєстрі транспортних засобів формуються та реєструються заяви власників транспортних засобів у сфері державної реєстрації, перереєстрації, зняття з обліку транспортних засобів, у тому числі заяви про внесення відомостей про належного користувача транспортного засобу з обов'язковим присвоєнням програмними засобами ведення ЄДРТЗ кожній окремій заяві реєстраційного номера та фіксуванням дати і часу реєстрації.

Унесення відомостей про належного користувача транспортного засобу до ЄДРТЗ здійснюється відповідно до Порядку внесення відомостей про належного користувача транспортного засобу до Єдиного державного реєстру транспортних засобів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 14 листопада 2018 року № 1197 [14].

Відповідно до вищезазначеного Порядку, належний користувач - фізична особа, яка на законних підставах користується транспортним засобом, що їй не належить, а також керівник юридичної особи – лізингодержувача (особа, яка виконує повноваження керівника такої юридичної особи – лізингодержувача) або працівник, визначений керівником юридичної особи, яка є власником транспортного засобу або отримала в установленій законодавством спосіб право користуватися ним, які в разі внесення щодо них відомостей до Реєстру, відповідно до статті 14² Кодексу України про адміністративні правопорушення несуть відповідальність за адміністративні правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксовані в автоматичному режимі, або за порушення правил зупинки, стоянки, паркування транспортних засобів, зафіксовані в режимі фотозйомки (відеозапису) [14].

3. Особа, яка ввезла транспортний засіб на територію України.

Відповідно до ч. 2 ст. 14². КУпАП, у разі якщо транспортний засіб зареєстровано за межами території України і такий транспортний засіб відповідно до законодавства не підлягає державній реєстрації в Україні, до адміністративної відповідальності за порушення правил паркування транспортних засобів, зафіксовані в режимі фотозйомки (відеозапису), притягається особа, яка ввезла такий транспортний засіб на територію України.

Слід наголосити, що це стосується транспортних засобів, які відповідно до законодавства не підлягають державній реєстрації в Україні, тобто вони перебувають на іноземній реєстрації.

Вбачається, що такі транспортні засоби можуть ввозитись громадянами в Україну у двох режимах:

- режим транзиту;
- режим тимчасового ввезення.

Що стосується транзиту, то відповідно до ст. 90 Митного кодексу України, це митний режим, відповідно до якого товари та/або транспортні засоби комерційного призначення переміщуються під митним контролем між двома митними органами України або в межах зони діяльності одного митного органу без будь-якого використання цих товарів, без сплати митних платежів та без застосування заходів нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності [15]. Строк перебування транспортного засоби, який перебуває на території України обмежено терміном 10 діб, а у разі переміщення в зоні діяльності однієї митниці – 5 діб.

Відповідно до ст. 103 Митного кодексу України, тимчасове ввезення – це митний режим, відповідно до якого іноземні товари, транспортні засоби комерційного призначення ввозяться для конкретних цілей на митну територію України з умовним повним або частковим звільненням від оподаткування митними платежами та без застосування заходів нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності і підлягають реекспорту до завершення встановленого строку без будь-яких змін, за винятком звичайного зносу в результаті їх використання [15].

Законодавством встановлено, що тимчасове ввезення громадянами-нерезидентами на митну територію України транспортних засобів особистого користування дозволяється на строк до одного року. Цей строк може бути продовжено митними органами з урахуванням дії обставин непереборної сили та особистих обставин громадян, які ввезли такі транспортні засоби, за умови документального підтвердження цих обставин, але не більш як на 60 днів. Обов'язковою умовою допуску зазначених транспортних засобів до тимчасового ввезення на митну територію України є реєстрація цих транспортних засобів в уповноважених органах іноземних держав, що підтверджується відповідним документом.

Висновки. Підсумовуючи викладене можемо констатувати, що практичне встановлення суб'єкта адміністративних порушень правил паркування транспортних засобів супроводжується багатьма проблемами, які обумовлюють помилки при кваліфікації, неправильне застосування адміністративно-деліктних норм, виникнення юридичних конфліктів. Це, зокрема, і недостатній професійний рівень суб'єктів адміністративно-юрисдикційної діяльності, і брак методичного забезпечення, і недосконале технічне оснащення (особливо, це стосується обміну даними з електронних реєстрів) тощо. Але, безумовно, головна проблема криється в площині законодавства. Вади законодавчого регулювання суттєво ускладнюють кваліфікацію правопорушень, знижують загальну ефективність інституту адміністративної відповідальності. Від їх якнайшвидшого усунення залежить не тільки захищеність відповідних суспільних відносин, а й фактичний стан благоустрою населених пунктів.

Список використаних джерел:

1. Колпаков В.К. Адміністративно-деліктний правовий феномен: Монографія. К.: Юрінком Інтер, 2004. 528 с.
2. Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті: Постанова Пленуму Верховного суду України від 23.12.2005 № 14. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0014700-05#Text>.
3. Постанова Верховного суду України від 20.02.2019 №404/4467/16-а. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79997722>.
4. Постанова Софіївського районного суду Дніпропетровської області від 14 лютого 2020 року № 3/193/8/20. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87590527>.
5. Про Правила дорожнього руху: Постанова Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2001 р. № 1306. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-%D0%BF#Text>.
6. Про затвердження Правил паркування транспортних засобів: постанова Кабінету Міністрів України від 3 грудня 2009 р. № 1342. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1342-2009-%D0%BF>.
7. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
8. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11 січня 2001 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2210-14#Text>.
9. Про затвердження Методики визначення відносин контролю: Розпорядження Антимонопольного Комітету України 24.12.2002 № 397-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v397r226-02#Text>.

10. Конвенція про дорожній рух від 8 листопада 1968 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_041#Text.

11. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>.

12. Про затвердження Порядку державної реєстрації (перереєстрації), зняття з обліку автомобілів, автобусів, а також самохідних машин, сконструйованих на шасі автомобілів, мотоциклів усіх типів, марок і моделей, причепів, напівпричепів, мотоколясок, інших прирівняних до них транспортних засобів та мопедів: Постанова Кабінету Міністрів України від 7 вересня 1998 р. № 1388. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1388-98-%D0%BF#Text>.

13. Порядок ведення Єдиного державного реєстру транспортних засобів: наказ МВС України від 06.11.2020 № 779. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1337-20#Text>.

14. Про затвердження Порядку внесення відомостей про належного користувача транспортного засобу до Єдиного державного реєстру транспортних засобів: Постанова Кабінету Міністрів України від 14 листопада 2018 р. № 1197. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1197-2018-%D0%BF#n8>.

15. Митний кодекс України від 13 березня 2012 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>.

**СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ СУДОВИХ ПРОЦЕДУР
В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ**

**ESSENCE AND FEATURES OF JUDICIAL PROCEDURES
IN ADMINISTRATIVE JUDICIAL PROCEDURE**

Сучасний науковий пошук у напрямку визначення сутності і змісту категорії «судова процедура» здійснено із формування саме відповідного категоріально-понятійного апарату. Оскільки однією зі складових комплексної проблеми підвищення ефективності судового захисту прав і свобод людини і громадянина у публічно-правових відносинах є вдосконалення процедурного порядку розгляду справ адміністративними судами, вирішення якої неможливе без визначення змісту судової процедури в адміністративному судочинстві. З цією метою досліджено семантику термінів «процедура», «правова процедура», «адміністративна процедура» з подальшим в веденням в правовий обіг терміну «судова процедура». Наголошено, що правова (судова) процедура щодо розгляду справи у відповідному провадженні закінчується ухваленням судового рішення спрямованого на забезпечення основних прав та свобод людини та громадянина. В цьому контексті судовий процес становить собою єдину стабільну та динамічну систему адміністративного судочинства, а судова процедура має свій прояв у вирішенні певної адміністративної справи та закінчується прийняттям судового рішення, що є процесуальною формою реалізації правосуддя. Доведено, що судова процедура в адміністративному судочинстві становить собою відповідну сукупність правовідносини, що складаються під час здійснення адміністративного судочинства та спрямована на ухвалення судового рішення, яким закінчується відповідний вид провадження стосовно розгляду справи в адміністративному суді з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень. Здійснено класифікацію судової процедури в адміністративному судочинстві в залежності від критерію виду провадження, в рамках якого відбувається захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб. У відповідності до зазначеного критерію виокремлено наступні судові процедури: 1) у провадженні в адміністративному суді першої інстанції; 2) в апеляційному провадженні; 3) у касаційному провадженні; 3) у провадженні за нововиявленими або виключними обставинами.

Ключові слова: процедура, правова процедура, адміністративна процедура, адміністративний процес, судовий процес, судова процедура, правосуддя, адміністративне судочинство, судові рішення.

Modern scientific research in the direction of determining the essence and content of the category “judicial procedure” is carried out from the formation of the appropriate categorical and conceptual apparatus. Since one of the components of the complex problem of improving the effectiveness of judicial protection of human and civil rights and freedoms in public law is to improve the procedural order of administrative courts, which can not be solved without determining the content of judicial proceedings in administrative proceedings. To this end, the semantics of the terms “procedure”, “legal procedure”, “administrative procedure” with the subsequent introduction of the term “court procedure” into legal circulation has been studied. It is emphasized that the

legal (judicial) procedure for consideration of the case in the relevant proceedings ends with the adoption of a court decision aimed at ensuring the fundamental rights and freedoms of man and citizen. In this context, the trial is the only stable and dynamic system of administrative justice, and the judicial process is manifested in the resolution of a particular administrative case and ends with the adoption of a court decision, which is a procedural form of justice. It is proved that judicial procedure in administrative proceedings is a relevant set of legal relations that are formed during administrative proceedings and aimed at adopting a court decision, which ends the relevant type of proceedings concerning the case in administrative court to effectively protect the rights, freedoms and interests of individuals, rights and interests of legal entities from violations by the subjects of power. The classification of judicial procedure in administrative proceedings has been carried out depending on the criterion of the type of proceedings within which the rights, freedoms and interests of individuals, rights and interests of legal entities are protected. In accordance with this criterion, the following court procedures are distinguished: 1) in proceedings in the administrative court of first instance; 2) in appeal proceedings; 3) in cassation proceedings; 3) in proceedings on newly discovered or exceptional circumstances.

Key words: *procedure, legal procedure, administrative procedure, administrative process, court process, court procedure, justice, administrative proceedings, court decision.*

Вступ. В умовах сьогодення система адміністративних судів посідає особливе місце, оскільки її завдання полягає у захисті прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень, шляхом справедливого, неупередженого та своєчасного вирішення адміністративних справ, що прямо визначене ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. Поряд із цим, на сьогоднішній день чимало питань, пов'язаних із недостатнім опрацюванням у доктрині адміністративного права і процесу категоріального апарату судового адміністративного процесу, внаслідок чого окремі норми сприймаються неоднозначно, що, у свою чергу, тягне проблеми правозастосовної діяльності [1].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Слід звернути увагу, що вченими в сфері адміністративного судочинства питання судових процедур мали місце при розгляді таких питань, зокрема питань формування та запровадження адміністративної юстиції, правового статусу адміністративних судів, удосконалення процесуального порядку відправлення правосуддя адміністративними судами тощо. З цього приводу доречно вказати праці В.Б. Авер'янова, Н.В. Александрової, Ю.П. Битяка, О.В. Бачуна, П.В. Вовка, Е.Ф. Демського, О.В. Джафарової, В.С. Зайцева, С.В. Ківалова, І.Б. Коліушка, Р.О. Куйбіди, О.В. Кузьменко, О.М. Пасенюка, Ю.С. Педька, В.Г. Перепелюка, О.П. Рябченко, М.О. Сороки, А.О. Селіванова, В.С. Стефанюка, Е.Ю. Шведа, Ю.Л. Шереніна та ін.

Так, В.В. Горбалінський у своїй монографічній праці «Судова помилка в адміністративному судочинстві» наголошує, що недосконалість норм адміністративного матеріального і процесуального законодавства є однією з основних причин судових помилок. Недоліки процесуальних норм стосуються конкретних судових процедур відправлення правосуддя, а також концептуальних питань адміністративного судочинства (визначення завдань адміністративного судочинства, суб'єкта владних повноважень як сторони адміністративного судочинства тощо) [2, с. 174]. О.С. Луніна у своєму дисертаційному дослідженні виокремлює основні напрямки формування належної судової процедури розгляду публічно-правових спорів у сфері державної реєстрації, яка спрямована на досягнення оптимального поєднання доступності, якості та оперативності правосуддя: 1) вдосконалення процесуальної форми розгляду таких справ; 2) вдосконалення регулювання права на оскарження винесених судових рішень; 3) вирішення окремих проблемних питань адміністративного процесуального статусу фізичних, юридичних осіб, а також суб'єктів владних повноважень [3]. О.В. Заяц у межах дисертаційної роботи «Публічно-правові спори у сфері державної реєстрації як предмет адміністративного судочинства» здійснив комплексне дослідження, присвячене теоретичним та практичним проблемам адміністративних процедур порушення справи адміністративної юрисдикції [1]. Але в той же час, на нашу думку акцент робиться на судових процедурах в адміністративному судочинстві щодо вирішення справи по суті.

Мета статті полягає в необхідності здійснити науковий аналіз позицій вчених щодо розуміння сутності та змісту таких юридичних понять як «процедура», «правова процедура», «адміністративна процедура» з подальшим в визначенням терміну «судова процедура» та її особливості в частині відновлення та захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією зі складових комплексної проблеми підвищення ефективності судового захисту прав і свобод людини і громадянина у публічно-правових відносинах є вдосконалення процедурного порядку розгляду справ адміністративними судами, вирішення якої неможливе без визначення змісту судової процедури в адміністративному судочинстві.

Сучасний науковий пошук у напрямку визначення сутності і змісту категорії «судова процедура» необхідно здійснювати із формування саме відповідного категоріально-понятійного апарату. З цією метою слід здійснити семантику термінів «процедура», «правова процедура», «адміністративна процедура» з подальшим в веденням в правовий обіг терміну «судова процедура».

Так, Н. Р. Нижник свого часу акцентувала увагу на тому, що процедури, як і будь-яке об'єктивне правове явище має нормативний і фактичний прояв. З однієї сторони, вони є сукупністю загальноприйнятих і специфічних дій, які визначають послідовність вчинення різних дій і взаємодій між учасниками державно-управлінських відносин чи оформлення будь-яких справ, спрямованих на досягнення певного завершального результату. З іншої сторони, процедури повинні виступати орієнтиром для дій. Критеріями наявності процедурної упорядкованості діяльності є: ясна цільова спрямованість, зорієнтованість на конкретний об'єкт управління, тривалість у часі, послідовність вчинення процедурних дій та їх документальна фіксація [4]. В цьому контексті ми вбачаємо зміст управлінської процедури, але все ж таки вона спрямована на реалізацію належної правової процедури у певних відносинах

В той же час, Є.Ф. Демський робить висновок, що процедура – це самостійне цілісне юридичне утворення, яке регламентоване юридичними нормами, а в деяких випадках і за звичаєм чи традиціями, визначає порядок здійснення учасниками відносин юридично і соціально значущих дій та забезпечує реалізацію нормативно-правового регулювання суспільних відносин [5, с. 134]. В подальшому, вчений під адміністративною процедурою розуміє встановлений нормами адміністративного процесуального права порядок діяльності суб'єктів правовідносин щодо реалізації нормативно-правового регулювання у сфері державного управління та розгляду і вирішення конкретних адміністративних справ [5, с. 134-135].

У свою чергу, Р.С. Алімов дійшов висновку, що правова (юридична) процедура – це система правових відносин, що складаються в певній послідовності, направлених на досягнення правового результату, який може виражатися у формуванні юридичних норм, утворень або припиненні певних правовідносин (головних для процедури), запобіганні правопорушенням, також в інших, правових наслідках [6, с. 20]. В продовження зазначеному, Р.С. Алімов звертає увагу, що будь-які процедури юридичного характеру спрямовані на розв'язання індивідуальних адміністративних справ. Останні є зібранням юридичних документів, на підставі яких державний орган підтверджує якісь права, обов'язки юридичних і фізичних осіб або факти, дії, події; санкціонує, веде реєстрацію таких фактів, дій або здійснює контроль (нагляд), будь-які перевірки та інші управлінські процедури [6].

О.К. Туркова в межах монографічного дослідження звертає увагу, що адміністративна процедура – це передбачений нормами адміністративного права порядок реалізації владних повноважень, що визначає модель поведінки посадових осіб органів державної влади й органів місцевого самоврядування під час здійснення ними своїх повноважень; зміст такої процедури також складає порядок дій фізичних і юридичних осіб щодо виконання покладених на них адміністративним законодавством чи індивідуальними розпорядчими актами юридичних обов'язків або реалізації суб'єктивних прав у випадках, коли таке виконання (реалізація) пов'язано із взаємодією з публічною адміністрацією [7, с. 42-43]. В цьому аспекті, вчена визначає відповідні адміністративні процедури через реалізацію відповідними владними суб'єктами компетенції щодо здійснення процедурних дій в межах передбачених нормами адміністративного права. В той же час, необхідно звернути увагу, що відповідна адміністративна процедура у взаємовідносинах між суб'єктами владних повноважень з одного боку та фізичних і юридичних осіб, з іншого боку, повинні завершуватися прийняттям відповідного адміністративного акту (рішення), що в свою чергу свідчить про забезпечення та реалізацію відповідних прав, свобод та законних інтересів юридичних та фізичних осіб.

Доречно навести позицію В.Б. Авер'янова, який звертає увагу, що адміністративні провадження складаються із множини послідовно здійснюваних дій, які у вітчизняній науці уста­лено називаються «процедурами». Якщо ці дії спрямовані на розгляд і вирішення конкретних адміністративних справ і прийняття індивідуальних адміністративних актів, цілком логічно ви­користовувати термін «адміністративні процедури» [8, с. 589]. Адміністративні процедури здатні істотно сприяти підвищенню ефективності реалізації публічної влади, чіткому виконанню функцій і повноважень органів та посадових осіб, а головне – вони покликані забезпечити необхідну послідовність у реалізації громадянами своїх прав і охоронюваних законом інтересів та стати дієвим засобом протидії суб'єктивізму з боку службовців органів виконавчої влади. Крім того, принципово важливим є те, що завдяки адміністративним процедурам фактично ніби «вирівню­ються» правові позиції суб'єктів владних повноважень та людини – на протигагу відносинам «субординації», в яких, зазвичай, перебувають суб'єкти управлінських відносин [8, с. 589].

Н.Л. Губерська доводить, що адміністративна процедура – це нормативно встановлений порядок послідовно здійснюваних дій органів публічної адміністрації, спрямованих на прийняття владних управлінських рішень і реалізацію повноважень, не пов'язаних із розглядом суперечок або застосуванням заходів примусу. Зміст адміністративних процедур у відповідній сфері суспільних відносин становить закріплений адміністративно-процесуальними нормами порядок розгляду та вирішення органами виконавчої влади та місцевого самоврядування індивідуальних адміністративних справ з метою забезпечення прав і законних інтересів та виконання відповідних обов'язків усіх суб'єктів адміністративних правовідносин у відповідній сфері суспільних відносин [9, с. 153].

Враховуючи викладене, та спираючись на правові позиції вчених та норми діючого зако­нодавства, на слід зробити проміжний висновок, що розгляд справи адміністративним судом – це аж ніяк не адміністративний порядок. У зв'язку з чим, адміністративне судочинство можна лише дуже умовно віднести до видів адміністративного процесу, хоча і тільки при чіткому наголосі на судовому характері процесу, наприклад – адміністративно-судовий процес [8, с. 589]. В нашому випадку ми ведемо мову про суспільні відносини, які складають предмет адміністративного судочинства, виникають у зв'язку з реалізацією заінтересованими особами права на судовий захист як фізичними, так і юридичними особами, а перегляд справи та оскарження судового рішення пов'язаний із вирішенням питання про законність і обґрунтованість останнього.

В той же час, спираючись на наукові позиції вчених-адміністративістів постає необхід­ним вказати на істотні відмінності між адміністративним судочинством та адміністративни­ми процедурами: по-перше, суд не призначений для самоініціативного (ex officio) здійснення контролю за публічною адміністрацією. Судовий процес здійснюється лише у разі надходження позову від особи, яка вважає, що діями публічної адміністрації порушено її права. У свою чергу, один із видів адміністративної процедури передбачає, що приводом для розгляду справи є ініціатива самої ж публічної адміністрації, яка провадитиме такий розгляд [8, с. 24]. В то й же час, ми можемо констатувати, що в цілому відповідний потенціал адміністративної процедури не використовується, оскільки у відповідності до норм чинного законодавства та Конституції України, особа має право на судове оскарження без попереднього звернення до суб'єкта владних повноважень щодо вирішення спору по суті. В той час коли орган публічної влади це питання може врегулювати, тобто вирішити без надмірного навантаження на адміністративний суд щодо ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень [10]; по-друге, адміністративні процедури відрізняються від судових процедур за своїм змістом, оскільки у ході адміністративних процедур переважна більшість операцій із виявлення, фіксації та в деяких випадках оцінки фактичних даних здійснюється саме на стадії адміністративного розслідування. Можливо, через це в адміністративних процедурах досить часто зустрічається припис про право зацікавлених осіб брати участь у розслідуванні справи, що здійснюється апаратом органу, і набагато рідше — припис про право цих осіб брати участь у розгляді справи, що здійснюється власне самим органом. Для судового процесу, де діє принцип безпосередності дослідження обставин справи, такий підхід неприпустимий. Одержавши заяву і визнавши, що поданих матеріалів достатньо для початку розгляду справи, суд приступає до судового слідства за цими матеріалами безпосередньо на своїх засіданнях [8, с. 24]; по-третє, однією з основних засад правосуддя є усність судового процесу; за загальним правилом, суд розглядає справи у відкритому судовому засіданні. Наявність у зацікавленої особи фундаментального права особистого спілкування із судом при безпосередньому дослідженні ним обставин справи є однією з умов, за якої судова процедура може бути визнана

належною. У свою чергу, в адміністративних процедурах непоодинокими є випадки розгляду справи у формі листування всіх учасників справи (письмова форма розгляду), усунення сторін від спільної з органом публічної адміністрації безпосередньої оцінки фактичних обставин як на стадії розслідування, так і при вирішенні справи. У судовому процесі письмове провадження є лише винятком із загального правила [8, с. 24]; по-четверте, органи та посадові особи, що провадять адміністративні процедури, є складовою частиною публічної адміністрації. За таких умов навіть за наявності положення про формальну самостійність певного адміністративного органу при вирішенні справи він все одно не застрахований від неформальних впливів із боку вищестоящих адміністративних органів. Більше того, більшість «квазісудових органів» позбавлені навіть формальної самостійності: їх рішення, як правило, потребують затвердження з боку відповідного органу публічної адміністрації. Саме через наведену обставину адміністративні процедури діяльності адміністративних органів, у тому числі й «квазісудових органів», не слід об'єднувати із процедурами діяльності адміністративного суду [8, с. 25].

Доречно також вказати, що ст. 4 КАС України уведено дефініцію «судовий процес» як правовідносини, що складаються під час здійснення адміністративного судочинства. Тому, судовий процес доцільно розглядати як урегульовані нормами адміністративного процесуального права правовідносини, що виникають між адміністративним судом, сторонами та іншими учасниками адміністративної справи, з приводу розгляду та вирішення цим судом публічно-правових спорів, учасниками яких є, по-перше, суб'єкти державно-владних повноважень, по-друге, фізичні та юридичні особи [11, с. 45–53]. Зазначене, вбачається, й обумовлює наявність застосування терміну «судова процедура».

У свою чергу, П.В. Вовк у відповідності до норм чинного законодавства звертає увагу, що судовий процес спрямований на вирішення адміністративної справи і виражається через здійснення операцій з нормами адміністративного процесуального права. Компетенція у сфері захисту прав і свобод засобами адміністративної юстиції покладається на орган державної судової влади – адміністративний суд. Рішення адміністративних судів закріплюються в офіційних актах-документах – постановках, ухвалах, які складаються із дотриманням вимог юридичної техніки [12, с. 92]. Однією зі складових комплексної проблеми підвищення ефективності судового захисту прав і свобод людини і громадянина у публічно-правових відносинах є проблема вдосконалення саме процедурного порядку розгляду справ адміністративними судами тощо.

В дійсності Законом України «Про судоустрій і статус судів» закріплюється, що судову владу реалізують судді та, у визначених законом випадках, присяжні шляхом здійснення правосуддя у рамках відповідних судових процедур [13]. В той же час, правосуддя в Україні здійснюється виключно судами та відповідно до визначених законом процедур судочинства, у тому числі й у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень [10].

На сьогоднішній день в доктрині адміністративного судочинства сформовано також галузевий підхід до визначення правосуддя в адміністративних справах.

Так, монографічному дослідженні «Захист прав, свобод та інтересів громадян в адміністративних судах першої інстанції» визначено наступні ознаки такого правосуддя: здійснення тільки судом, призначенням є вирішення спору про право, врегулювання процедур відправлення процесуальним законодавством, результатом є судові рішення, що приймається іменем (ім'ям) України і є обов'язковим на всій території України. Крім того, вчений відзначав, що призначенням суду у механізмі держави – бути арбітром у спорах про право [12, с. 40-41].

В продовження належної правової процедури В.С. Стефанюк зазначає, що остання становить собою застосування права судами відповідно до встановлених і санкціонованих державою юридичних принципів і процедур для гарантування та захисту конституційних і особистих прав людини і громадянина, у тому числі й юридичних осіб. Науковець виходить із європейського стандарту щодо концепції процесуальної належної правової процедури, якою є право на справедливий і публічний судовий розгляд справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо прав та обов'язків, що гарантується ст.6 Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 р. [14, с. 32-33]. Виходячи із змісту даної Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 р. можемо дійти висновку, що відповідна правова (судова) процедура щодо розгляду справи у відповідному провадженні закінчується ухваленням судового рішення спрямованого на забезпечення основних прав та свобод людини та громадянина. В цьому контексті судовий процес

становить собою єдину стабільну та динамічну систему адміністративного судочинства, а судова процедура має свій прояв у вирішенні певної адміністративної справи та закінчується прийняттям судового рішення, що є процесуальною формою реалізації правосуддя.

Нами на початку роботи зверталась увага на дисертаційне дослідження О.В. Зайця, яке присвячене адміністративним процедурам порушення справи адміністративної юрисдикції. В межах даної роботи вченим систематизовано адміністративні процедури звернення до адміністративного суду за захистом на стадії відкриття провадження у справі за критерієм виду провадження, в рамках якого відбувається адміністративна процедура. Виділено такі адміністративні процедури: 1) відкриття провадження у справі; 2) повернення позовної заяви (подання, скарги, заяви); 3) повернення позовної заяви (подання, скарги) за заявою позивача; 4) залишення позовної заяви без розгляду; 5) прийняття нових доказів у справі за ініціативою позивача (скаржника, заявника) (його представника). Зазначений склад адміністративних процедур притаманний не всім видам провадження на стадії відкриття провадження у справі [1, с. 9]. Не заперечуючи даної наукової позиції, але вважаємо, що доречно вести мову про судову процедуру відкриття адміністративним судом провадження у справі.

У свою чергу Ю. Л. Шеренін досліджуючи процесуальні форми перегляду судових рішень адміністративними судами, звертає увагу, що належна процедура, що здійснюється у межах реалізації судової адміністративної юрисдикції встановлена відповідними процесуальними нормами, якими визначається порядок і умови реалізації повноважень адміністративного суду, учасників судового адміністративного процесу. Саме сукупність процесуальних норм, якими вичерпно і послідовно регламентовано порядок реалізації судової адміністративної юрисдикції, являє собою юридичну конструкцію – процесуальну форму реалізації адміністративного судочинства, що собою й становить судову процедуру [15, с. 23].

Г. В. Фазикош у своїй науковій праці звертає увагу, що реалізації судової влади здійснюється на підставі прийняття судового рішення, яким судова справа вирішується по суті і яке є структурним компонентом відповідного судочинства як процесуальної форми реалізації правосуддя. На основі цих висновків автор формулює власне визначення поняття судового рішення, як акту реалізації судової влади, постановлений у формі процесуального акта-документа в межах самостійної (автономної) судової процедури, яким справа вирішується по суті і який є частиною правопорядку в державі [16, с. 7–8].

Доречно також вказати, що рішення суду, відповідно до позиції Верховного Суду України, становить собою найважливіший акт правосуддя, яке покликане забезпечити захист гарантованих Конституцією України прав і свобод людини та здійснення проголошеного Основним Законом України принципу верховенства права [17].

М.І. Цуркан доводить, що результатом здійснення правосуддя, тобто наслідком встановлення у справі обставин, є ухвалення відповідно до норм матеріального та процесуального права акт – судове рішення. В подальшому вчений звертає увагу, що судове рішення – це правовий (правозастосовний) персоналізований акт, прийнятий судом на основі нормативно-правового акта, який має разовий характер та є обов'язковим до виконання [8, с. 518].

В дійсності судове рішення відіграє важливу роль у вирішенні адміністративної справи по суті та спрямовані забезпечити єдність правозастосовної практики. З цього приводу доречно вказати ст. 290 КАС України, якщо у провадженні одного або декількох адміністративних судів перебувають типові адміністративні справи, кількість яких визначає доцільність ухвалення зразкового рішення, суд, який розглядає одну чи більше таких справ, може звернутися до Верховного Суду з поданням про розгляд однієї з них Верховним Судом як судом першої інстанції [10]. Отже, провадження за типовими (зразковими) справами є однією з найцікавіших новел нового КАСУ, яка потенційно справляє значний вплив на забезпечення єдності судової практики – однієї з найважливіших ознак ефективного адміністративного судочинства. Зокрема, таке нововведення надасть змогу істотно знизити завантаження судів адміністративних судів та забезпечити єдність судової практики в адміністративних справах, зробить розгляд адміністративних спорів швидшим та ефективнішим [18].

Я.П. Синицька на підставі аналізу норм чинного законодавства та наукових позицій вчених дійшла висновку, що судове рішення в адміністративному судочинстві – це найважливіший акт правосуддя, який вирішує адміністративну справу по суті і є процесуальним актом, що має державно-обов'язковий, індивідуально-конкретний характер із застосування норм права до встановлених у судовому розгляді фактів і правовідносин, ухвалений судом іменем України у передбаченому законом процесуальному порядку з дотриманням принципів адміністративного

судочинства й спрямований на захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, інших суб'єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, у тому числі на виконання делегованих повноважень [19, с. 174].

Висновки. В кінцевому підсумку можемо дійти висновку, що судова процедура в адміністративному судочинстві це відповідна сукупність правовідносини, що складаються під час здійснення адміністративного судочинства та спрямована на ухвалення судового рішення, яким закінчується відповідний вид провадження стосовно розгляду справи в адміністративному суді з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень.

В той же час, доречно вести мову, що судова процедура в адміністративному судочинстві може бути класифіковано в залежності від критерію виду провадження, в рамках якого відбувається захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб. У відповідності до зазначеного критерію доцільно виокремлювати наступні судові процедури: 1) у провадженні в адміністративному суді першої інстанції; 2) в апеляційному провадженні; 3) у касаційному провадженні; 3) у провадженні за нововиявленими або виключними обставинами.

Список використаних джерел:

1. Заяць О.В. Адміністративні процедури порушення справи адміністративної юрисдикції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2014. 201 с.
2. Горбаліньський В.В. Судова помилка в адміністративному судочинстві : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2015. 205 с.
3. Луніна О.С. Публічно-правові спори у сфері державної реєстрації як предмет адміністративного судочинства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2015. 207 с.
4. Нижник Н. Р. Правовое регулирование государственно-управленческих отношений : автореф. дис. доктора юрид. наук : 12.00.02. М., 1992. 44 с.
5. Демський Е. Ф. Адміністративне процесуальне право України : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 496 с.
6. Алімов Р.С. Процедури в адміністративному праві України: теорія і практика : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2002. 198 с.
7. Туркова О. К. Правова природа процедур надання адміністративних послуг в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2007. 238 с.
8. Адміністративне судочинство України : підручник / О. М. Пасенюк (кер. авт. кол.), О. Н. Панченко, В. Б. Авер'янов [та ін.] ; за заг. ред. О. М. Пасенюка. Київ : Юрінком Інтер, 2009. 672 с.
9. Губерська Н. Л. Адміністративні процедури у сфері вищої освіти : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2016. 471 с.
10. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/2747-15>.
11. Комзюк А. Т., Бевзенко В. М., Мельник Р. С. Адміністративний процес України : навч. посіб. Київ : Прецедент, 2007. 531 с.
12. Вовк П.В. захист прав, свобод та інтересів громадян в адміністративних судах першої інстанції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Одеса, 2009. 202 с.
13. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/1402-19>.
14. Стефанюк В. С. Судовий адміністративний процес : монографія. Харків : Фірма «Консум», 2003. 464 с.
15. Шеренін Ю. Л. Процесуальні форми перегляду судових рішень адміністративними судами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Одеса, 2012. 191 с.
16. Фазикош Г. В. Судове рішення в цивільному судочинстві : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2008. 19 с.
17. Про судове рішення у цивільній справі : Постанова Верховного суду України від 18.12.2009 № 14. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0014700-09>.
18. Подорожна Т. Зразкові та типові справи як новий механізм адміністративного судочинства. URL : <https://sud.ua/ru/news/blog/124220-zrazkovi-ta-tipovi-spravi-yak-noviy-mekhanizm-administrativnogo-sudochinstva>.
19. Синицька Я.П. Судові рішення в адміністративному судочинстві : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2014. 198 с.

**ЦІЛІ ТА ЗАВДАННЯ З ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ
ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ «ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО КУРСУ»
В СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО УКРАЇНИ**

**GOALS AND TASKS FOR FORMATION AND IMPLEMENTATION
OF STATE POLICY REGARDING THE IMPLEMENTATION
OF THE “EUROPEAN GREEN COURSE” IN AGRICULTURAL HOLDING**

В статті аналізуються численні європейські та вітчизняні нормативно-правові акти щодо впровадження Європейського Зеленого Курсу взагалі та у сільське господарство – зокрема. На сьогодні вбачається актуальним завданням державної політики переконати людей змінити свої харчові звички на більш екологічно стійкі моделі споживання їжі стає все більш актуальним. Уподобання в їжі, вибір і звички в їжі, як відомо, важко змінити, оскільки вони є центральним аспектом способу життя людей та їхнього соціально-культурного середовища. Багато людей вже мають позитивне ставлення до екологічно чистої їжі, але помітний розрив між прихильним ставленням і фактичною покупкою та споживанням більш екологічно чистих харчових продуктів і його ще потрібно подолати. Аналіз численної літератури та кращих світових практик показав, що найкращі стратегії для зменшення цих втрат їжі включають кращу освіту, кращу інфраструктуру для зберігання продуктів, кращий доступ до ринків для дрібних фермерів і створення можливостей для колективного маркетингу. Що стосується нашого дослідження, то необхідно зазначити, що державна політика щодо впровадження Європейського Зеленого Курсу і реалізації завдання зі зменшення втрат їжі та харчових відходів може відбуватися на макrorівні (законодавство, оподаткування, інфраструктура тощо), але бажано починати з мікрорівня – на рівні потреб окремо взятої особи. Дослідники, неурядові організації, органи публічної адміністрації працюють на зменшення харчових відходів, але відносно мало уваги та координації зосереджено на підтримці споживача у скороченні відходів їжі. Тому на нашу думку необхідно розробити і прийняти Національну стратегію управління харчовими відходами до 2050 року, в якій і визначити план дій для всіх рівнів, але акцент зробити на стимулюванні споживача щодо скорочення харчових відходів. До завдань державної політики України щодо впровадження ЄЗК в сільське господарство відносяться наступні: 1) стимулювання розвитку зеленого сільського господарства; 2) підтримка у формуванні сталого режиму виробництва та споживання продуктів харчування; 3) зменшення втрат їжі та харчових відходів; 4) діджиталізація (цифровізація) сільського господарства та покращення доступу до широкосмугового Інтернету.

Ключові слова: *Європейська Зелена Угода, сільське господарство, цілі, завдання, державна політика, стале споживання їжі, органічне виробництво.*

The article analyzes numerous European and domestic regulations on the implementation of the European Green Deal in general and in agriculture in particular. Today, the urgent task of public policy to persuade people to change their eating habits to more environmentally sustainable patterns of food consumption is becoming increasingly important. Food preferences, choices and habits are known to be difficult to change because they are a central aspect of people's lifestyles and socio-cultural backgrounds. Many people already have a positive attitude towards organic food, but there is a noticeable gap between the favorable attitude and the actual purchase and consumption

of cleaner food and it still needs to be overcome. An analysis of the vast literature and best practices of the world has shown that best strategies to reduce these food losses include better education, better food storage infrastructure, better access to markets for small farmers, and opportunities for collective marketing. Regarding our study, it should be noted that the state policy on the implementation of European Green Deal and the implementation of the task of reducing food and food waste may occur at the macro level (legislation, taxation, infrastructure, etc.), but it is desirable to start at the micro level – at the level of individual needs. Researchers, NGOs, and public administrations are working to reduce food waste, but relatively little attention and coordination has been focused on supporting consumers in reducing food waste. Therefore, in our opinion, it is necessary to develop and adopt a National Strategy for Food Waste Management until 2050, which will define an action plan for all levels, but focus on encouraging consumers to reduce food waste. The tasks of the state policy of Ukraine on the introduction of EPC in agriculture include the following: 1) stimulating the development of green agriculture; 2) support in the formation of a sustainable regime of production and consumption of food; 3) reduction of food losses and food waste; 4) digitization (digitalization) of agriculture and improving access to broadband Internet.

Key words: *European Green Deal, agriculture, goals, objectives, public policy, sustainable food consumption, organic production.*

Постановка проблеми. Цілі держави завжди обумовлюють відповідні напрями її політики та завдання. Для України характерним є визначення цілей її політики з ґрунтуванням на таких базових суспільних цінностях: людина, її права та свободи, відповідальність перед собою, своєю сім'єю та суспільством; державність, добробут населення та національна безпека; європейський вибір, відданість загальнонародним цінностям, ідеалам свободи та гарантованої демократії; послідовне утвердження гуманістичних і правових засад розвитку суспільства, поваги й толерантності, професійності й авторитету, доброчинності й шляхетності у відносинах між людьми, становлення громадянського суспільства [1].

Однак, Європейський Зелений Курс (далі ЄЗК) є досить динамічним інструментом, який тільки у процесі формування. Тому основні нормативно-правові акти, які забезпечать реалізацію зазначеного курсу, будуть лише розроблятися та затверджуватись.

Так, на сьогодні існує лише один нормативно-правовий акт, який стосується реалізації державної політики України щодо впровадження ЄЗК, це Постанова Кабінету Міністрів України (далі КМУ) від 24 січня 2020 р. № 33, що затверджує «Положення про міжвідомчу робочу групу з питань координації подолання наслідків зміни клімату в рамках ініціативи Європейської Комісії «Європейський Зелений Курс»» [2]. В якій визначений адміністративно-правовий статус вказаної міжвідомчої робочої групи.

Тому визначаючи мету державної політики щодо впровадження ЄЗК в сільське господарство України було взято за основу вище зазначені цілі, а також мета, яка була поставлена ЄС під час прийняття Європейського зеленого курсу. Такими документами в першу чергу є Комюніке Європейської Комісії «Європейський зелений курс» 2019 року [3] (далі Комюніке) та Дорожня карта 2020 року (далі Дорожня карта) [4; 5], що містять основні заходи у сферах, які підпадають під дію ЄЗК, а також часові рамки для їхнього впровадження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Цілі та завдання з формування та реалізації державної політики є предметом аналізу чисельних наукових досліджень вітчизняних вчених різних галузей наукових знань, зокрема це: А. Даніленко, О. Евсеєва, О. Лаврук, В. Оксін, Л. Сорока, В. Тертичка та інші. Однак чіткого розуміння цілей та завдань з формування та реалізації державної політики щодо впровадження «Європейського Зеленого Курсу» в сільське господарство України досі не має, що спонукає наукову спільноту до пошуку істинності в цьому питанні.

Метою статті є висвітлення власної думки щодо цілей та завдань з формування та реалізації державної політики при впровадженні «Європейського Зеленого Курсу» в сільське господарство України.

Виклад основного матеріалу. Комюніке та Дорожня карта, це основні документи, які визначають зміст, завдання, принципи та напрями формування та реалізації державної політики України щодо впровадження «Європейського Зеленого Курсу» в загалі та у сільське господарство – зокрема. Однак, за змістом, зазначені документи – це «початкові стратегічні документи ключових політик і заходів, необхідних для досягнення Європейського зеленого курсу» [5].

В свою чергу ЄЗК є складовою частиною Стратегії Європейської Комісії для імплементації Порядку денного ООН до 2030 року та цілей сталого розвитку [6]. Українська сторона основними цілями зазначеного курсу визначила: забезпечення харчової безпеки; конкурентоспроможність українських виробників та підприємств; збереження біорізноманіття, захист здоров'я та добробут громадян від ризиків та наслідків зміни клімату [2].

Україна планує приєднатися до ЄЗК, проголосивши в Національній економічній стратегії намір досягти кліматичної нейтральності в 2060 році [7]. Проте такий перехід може стати величезним викликом для нашої країни через застарілі технології у промисловість, низьку якість державного управління та занадто амбітні цілі, запропоновані Євросоюзом для України [8].

Тому уряду України для реалізації державної політики щодо впровадження ЄЗК в сільське господарство необхідно вирішити завдання загального характеру, тобто ті, що стосуються усього ЄЗК. Та спеціальні – ті які відносяться саме сільського господарства.

Порівняння загальних порядків денних ЄС та Уряду України щодо впровадження «Європейського Зеленого Курсу» в сільське господарство свідчить про їх часткове перекриття. Так, у Програмі діяльності Кабінету Міністрів України (2020) [9] Уряд зробив основний акцент на продовольчій безпеці, визначивши її одним із довгострокових пріоритетів своєї діяльності. Варто наголосити, що з ухваленням нової Національної економічної стратегії на період до 2030 року [10] ракурс сільськогосподарської політики уряду розширився і прямо визначена узгодженість національної політики з Європейським зеленим курсом. Серед завдань аграрної політики як складової нової економічної політики Уряд України визначив її екологічний компонент, зокрема забезпечення: 1) розвитку сталого сільськогосподарського виробництва; 2) підтримки органічного виробництва та збільшення виробництва органічної продукції; 3) державної політики в агропромисловому секторі щодо захисту довкілля та управління природними ресурсами у сільському господарстві; 4) розвитку інфраструктури зрошення; 5) виробництва та експорту безпечної та здорової сільськогосподарської та харчової продукції [11].

Отже, до загальних завдань державної політики у зазначеній сфері відносяться забезпечення: 1) кліматичної нейтральності шляхом трансформації державної політики, яка буде відбуватися на трьох рівнях, а саме на: а) державному (кліматичне врядування); б) місцевому (кліматично нейтральні громади); в) індивідуальному (свідомі кліматично нейтральні громадяни України); 2) продовольчої безпеки; 3) узгодженості національної політики з Європейським зеленим курсом.

Інші завдання ЄЗК загального характеру наступні: а) постачання чистої, доступної та безпечної енергії; б) мобілізація промисловості та кругової економіки; в) енерго та ресурсоефективне будівництво та реконструкція; г) збереження та відновлення екосистеми та біорізноманіття; д) забезпечення нульового забруднення довкілля; е) запровадження сталої і розумної мобільності [5]; ж) стале зелене сільське господарство.

Більш детально зупинимось на завданнях державної політики, які стосуються реформування сільського господарства України в зелене сільське господарство, тобто проаналізуємо спеціальні завдання.

1. Стимулювання розвитку кліматично-орієнтованого сільського господарства (зокрема, органічного виробництва, технологій неглибокої оранки тощо) [11]. Європейський зелений курс в аграрній частині посиляється на оновлену стратегію «Від ферми до виделки», в українській інтерпретації – «Від лану до столу». До 2030 року ця стратегія передбачає такі важливі і складні пункти: а) скорочення використання небезпечних пестицидів на 50%; б) скорочення використання антибіотиків у тваринництві на 50%; в) розширення частки органічного виробництва до 25% від загального виробництва; г) зменшення використання добрив на 20% [12].

Для України актуальним є розвиток системи зрошення та іригації. Так за даними «Аудиту економіки держави», який був проведений за ініціатииви Президента України Володимира Зеленського та представлений 6 листопада 2020 року зазначено, що «В Україні обліковується 5,5 млн га меліорованих земель, з них 2,2 млн га зрошуваних і 3,3 млн га осушуваних. Але система зрошення та дренажу є нерозвинутою: Україна використовує – 20% потенціалу зі зрошення та – 10% з дренажу. Як наслідок, Україна втрачає близько 1,5 млрд дол. США доходів щорічно, за даними ЄБРР, а кожен 6 гектар с/г земель є деградованим» [13]. Тому державна політика України повинна спрямуватися саме на стимулювання зрошення та дренажу сільськогосподарських земель шляхом прийняття законодавства, удосконалення системи управління водними ресурсами та меліорацією земель. Прийняті Стратегія зрошення та дренажу в Україні [14] і План заходів з реалізації Стратегії зрошення та дренажу в Україні на період до 2030 року [15] частково покликані вирішити зазначену проблему.

2. Формування сталих та усвідомлених споживчих практик населення [11] – це харчові системи, які розглядаються як усі елементи та види діяльності, що стосуються виробництва, переробки, розподілу, приготування та споживання їжі, підтримують здоров'я людини та екологічну стійкість. Однак вони створюють найбільший тиск, пов'язаний з людиною на Землі.

Метою 12 цілі ООН зі сталого розвитку (ЦУР) є: «забезпечення сталого споживання та виробництва», це означає, що споживачі повинні перейти на поживне та безпечне харчування з меншим впливом на навколишнє середовище. Крім того, виробникам потрібно вирощувати більше продуктів харчування для зростаючого населення планети, одночасно зменшуючи негативний вплив на навколишнє середовище [16], що дуже складно. Цей перехід до здорового та стійкого харчування з залученням багатьох зацікавлених сторін, включаючи споживачів, необхідний для досягнення ЦУР ООН, які спрямовані на ліквідацію бідності, голоду та недоїдання, а також на захист планети та забезпечення соціального та економічного добробуту для всіх.

Одним із варіантів більш сталого виробництва харчових продуктів є органічне виробництво, описане в Регламенті (ЄС) 2018/848 Європейського Парламенту та Ради від 30 травня 2018 року про органічне виробництво та маркування органічних продуктів та скасування Регламенту Ради (ЄС) № 834, в якому сказано, що «система сталого управління складається з виробництва широкого спектру високоякісних харчових продуктів, інших продуктів сільськогосподарства та агрокультури, які відповідають попиту споживачів на товари, що виробляються шляхом використання процесів, які не завдають шкоди навколишньому середовищу, здоров'ю людей, здоров'я рослин або здоров'я та благополуччя тварин» [17].

Органічні продукти можна визначити як продукти, вирощені з метою збереження ґрунту, води та повітря та мінімізації впливу на навколишнє середовище. Забороняється використання синтетичних добрив і хімічних засобів захисту рослин, профілактичне застосування антибіотиків, використання генетично модифікованих організмів (ГМО), іонізуючого випромінювання.

Отже, забезпечення екологічної стійкості щодо атмосфери, води та ґрунту може бути досягнуто лише за умови підтримки сталого режиму виробництва та споживання продуктів сільськогосподарства.

Необхідно відмітити, що частка сільськогосподарських земель під органічним виробництвом в Україні та ЄС свідчить про їх рух в одному напрямі – збільшення обсягу таких земель. Водночас рівень амбітності ЄС є набагато вищим, ніж в Україні (відповідно 25% та 3%) [11]. Отже, Україна має всі можливості щоб стати провідним лідером в органічному виробництві.

Таким чином, державна політика України щодо впровадження ЄЗК в сільське господарство повинна в першу чергу бути зорієнтованою на роз'яснювальну роботу серед населення України. Завдання переконати людей змінити свої харчові звички на більш екологічно стійкі моделі споживання їжі стає все більш актуальним. Уподобання в їжі, вибір і звички в їжі, як відомо, важко змінити, оскільки вони є центральним аспектом способу життя людей та їхнього соціально-культурного середовища. Багато людей вже мають позитивне ставлення до екологічно чистої їжі, але помітний розрив між прихильним ставленням і фактичною покупкою та споживанням більш екологічно чистих харчових продуктів і його ще потрібно подолати.

3. Зменшення втрат їжі та харчових відходів – ініціатива була б корисною для подолання прогалів України щодо стратегічного планування зменшення втрат їжі та скорочення харчових відходів [11]. Харчові відходи це коли корисний їстівний матеріал, призначений для споживання людиною, викидається, втрачається, руйнується або споживається шкідниками в будь-якій точці ланцюга постачання харчових продуктів.

Загальнови́знано, що дані про харчові відходи отримати важко [18], ті оцінки, які є, свідчать про те, що приблизно 30% щорічного світового врожаю ніколи не споживається людьми [19]. Приблизно 1,3 мільярда тонн їжі, або третина загального світового виробництва, втрачається [20]. При цьому європейці та північноамериканці витрачають приблизно 100 кг їжі на душу населення щороку. У країнах Африки на південь від Сахари та Південної або Південно-Східної Азії витрачається лише 6-11 кг їжі на людину на рік. Крім того, причини харчових відходів у всьому світі різні. В індустріальних країнах низька вартість їжі означає, що величезна кількість їжі псується перед вживанням або її просто викидають через смак або не привабливий вигляд. Однак в інших країнах причини втрат їжі пов'язані в основному з неефективним збиранням врожаю, неадекватними засобами для зберігання та охолодження, а також з низькою якістю пакування та виробничих процесів [21]. Іншими словами, в країнах, що розвиваються, втрата їжі відбувається на фермі або біля неї, тоді як у розвинутих країнах втрата їжі відбувається ближче до кінця харчового ланцюга споживача.

Аналіз численної літератури та кращих світових практик показав, що найкращі стратегії для зменшення цих втрат їжі включають кращу освіту, кращу інфраструктуру для зберігання продуктів, кращий доступ до ринків для дрібних фермерів і створення можливостей для колективного маркетингу. Інвестування в сільськогосподарські технології, транспорт, інфраструктуру та комунікаційні технології можуть допомогти зменшити втрати їжі. Однак важливо також зазначити, що на втрати їжі можуть також впливати багато інших факторів, таких як доступ до регулярного енергопостачання, державна політика та регулювання й багато інших. Тому важливо детально дослідити, які існують чинники втрат їжі. Багато факторів сприяють цьому марнотратству – поведінка споживачів формується не тільки під впливом індивідуальних та міжособистісних факторів, а й під впливом існуючої системи харчування, наприклад, яка державна політика, маркетинг продуктів харчування та ЗМІ.

Що стосується нашого дослідження, то необхідно зазначити, що державна політика щодо впровадження ЄЗК і реалізації завдання зі зменшення втрат їжі та харчових відходів може відбуватися на макrorівні (законодавство, оподаткування, інфраструктура тощо), але бажано починати з мікрорівня – на рівні потреб окремо взятої особи. Дослідники, неурядові організації, органи публічної адміністрації працюють на зменшення харчових відходів, але відносно мало уваги та координації зосереджено на підтримці споживача у скороченні відходів їжі. Тому на нашу думку необхідно розробити і прийняти Національну стратегію управління харчовими відходами до 2050 року, в якій і визначити план дій для всіх рівнів, але акцент зробити на стимулюванні споживача щодо скорочення харчових відходів.

4. Діджиталізації (цифровізації) сільського господарства. Уже сьогодні в сільському господарстві існують нові прийоми роботи, в яких задіяні цифрові і технологічні інновації, що підвищують його ефективність. Використання дронів в землеробстві і в цілому в сільському господарстві – одне з найбільш перспективних напрямків застосування цієї технології. Безпілотні літаючі апарати (БЛА) можуть бути ефективно використані для планування і контролю етапів сільськогосподарського виробництва, а також для хімічної обробки посівів та інших рослин. При цьому основним критерієм для впровадження БЛА є економічна доцільність. БЛА дозволяють отримувати актуальну і ефективну інформацію тоді, коли вона вам необхідна, крім того, накопичена за тривалий період інформація дозволяє аналізувати процеси в динаміці. Апарати оснащують спеціальними датчиками, які точно виявляють заражені зони посівів, точно наносять добрива і поливають рослини. За три години БЛА може засіяти 10 км² землі. Ще один спосіб застосування дронів – це спостереження, контроль за роботою працівників, сільськогосподарської техніки, охорона угідь. А встановлення на дрони тепловізорів забезпечує також охорону вночі. GPS-контроль дозволяє здійснити багато з того, що ще недавно здавалося неймовірним [22].

Використовуючи дану систему, можна контролювати багато параметрів, серед яких: 1) місце розташування та маршрути пересування всієї техніки; 2) витрати палива в русі, витрати палива під час стоянок, витрати палива під час виконання робіт на полях, витрати палива на 1 гектар обробленої площі і т.д.; 3) час в'їзду і виїзду з поля, час простоїв і виконання польових робіт; 4) площа оброблених ділянок полів. Крім того, система дозволяє: 1) наносити карти полів або імпортувати їх з інших картографічних програм; 2) вести облік історії обробки полів, чергування сільськогосподарських культур; 3) автоматично ідентифікувати навісне обладнання і визначити вид виконуваних робіт; 4) автоматично ідентифікувати водіїв для обліку часу робіт; 5) задавати розцінки робіт для попереднього розрахунку вартості виконаних робіт; 6) порівнювати заплановані польові роботи з фактично виконаними [22].

Наприклад, *Storwise Operations* [23] – це світова компанія з надання дистанційних послуг для агробізнесу. Вона активно працює у 50 країнах світу, наприклад в: Україні, Казахстані, Молдові, Уругваї, Парагваї та у багатьох країнах Африки [24]. Вона надає послуги з: моніторингу усіх полів в одній системі; зміни стану посівів в режимі реального часу; миттєвого сповіщення про проблеми на полях; контролю ситуації на полях навіть офлайн; прогнозу урожаю.

Також є приклади і новітніх ІТ продуктів запроваджених українськими агрокомпаніями, зокрема: 1) *METEOTREK* [25] – продукт для моніторингу погодних умов, планування технологічних операцій в агровиробництві і моделювання ризиків виникнення захворювань рослин; 2) *PROFEED* [26] – комплексна система контролю й управління процесом годування тварин на м'ясо-молочних фермах. Вона допомагає оптимізувати бізнес-процеси і раціонально використовувати корм [22].

Однак, цифровізація сільського господарства неможлива без належного доступу до широкопasmового Інтернету у сільській місцевості, тому цей індикатор є важливим. Наразі Укра-

їна має нижчу вихідну позицію порівняно з ЄС (відповідно 55% та 82%), у той же час має намір рухатися в одному напрямі з ЄС, суттєво скоротити відставання від ЄС та визначає амбітні цілі щодо покращення доступу сільського населення до широкосмугового Інтернету (охоплення 95% с/г населення в Україні та 100% в ЄС) [11].

Отже, цілі і завдання державної політики України щодо впровадження ЄЗК в сільське господарство корелюються із напрямками формування зазначеної політики, а також із суміжними сферами: екологічною (кліматичною), розвитку сільських територій, органічного виробництва, диджиталізацією тощо.

Висновки. До завдань державної політики України щодо впровадження ЄЗК в сільське господарство відносяться наступні: 1) стимулювання розвитку зеленого сільського господарства; 2) підтримка у формуванні сталого режиму виробництва та споживання продуктів харчування; 3) зменшення втрат їжі та харчових відходів; 4) диджиталізація (цифровізація) сільського господарства та покращення доступу до широкосмугового Інтернету.

Список використаних джерел:

1. Тертичка В. Державна політика: аналіз і впровадження в Україні: автореф. дис... д-ра наук. з держ. управління: 25.00.01; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. К., 2004. 36 с.
2. Положення про міжвідомчу робочу групу з питань координації подолання наслідків зміни клімату в рамках ініціативи Європейської Комісії «Європейський зелений курс»: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.01.2020 р. № 33. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/33-2020-%D0%BF#Text>
3. The European Green Deal/ COM/2019/640 final Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, 2019. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2019%3A640%3AFIN>
4. European Parliament resolution of 15 January 2020 on the European Green Deal (2019/2956 (RSP)). *European Parliament*, 2020. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2020-0005_EN.html
5. Європейський зелений курс: можливості та загрози для України. Аналітичний документ. *Ресурсно-аналітичний центр «Суспільство і довкілля»*, 2020. URL: <https://www.rac.org.ua/uploads/content/571/files/european-green-dealufinal.pdf>
6. Sustainable Development Goals. European Commission website, 2020. URL: https://ec.europa.eu/info/strategy/international-strategies/sustainable-development-goals_en
7. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. №179. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/prozatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179>
8. Алєканкіна К., Ткаченко Я. Зелений курс в ЄС та Україні: виклики та перспективи. «*Вокс Україна*», 2021. URL: <https://voxukraine.org/zelenyj-kurs-v-yes-ta-ukrayini-vyklyku-ta-perspektyvy/>
9. Про затвердження Програми діяльності Кабінету Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 12.06.2020 р. №471. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-programi-diyalnosti-kabinetu-ministriv-t120620>
10. Національна економічна стратегія 2030. Центр економічного відновлення, 2020. URL: <https://nes2030.org.ua/#rec245890384>
11. Картування стратегічних цілей України та ЄС у контексті Європейського зеленого курсу: вектори розвитку та флагманські ініціативи». Аналітичний документ. *Ресурсно-аналітичний центр «Суспільство і довкілля»*, 2021. URL: <https://www.rac.org.ua/uploads/content/615/files/mappingeuropean-green-deal2021ua.pdf>
12. Кучер М. Імплементация Європейського «зеленого курсу» в інтересах українського аграрного сектору. *AgroPolit.com*, 2021 <https://agropolit.com/blog/458-implementatsiya-yevropeyskogo-zelenogo-kursu-v-interesah-ukrayinskogo-agrarnogo-sektoru>
13. Вектори економічного розвитку 2030. Кабінет Міністрів України, 2021. URL: <https://nes2030.org.ua/docs/doc-vector.pdf>
14. Про схвалення Стратегії зрошення та дренажу в Україні на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.08. 2019 р. № 688-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D1%80#Text>
15. План заходів з реалізації Стратегії зрошення та дренажу в Україні на період до 2030 року: Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21.10.2020 р. № 1567-р. URL: <https://mepr.gov.ua/news/36573.html>

16. Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development. United Nations, 2015. URL: https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E
17. Regulation (EU) 2018/848 of the European Parliament and of the Council of 30 May 2018 on organic production and labelling of organic products and repealing Council Regulation (EC) No 834/2007 (OJ L 150, 14.6.2018, p. 1–92).
18. Parfitt, J., Barthel, M., Macnaughton, S. Food waste within food supply chains: Quantification and potential for change to 2050. *Royal Society*, 2010. <https://doi.org/10.1098/rstb.2010.0126>.
19. Global Food: Waste Not Want Not. *Institute for Mechanical Engineers*, 2013.
20. Food and Agriculture Organization (FAO). Global Food Losses and Food Waste. FAO, 2011.
21. Bahadur, Krishna, Iftekharul Haque, Alexander F. Legwegoh and Evan D. G. Fraser. Strategies to Reduce Food Loss in the Global South. *Sustainability*, 2016, 8(7). <https://doi.org/10.3390/su8070595>
22. Сільське господарство в Україні. *DLF Attorneys-at-law*, 2020. URL: <https://dlf.ua/ua/silske-gospodarstvo-v-ukrayini/>
23. Cropwise Operations. Цифрове рішення для агровиробництва, 2021. URL: <https://ua.cropwise.com/operations#features>
24. Cropwise Operations. *Latifundist Media*, 2021 URL: <https://latifundist.com/kompanii/948-cropio>
25. МЕТЕОТРЕК. Офіційний сайт, 2021. URL: <http://meteotrek.ua/>
26. PROFEED. Офіційний сайт, 2021. URL: https://profeed.systems/?fbclid=IwAR0dTUkSy_NqGHTXPURNwWTg6MCN3wpbyfD-JySeXC_q9lg-kP7uZsikITo

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЦИФРОВІЗАЦІЇ
ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ЯК НАПРЯМУ ЗАПОБІГАННЯ
КОРУПЦІЙНОЇ ПРАВОПОРУШЕНЬ**

**ADMINISTRATIVE AND LEGAL SUPPORT OF DIGITALIZATION OF PUBLIC
AUTHORITIES AS A DIRECTION OF PREVENTION OF CORRUPTION OFFENSES**

Актуальність статті полягає в тому, що корупція є одним з найбільш небезпечніших соціально-правових та соціально-політичних явищ для кожного суспільства та держави, яке враховуючи соціально-політичні, демографічні та психологічні особливості людей, повністю пов'язане з соціальними подіями кожного соціуму. Наведене явище підриває авторитет державної влади, знецінює основні принципи демократичних держав, завдає величезної політичної та економічної шкоди країні, гальмує цим самим її розвиток. Корупція існує майже у кожних економічних та політичних системах держави. Метою статті є виявлення основних проблем протидії корупції в Україні, аналіз протидії корупції та визначення основних підстав виникнення корупції в державних органах, дослідження новітніх заходів із протидії корупції в системі державної влади, виявлення основних проблем та встановлення шляхів реформування системи забезпечення протидії корупції в Україні. Стаття присвячена дослідженню розвитку корупції в Україні, виявленню основних проблем та аналіз її протидії, визначенню основних підстав виникнення корупції в державних органах та заходам запобігання корупції в Україні. Встановлено, що цифровізація є багатограним процесом, який впроваджує цифрові технології в усі сфери життя, підвищує ефективність державного управління в результаті спрощення управлінських процедур, забезпечує здійснення контролю за діяльністю органів державної влади та забезпечує високий ступінь доступності інформації про загальну діяльність органів державної влади. Зроблено висновок, що шляхами подолання корупційної діяльності на території України, можна назвати такі основні складові державної діяльності, які могли б покращити сучасний стан в країні, а саме: вияв саме політичної волі щодо подолання корупції в Україні; ефективна співпраця антикорупційних органів один між одними; ліквідація прогалин та упущень українського антикорупційного законодавства; щоденне вдосконалення цифрових технологій, як основи сталого добробуту нашої держави, покращення життя, навчання та роботи українців.

Ключові слова: *корупція, основні засади запобігання корупції, заходи протидії корупції, цифровізація органів державної влади.*

The relevance of the article is that corruption is one of the most dangerous socio-legal and socio-political phenomena for every society and state, which, given the socio-political, demographic and psychological characteristics of people, is fully linked to social events in every society. This phenomenon undermines the authority of state power, devalues the basic principles of democratic states, causes enormous political and economic damage to the country, thereby hampering its development. Corruption exists

© ТОПЧІЙ В. В. – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, директор (Навчально-науковий інститут права Університету державної фіскальної служби України). ORCID ID: 0000-0003-4596-6469.

© БОДУНОВА О. М. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права та кримінології (Навчально-науковий інститут права Університету державної фіскальної служби України). ORCID ID: 0000-0001-9179-5985.

in almost every economic and political system of the state. The purpose of the article is to identify the main problems of anti-corruption in Ukraine, analyze anti-corruption and identify the main causes of corruption in government, study the latest measures to combat corruption in public administration, identify major problems and identify ways to reform the anti-corruption system in Ukraine. The article is devoted to the study of corruption in Ukraine, identifying the main problems and analysis of its counteraction, determining the main causes of corruption in government agencies and measures to prevent corruption in Ukraine. It has been established that digitalization is a multifaceted process that introduces digital technologies in all spheres of life, increases the efficiency of public administration by simplifying administrative procedures, ensures control over the activities of public authorities and provides a high degree of information on general government activities. It is concluded that the ways to overcome corruption in Ukraine include the following main components of state activity that could improve the current situation in the country, namely: the manifestation of political will to overcome corruption in Ukraine; effective cooperation of anti-corruption bodies with each other; elimination of gaps and omissions in Ukrainian anti-corruption legislation; daily improvement of digital technologies as the basis of sustainable welfare of our state, improvement of life, education and work of Ukrainians.

Key words: *corruption, basic principles of corruption prevention, anti-corruption measures, digitalization of public authorities.*

Постановка проблеми. В нашій державі протидія корупції вважається одним із найважливіших завдань. Корупцією, з прийняттям незалежності України, є первинна загроза етнічній безпеці, непорушності та економічному зростанню, яка підриває конституційні принципи, спотворює та розхищує політичну організацію та довіру суспільства до державної влади, розвінчує ринкові засоби розвитку конкуренції та сприяє розквіту чималим правопорушенням. Дана інформація дає змогу дійти висновку, що дана тематика потребує широкого дослідження та визначення заходів щодо її подолання.

Корупція є одним з найбільш небезпечніших соціально-правових та соціально-політичних явищ для кожного суспільства та держави, яке враховуючи соціально-політичні, демографічні та психологічні особливості людей, повністю пов'язане з соціальними подіями кожного соціуму. Наведене явище підриває авторитет державної влади, знецінює основні принципи демократичних держав, завдає величезної політичної та економічної шкоди країні, гальмуючи цим самим її розвиток.

Корупція існує майже у кожних економічних та політичних системах держави. Одним з основних завдань кожної держави та державної політики є створення чинних систем протидії корупції, які даватимуть змогу виявляти підстави її виникнення, відвернення настання її наслідків та притягнення осіб до відповідальності. Але будучи пов'язаною з механізмами державного управління, вона вважається певним механізмом неправомірного використання суспільства, тим самим означає привласнення посадовими особами власності та інших цінностей шляхом отримання влади [3, с. 5-6].

Метою статті є виявлення основних проблем протидії корупції в Україні, аналіз протидії корупції та визначення основних підстав виникнення корупції в державних органах, дослідження новітніх заходів із протидії корупції в системі державної влади, виявлення основних проблем та встановлення шляхів реформування системи забезпечення протидії корупції в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню основних передумов, обставин, причин, які дозволяють розвиватися корупції у різних сферах суспільства, засад та основних заходів запобігання корупції присвячені наукові праці таких авторів, як: С. Лазаренко, Я. Морозов, О. Сахань, О. Гулак, В. Курило, Л. Дубчак, К. Жданюк, А. Іваниця, К. Сімаков, В. Валіна, В. Лавуніконіс, М. Будовій [3-7]. Не зважаючи на велику кількість наукових досліджень, багато питань з даної теми наразі залишаються дискусійними та недостатньо висвітленими.

Виклад основного матеріалу. За всі роки незалежності України корупція з'явилася на всіх рівнях державного управління, починаючи від вищих органів державної влади, закінчуючи обласними і районними державними адміністраціями, а також в багатьма іншими сферами життєдіяльності суспільства, що призвело:

– до руйнування влади;

- негативного впливу на соціально-економічний розвиток нашої держави;
- підриває репутацію країни серед всіх інших держав;
- знищує основні засади демократичної та правової держави [4, с. 159].

Термінова проблема необхідності запобігання й плідної протидії корупції вже давно і твердо осягнена на всіх рівнях привселюдного управління державою. Продовж останніх років в Україні було впроваджено достатню кількість інституційних антикорупційних реформ та законів, надано рекомендації різних науковців, котрі вивчають проблему корупції. Втім корупційні процеси наразі не гальмуються, адже даним явищем уражені органи, які зобов'язані перешкоджати її поширенню [4, с. 159].

Дослідниками стверджується, що одним з найважливіших елементів посилення якості роботи державної системи є дієва протидія корупційним злочинам, до складу якої входить запобігання їх вчиненню. На думку зарубіжних науковців, необхідність технологічного процвітання державних службовців та їх структурних підрозділів є найважливішою [5].

Верховенство права, як одне з найголовніших правових засад запобігання корупції у сфері управління, спрямоване на домінування в нашому суспільстві правопорядку, виключення зловживання службовими та посадовими особами, а також наданими їм правами та повноваженнями. Відповідно до ст. 19 Конституції України «органи державної влади, органи місцевого самоврядування та всі їх посадові особи повинні діяти лише в межах своїх повноважень, на підставі та у спосіб, які прямо передбачені Конституцією та законами України». Отже, сміливо можна вважати що, вихід за межі таких повноважень характеризується як корупційний прояв [4].

Загалом, антикорупційні закони, прийняті Верховною Радою України та десять антикорупційних рухів уряду, свідчить про те, що в Україні загалом створена досить ефективна антикорупційна база, на сьогоднішній день здійснюються заходи у сфері запобігання корупції. Але, поряд з деякими органами державної влади, органи місцевого самоврядування дедалі більше залучаються в корупційні явища, чим стають поживним середовищем для організованої злочинності, а й іноді докладають зусиль створити в своїх межах організовані злочинні групи.

Наявність корупційних процесів органах державної влади в Україні тягне за собою настання дуже тяжких наслідків. Їх настання може призвести не тільки до знищення української демократії та державності в цілому, а й взагалі Україна може стати «не придатною» державою на міжнародній арені, тобто буде нецікавою для співпраці з іншими країнами [6].

Однією з ключових організаційних засад запобігання корупції у сфері публічного управління наразі є цифровізація, тобто багатогранний процес переходу нашого соціуму на цифрові технології, котрий стосується абсолютно всіх сфер суспільної життєдіяльності. В контексті вдосконалення державного управління, перехід на цифрові технології має один з першочергових напрямків, чим повинен вплинути на вдосконалення різних суспільних галузей. Тобто, «цифрові» технології в Україні – це один із головних напрямків реформування управління державою.

На сьогоднішній день Україна вже має похвальні приклади використання цифрових технологій у сфері державних закупівель тощо. Забезпечуючись підтримкою з боку держави, цифровізація сприяє розвитку відкритого інформаційного товариства, як одного зі суттєвих чинників розвитку демократичної держави, зростання робочих місць для громадян, підвищення продуктивності праці та якості життя в Україні [7].

За останні роки на території України було розроблено десятки законопроектів, що певною мірою стосуються даної сфери цифрових та інформаційних комунікаційних технологій.

17 січня 2018 року Розпорядженням Кабінету Міністрів України була затверджена Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018- 2020 роки, яка закріпила, що «при цілісних та безперервних державних підходах цифрові технології будуть запроваджувати:

- розвиток доступного інформаційного суспільства;
- підвищення продуктивності;
- покращення економічного зростання;
- підвищення якості життя громадян України.

У даному Розпорядженні також встановлюється, що реалізація зазначеної Концепції відкриє можливість для:

- підвищення результативності державного управління, шляхом спрощення державних процедур з управління;
- зменшення адміністративних витрат;
- застосування новітніх методів у державному управлінні;
- збільшення якості адміністративних послуг та відкритий доступ до них;

- забезпечення проведення контролю за продуктивністю діяльності органів української державної влади, а також органів місцевого самоврядування;
- забезпечення найвищого ступеня відкритості інформації, щодо діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування;
- надання можливості усім громадянам, різноманітним суспільним організаціям приймати участь у підготовці проектів рішень, які вводяться на кожному рівні державного управління;
- зменшення рівня корупційної діяльності та тінізації економічних процесів [1].

Протягом 2020 року Національним агентством з питань запобігання корупції було запроваджено Антикорупційну стратегію, яка була розрахована на 2020-2024 роки. Дана Стратегія визначає головні напрямки майбутнього вдосконалення цілісної системи запобігання та протидії корупційній діяльності, а також найбільш основних сфер її подолання.

Згідно з результатами аналізу стану корупції на території України станом на 2020 рік, Національним агентством у зазначеній Стратегії було висвітлено головні засади антикорупційної політики на 2020–2024 роки:

- поліпшення функцій держави та органів місцевого самоврядування. Тобто, позбавлення органів повторення їх повноважень, непостійне припинення реалізації недостатньо ефективних повноважень та відсторонення усіх випадків втілення функцій одним й тим самим органом, що характеризуються корупційними ризиками;
- цифрове перетворення реалізації повноважень державних органів, абсолютна прозорість їхньої діяльності та відкритість даних для всіх бажаючих;
- створення законних та найбільш зручних способів задоволення потреб суспільства;
- створення стимулюючого ефекту для суб'єктів суспільних правовідносин, який полягає у невідворотності відповідальності за пов'язані із корупційною діяльністю правопорушення;
- утворення суспільної недовіри до корупції та запровадження культури порядності та шаноби до верховенства закону [9].

Наступним етапом стало затвердження 17 листопада 2021 року Розпорядження на засіданні Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії здійснення цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації Системи управління державними фінансами до 2025 року та затвердження плану заходів щодо її реалізації» [2].

Із затвердженням даної Стратегії на просторах інтернету з'явилась інформація про висловлення позиції Голови Волинської обласної державної адміністрації щодо її ефективності. Він зазначив, що «Цифрове перетворення державних послуг в нашій державі набирає великих обертів та є позитивним явищем, тому що запровадження відкритих, прозорих, чітких, автоматизованих через смартфон та простих для всіх електронних послуг – це не лише безкопромисло новий порядок організації як виробництва, так і обслуговування в різних сферах країни та самому державному управлінні. Зазначене явище допомагає знизити вплив суспільного фактору, а також корупційної складової, при наданні різноманітних державних послуг, підвищуючи їхню якість та ефективність та покращуючи людське життя, навчання, роботу і відпочинок [8].

Згідно з пунктами Стратегії здійснення цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації Системи управління державними фінансами наразі створено:

1. Єдиний веб-портал, який дає змогу слідкувати за використанням публічних коштів. Зазначено, що у 2020 році, з метою підвищення ефективного державного контролю щодо витрат бюджетних коштів уповноваженими на це установами Державної аудиторської служби, буде надано розширений доступ до сервісів даного веб-порталу.

2. Веб-портал, за допомогою якого громадяни зможуть слідкувати за інформацією щодо витрат розпорядників та одержувачів державних бюджетних коштів та інформування суспільства про планування і виконання бюджетів України.

Також зазначена Стратегія зазначає очікувані результати досягнення своєї стратегічної цілі. До таких результатів належать:

- збільшення рівня допомоги середнього строкового бюджетного проектування, надаючи особам, які користуються електронними засобами, зручне користування у роботі з інформаційною системою;
- збільшення дієвості та оперативності проведення бюджетного процесу в державі;
- підвищення продуктивного використання бюджетного капіталу шляхом підвищення дієвості верифікації державних розрахунків;
- перехід усіх платників податків до використання онлайн-каналів, скорочення кількості прогалин під час заповнення податкових декларацій, а також появи для громадян Єдиного веб-порталу електронних послуг і його мобільного додатку;

– встановлення ризиків, що значно спростує та пришвидшить процедуру аналізу даних, а також зменшить витрати власного робочого часу, який кожен приділяв проведенню перевірок посадових осіб та платників податків;

– створення нового процесу урядового фінансового контролю, створення багаторівневих заходів із здійснення контролю в операційних та управлінських процесах, систематична оцінка їх ефективності [2].

Висновки. Здійснивши аналіз наукових досліджень сучасного стану рівня проявів корупційної діяльності в Україні та аналізу нормативно-правової бази України, досвіду її реалізації, можна сказати, що наразі, в нашій державі існують неабиякі проблеми в антикорупційній діяльності. Запровадження різноманітних Стратегій не досконально покращує становище в країні та не до кінця мінімізує корупційні ризики у діяльності органів державної влади.

Говорячи про шляхи подолання корупційної діяльності на території України, можна назвати такі основні складові державної діяльності, які могли б покращити сучасний стан в країні. До них належать:

- вияв саме політичної волі щодо подолання корупції в Україні;
- ефективна співпраця антикорупційних органів один між одним;
- ліквідація прогалин та упущень українського антикорупційного законодавства;
- щоденне вдосконалення цифрових технологій, як основи сталого добробуту нашої держави, покращення життя, навчання та роботи українців.

Список використаних джерел:

1. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 року № 67-р. URL:<https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/proshvalennya-konceptsiyi-rozvitku-cifrovoyi-ekonomiki-ta-suspilstva-ukrayini-na-20182020-rokita-zatverdzhennya-planu-zahodiv-shodo-yiyi-realizaciyi> (дата звернення: 20.06.2018).

2. Про схвалення Стратегії здійснення цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації Системи управління державними фінансами до 2025 року та затвердження плану заходів щодо її реалізації: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.11.2021 р. № 1467-р.

3. Гарашук В. М. Актуальні проблеми боротьби з корупцією в Україні: монографія. В. М. Гарашук, А. О. Мухатаєв. Хакрів: Право, 2010. 144 с.

4. Сахань Олена, Морозов Я. Правові та організаційні засади запобігання корупції у сфері публічного управління України. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*. 2021. № 4 (51). С. 158-178.

5. Гулак О. В., Курило В. І., Дубчак Л. М. До питання про шляхи подолання корупції в Україні. *Право та державне управління*. 2021. № 1. С. 196-201

6. Жданюк К., Іваниця А. Корупція як один із злочинів в діяльності публічної влади. *Актуальні питання юриспруденції: теоретичний та практичний виміри*: матеріали Четвертої Міжнародної науково-практичної конференції (Суми, 23 квітня 2020 року). Суми, 2021. 198 с.

7. К. І. Сімаков, В. Г. Валіна, В. П. Лауніконіс, М. Ю. Будовій. Особливості державного управління в умовах цифрової трансформації України. *Економічний вісник Донбасу* № 1(63), 2021. С. 179-185.

8. Цифровізація державних послуг – це оперативність, нова якість, зменшення впливу людського фактору та корупційної складової. URL: <https://voladm.gov.ua/new/cifrovizaciya-derzhavnih-poslug-ce-operativnist-nova-yakist-zmenschennya-vplivu-lyudskogo-faktoru-ta-korupciynoyi-skladovoyi-yuriyu-pogulyayko/> (дата звернення: 10.04.2022)

9. Засади державної антикорупційної політики в Україні на 2020–2024 роки (Антикорупційна стратегія). Національне агентство з питань запобігання корупції. Київ, 2020.

**КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ;
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО**

УДК 343.13

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2021.6.2.7>

АНИСТРАТЕНКО Ю. І., ГРИЦЮК І. В.

**ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС СЛІДЧОГО ЯК СУБ'ЄКТА
КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ**

**PROCEDURAL STATUS OF INVESTIGATOR AS A SUBJECT
OF CRIMINAL TREATMENT**

Актуальність статті полягає в тому, що поняття «процесуальний статус слідчого» або «правовий статус слідчого» широко використовується в засобах масової інформації, в науковій, навчальній літературі. Часто у вказаних поняттях слово «статус» замінюють терміном «положення». Таким чином, перш ніж приступити до вивчення процесуального статусу слідчого слід дати правильне визначення даного поняття. Метою статті є аналіз правового статусу слідчого, виокремлення його видів та складових частин, для кращого розуміння проблем, які існують, також можливості оперативних змін, для ефективнішого виконання завдань кримінального провадження слідчим і слідством. Дану статтю присвячено проблематиці визначення місця слідчого у кримінальному процесі України. Досліджено поняття його правового статусу та інших суміжних категорій. Також визначено поняття правового статусу слідчого, його видів та особливостей правового статусу. Здійснено виокремлення проблемних аспектів реалізації процесуального статусу слідчого у кримінальному провадженні та його ефективної взаємодії з оперативними підрозділами та іншими суб'єктами кримінального провадження тощо. Процесуальна самостійність слідчого – це елемент його процесуального статусу, який не може бути вирішений лише у нормах КПК України. Тут необхідний окремий закон, що буде містити відповіді на ті болючі питання, що накопичувалися роками упродовж щоденної копійки діяльності слідчих у процесі досудового розслідування. З'ясовано, що на органи досудового розслідування покладаються такі завдання: 1) захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень; 2) охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження; 3) забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності слідчих органів Національної поліції; 4) забезпечення відшкодування фізичним і юридичним особам шкоди, заподіяної кримінальними правопорушеннями; 5) виявлення причин і умов, які сприяють учиненню кримінальних правопорушень, і життя через відповідні органи заходів щодо їх усунення.

Ключові слова: *слідчий, органи досудового розслідування, процесуальний статус, кримінальне провадження, правовий статус, правове становище, статус слідчого, права та обов'язки слідчого.*

© АНИСТРАТЕНКО Ю. І. – доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри фінансового права (Університет державної фіскальної служби України). ORCID ID: 0000-0003-2660-0568.

© ГРИЦЮК І. В. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики (Університет державної фіскальної служби України). ORCID ID: 0000-0003-2253-4057.

The urgency of the article lies in the fact that the concept of “procedural status of the investigator” or “legal status of the investigator” is widely used in the media, in the information. Often in the specified concepts the word “status” is replaced by the term “position”. Thus, before proceeding to the study of the procedural status of the investigator, it is necessary to give a correct definition of this concept. The purpose of the article is to analyze the legal status of the investigator, to identify its types and components, to better understand the problems that exist, as well as opportunities for operational change, to more effectively perform the tasks of criminal proceedings by investigators and investigators. This article is devoted to the issue of determining the place of the investigator in the criminal process of Ukraine. The concept of its legal status and other related categories is studied. The concept of the legal status of the investigator, its types and features of the legal status is also defined. The problematic aspects of the realization of the procedural status of the investigator in criminal proceedings and its effective interaction with operational units and other subjects of criminal proceedings, etc. have been identified. Procedural independence of the investigator is an element of his procedural status, which cannot be written only in the CPC of Ukraine. There is a need for a special law that will answer the painful questions that have accumulated over the course of daily laborious activity. It was found out that the following tasks are assigned to the bodies of pre-trial investigation: 1) protection of the person, society and the state from criminal offenses; 2) protection of rights, freedoms and legal interests of students of criminal conduct; 3) ensuring prompt, complete and unbiased investigation of criminal offenses attributed to the jurisdiction of the investigative bodies of the National Police; 4) ensuring compensation to individuals and legal entities for the damage caused by criminal offenses; 5) identification of the causes and conditions that contribute to the commission of criminal offenses, and the adoption of appropriate measures to eliminate them.

Ключові слова: *слідчий, органи досудового розслідування, процесуальний статус, кримінальне провадження, правовий статус, правове становище, статус слідчого, права та обов'язки слідчого.*

Постановка проблеми. Поняття «процесуальний статус слідчого» або «правовий статус слідчого» широко використовується в засобах масової інформації, в науковій, навчальній літературі. Часто у вказаних поняттях слово «статус» замінюють терміном «положення». Таким чином, перш ніж приступити до вивчення процесуального статусу слідчого слід дати правильне визначення даного поняття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У теорії кримінального процесу питання щодо удосконалення інституту суб'єктів досудового розслідування в різні часи досліджували вітчизняні та закордонні науковці, зокрема Ю.П. Аленін, О.В. Баулін, Р.С. Белкін, Р.М. Білоконь, В.І. Бояров, І.В. Гловюк, В.Г. Гончаренко, Ю.М. Грошевий, А.Я. Дубинський, О.В. Капліна, Л.М. Лобойко, В.Г. Лукашевич, С.Д. Лук'янчиков, А.О. Ляш, В.Т. Маляренко, В.Т. Нор, В.В. Назаров, Д.М.А. Погорецький, В.О. Попелюшко, І.В. Рогатюк, В.В. Рожнова, Р.Ю. Савонюк, Д.Б. Сергєєва, С.М. Смоков, А.Б. Соловійов, С.М. Стахівський, О.Ю. Татаров, В.М., П.В. Цимбал, О.Г. Шило, М.Є. Шумило, О.О. Юхно, О.Г. Яновська та інші.

Метою статті є аналіз правового статусу слідчого, виокремлення його видів та складових частин, для кращого розуміння проблем, які існують, також можливості оперативних змін, для ефективнішого виконання завдань кримінального провадження слідчим і слідством.

Виклад основного матеріалу. Слово «статус» у перекладі з латинського „status” означає положення, стан чого-небудь чи кого-небудь [1, с. 209]. Таким чином, терміни «статус» і «положення» є словами-синонімами, незалежно від галузі їх застосування, тобто вони рівнозначні за змістом і відрізняються лише морфологічним походженням. В енциклопедичній літературі поняття «статус» тлумачиться як правове положення громадянина чи юридичної особи [2, с. 17]. З цього слідує, що поняття «правове положення» необхідно вважати синонімом поняття «правовий статус».

Що ж стосується змісту поняття «правовий статус», то за своєю сутністю це питання про те: чи включати в нього тільки юридичні права та обов'язки або ж й інші елементи.

Багато вчених визнають, що основу правового становища (або статусу) суб'єкта права складають його основні права та обов'язки. Так, П. М. Рабінович вважає, що включення у правовий статус окрім прав та обов'язків інших юридичних компонентів може призвести тіль-

ки до «важкововагової конструкції» [3, с. 65]. За вузьке тлумачення правового статусу виступав і В.М. Горшеньов. На його думку, вузьконормативне розуміння передумов чи вихідного елементу – це прояв правового статусу [4, с. 51].

Чинний КПК України чітко дає визначення поняття слідчого. Згідно п. 17 ч. 1 ст. 3 КПК України слідчий – службова особа органу Національної поліції, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу державного бюро розслідувань, підрозділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України, уповноважена в межах компетенції, передбаченої КПК України, здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень [5].

КПК України, покладаючи на слідчого відповідальність за законність і своєчасність проведення процесуальних дій (ч. 1 ст. 40), уповноважує його на проведення негласних слідчих (розшукових) дій (п. 2 ч. 2 ст. 40). Як наслідок окрім виконання обов'язків, притаманних слідчому, він має можливість доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам (п. 3 ч. 2 ст. 40) [5].

У ч. 2 ст. 40 КПК України наведений перелік повноважень слідчого, який не є вичерпний, оскільки у п. 9 цього ж пункту вказано, що слідчий вправі здійснювати й інші повноваження, передбачені КПК України. До них слід віднести, наприклад, право слідчого витребувати та отримувати від перелічених у ч. 2 ст. 93 КПК України органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій [5].

Слідчий має право провадити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії на території, яка знаходиться під юрисдикцією іншого органу досудового розслідування, або своєю постановою доручити їх проведення такому органу досудового розслідування, який зобов'язаний її виконати (ч. 6 ст. 218 КПК), а також доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам [6, с. 149].

Норма про негласні слідчі дії є нововведенням КПК України. Відповідно до статті 246 КПК України негласними слідчими (розшуковими) діями визнається різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню та проводяться у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб.

Уперше в кримінальній процесуальній доктрині на законодавчому рівні закріплено вичерпний перелік негласних слідчих (розшукових) дій.

До них у КПК України законодавець відносить наступні дії: аудіо- та відеоконтроль особи (ст. 260), накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261), огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262), зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263), зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264), обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння (ст. 267), установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268), спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269), аудіо- та відеоконтроль місця (ст. 270), контроль за вчиненням злочину (ст. 271) та виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 262) [5].

КПК України змінює ситуацію докорінно. Ті дії, які раніше називались оперативно-розшуковими, нині пропонується називати негласними слідчими (розшуковими). Крім того, частиною 3 статті 246 КПК України вводиться норма, за якою рішення про проведення негласних слідчих (розшукових) дій приймає слідчий, прокурор. А відповідно до частини 6 статті 246 КПК України, право проводити негласні слідчі дії надається слідчому, прокурору або за їхнім дорученням співробітникам оперативних підрозділів [5].

На проведення негласних слідчих (розшукових) дій, передбачених статтями 260, 261, 262, 263, 264, 267, 268, 269, 271, 274 необхідно отримати дозвіл слідчого судді, але у цій частині нічого принципово не змінюється, оскільки і нині на проведення аналогічних дій, але передбачених Законом України «Про оперативно розшукову діяльність», необхідно отримати дозвіл суду. Тобто, з набуттям чинності КПК України у слідчого з'явилась певна кількість інструментів, яким він раніше не володів [5].

Одним із елементів процесуальної самостійності слідчого є його право на оскарження рішень, дій чи бездіяльності прокурора особисто (ст. 311-313 КПК України) [5].

Але в ч. 3 коментованої статті встановлено особливий порядок оскарження слідчим відмови наглядаючого прокурора у погодженні клопотання до слідчого судді про застосуван-

ня заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій чи негласних слідчих (розшукових) дій. Ініціювати розгляд питань, порушених слідчим у клопотанні до слідчого судді перед прокурором вищого рівня, може тільки керівник органу досудового розслідування.

Таким чином маємо відсутність повноважень слідчого не те щоб самостійно визначати напрямки розслідування, проводити слідчі (розшукові) дії, застосовувати заходи процесуального примусу, у тому числі й запобіжні заходи, а й навіть захистити власну гідність, або залишити при собі хоча б своє внутрішнє переконання у разі незгоди з позицією прокурора, оскільки права безпосереднього оскарження вказівок вищестоящому прокурору – слідчого позбавляють. До того ж, і прокурора більш не обтяжують обов'язком передати справу іншому слідчому, якщо доводи, викладені у клопотанні, принесеному керівником органу досудового розслідування, виявляться для нього не переконливими (ч. 3 ст. 40 КПК України).

Наведене вище робить вкрай актуальним вислів Л. Лобойка про те, що «використання посадовця такого рівня компетентності як виконавця волі прокурора (про схожість функцій слідчого і судді годі й говорити) є розкішшю для держави. Допитати свідка і провести очну ставку здатен і дільничний інспектор. Висококваліфікований юрист – слідчий – повинен мати повноваження приймати самостійно найважливіші рішення у кримінальній справі...» [7, с. 93].

Слідчого за КПК України віднесено до сторони обвинувачення, що не буде сприяти його об'єктивності під час доказування та неупередженості у разі прийняття й обґрунтування процесуальних рішень. Як вірно наголошує Б.В. Романюк, щоб забезпечити демократичне відправлення правосуддя слідчий не повинен бути представником жодної зі сторін у змагальному процесі [8, с. 134-135].

Процесуальна самостійність слідчого – це такий елемент його процесуального статусу, який на наш погляд, не може бути вирішений лише у нормах КПК України. Тут необхідний окремий закон, що буде містити відповіді на ті болючі питання, що накопичувалися роками упродовж щоденної копійки діяльності слідчих у процесі досудового розслідування.

У зв'язку із вступом в дію КПК України 2012 р., 9 серпня 2012 року Міністерством внутрішніх справ України видано вже згадуваний вище наказ №686 «Про організацію діяльності органів досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України», яким затверджено Положення про органи досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України; Положення про Головне слідче управління МВС України; Типове положення про слідче управління (відділ) головного управління, управління МВС України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, на транспорті; Типове положення про слідчий відділ (відділення) міського, районного, лінійного управління (відділу) головного управління, управління МВС України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, на транспорті; Інструкцію з організації діяльності органів досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України [5].

Однак практичні працівники зіткнулися із цілою низкою недосконалих норм КПК України 2012 р., а як результат – неадаптоване законодавство стало причиною масових звільнень із слідчих підрозділів кваліфікованих працівників, які десятиліттями набували навиків та майстерності роботи за КПК 1960 р. Організаційно-штатні зміни тривають на рівні МВС до сьогоднішнього дня. Також слід констатувати, що вказаним наказом суттєво обмежено і так хитку процесуальну незалежність слідчого, а його положення про визначення процесуального статусу слідчого ОВС на сьогоднішній день є мало оптимістичними [9, с. 144].

Реформаторам і законодавцям слід врахувати 16-річний, на жаль, часто негативний досвід, та поставити собі риторичне запитання про те, що саме ми прагнемо змінити в сучасному кримінальному процесуальному законодавстві, яку мету перед собою ставимо, яких негативних наслідків, що вже існують прагнемо уникнути. Без концептуального бачення суті проблеми її правильно і швидко вирішити неможливо, на що нами вже зверталася увага у юридичній літературі [9, с. 146].

Слід погодитися із раціональною пропозицією Л. М. Лобойка та О. А. Банчука, суть якої полягає в тому, що усунення процесуальної залежності слідчого від свого керівника повинно стати одним із напрямів реформи кримінального процесу [10, с. 38], однак згідно з положеннями КПК 2012 р. слідчий став повністю залежним ще і від прокурора, який реалізує на сьогоднішній день функцію процесуального керівництва всім процесом досудового розслідування. Але все ж таки відрадім є той факт, що протягом двох років чинності КПК нами відстежено не лише негативні наслідки таких змін, але і встановлено ряд позитивних моментів.

7 листопада 2015 р. набрав чинності Закон України «Про Національну поліцію» [11]. Реформа очікувана, необхідна. Створення поліції викликало бурхливий інтерес у суспільстві, особливо нові принципи призначення на посади. Переживаючи ейфорію від можливості якісного оновлення кадрового складу поліції, контролю та впливу на такі призначення, як керівництво держави, народні депутати України, так і громадські активісти поза увагою залишили організацію досудового слідства в контексті Закону України «Про Національну поліцію». Справді, цим Законом передбачено, що у складі національної поліції функціонують органи досудового розслідування, національна поліція здійснює досудове розслідування кримінальних правопорушень у межах визначеної підслідності. Підслідність кримінальних правопорушень визначається статтею 216 КПК України [5]. Згідно з цією нормою, кримінальні правопорушення підслідні слідчим органів внутрішніх справ, слідчим органів безпеки, слідчим органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, слідчим органів державного бюро розслідувань, детективам Національного антикорупційного бюро України.

Національна поліція є центральним органом виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав та свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки та порядку. Діяльність поліції спрямовується й координується Кабінетом міністрів України через Міністерство внутрішніх справ України згідно із законом. Зазначений правовий статус Національної поліції підтверджується й постановою Кабінету міністрів України від 10.09.2014 № 442 «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» (зі змінами та доповненнями), згідно з якою поліція не є структурним підрозділом Міністерства внутрішніх справ, а отже, не є органом внутрішніх справ у розумінні кримінального процесуального закону.

Відповідно до ЗУ «Про Національну поліцію» та ст. 216 КПК України, слідчий – це службова особа Національної поліції України, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу державного бюро розслідувань, уповноважена в межах компетенції, передбаченої КПК України, здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень [11].

Також, Міністерство внутрішніх справ, наразі, розробило проект наказу «Про організацію діяльності органів досудового розслідування Національної поліції» для приведення нормативно-правових актів МВС у відповідність до вимог Закону України «Про Національну поліцію».

Проектом наказу передбачається затвердити:

- 1) Положення про органи досудового розслідування Національної поліції;
- 2) Типове положення про слідче управління головного управління Національної поліції в місті Києві, областях, Автономній Республіці Крим та місті Севастополі;
- 3) Типове положення про слідчий відділ (відділення) територіального органу поліції головного управління Національної поліції в місті Києві, областях, Автономній Республіці Крим та місті Севастополі;
- 4) Інструкцію з організації діяльності органів досудового розслідування Національної поліції.

Пропонується одночасно визнати таким, що втратив чинність, наказ МВС від 9 серпня 2012 року № 686 «Про організацію діяльності органів досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України».

У проекті визначено, що органами досудового розслідування є Головне слідче управління Національної поліції, слідчі управління головних управлінь Національної поліції в місті Києві, областях, Автономній Республіці Крим та місті Севастополі, слідчі відділи (відділення) територіальних органів поліції.

На органи досудового розслідування покладаються такі завдання:

- 1) захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень;
- 2) охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження;
- 3) забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності слідчих органів Національної поліції;
- 4) забезпечення відшкодування фізичним і юридичним особам шкоди, заподіяної кримінальними правопорушеннями;
- 5) виявлення причин і умов, які сприяють учиненню кримінальних правопорушень, і вжиття через відповідні органи заходів щодо їх усунення.

Наразі проект наказу оприлюднено на сайті МВС. До 28 січня приймаються зауваження та пропозиції до цього проекту у письмовій формі.

Висновки. Тому для того, щоб досудове слідство в нашій країні було об'єктивним, справедливим та ефективним, діяльності слідчого потрібно приділити в першу чергу державну увагу, забезпечити їй конституційне законодавче регулювання, а статус слідчого, нарешті, визначити у спеціальному законі, передбачивши, що під час проведення досудового слідства, слідчий не повинен бути ні обвинувачем, ні захисником, а має бути процесуально незалежним шукачем істини.

Список використаних джерел:

1. Юридический энциклопедический словарь. М.: Сов. Энцикл. 1984. 335 с.
2. Большая Советская Энциклопедия. Изд. 3-е. Т. 24. / Гл. ред. А.М. Прохоров. М.: Сов. Энцикл. 1976. С. 461.
3. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави: Посібник для студентів спеціальності «Правознавство» (2-ге вид.). К.: Б.в., 1994. С. 65.
4. Горшенев В.М. Структура правового статусу громадянина в світлі Конституції СРСР 1977 г. *Правопорядок и правовой статус личности*. Саратов: Изд-во Саратов. ун-та. 1980. С. 51-58.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс України, Закон, Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 9-10. № 11-12. № 13. ст. 88. База даних «Законодавство України» ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
6. Правовий статус та повноваження слідчого за новим КПК. *Митна справа*. 2013. № 6(2.1). С. 147-151
7. Лобойко Л.М. Теоретична оцінка основних положень загальної частини проекту КПК України. *Питання реформування кримінального судочинства*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Донецьк, 2005. Донецьк: ДЮІ ЛДУВС. 2005. С. 87-94.
8. Романюк Б.В. Спадковість та новизна у процесі формування кримінального судочинства стосовно процесуальної незалежності слідчого. *Кримінальний процес України в контексті європейських стандартів судочинства*: матеріали наук.-практ. конф. (м. Київ, 7 грудня 2007 р.). К.: Київський нац. ун-т внутр. Справ. 2008. С. 134-135.
9. Басиста І. В. Процесуальна самостійність слідчого в світлі вимог чинного КПК: проблеми та перспективи. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. 2015. № 11. С. 141-147.
10. Лобойко Л.М. Реформа досудового розслідування і статусу слідчих (Біла книга. Проект для обговорення) : Американська асоціація юристів. Ініціатива з верховенства права / Л.М. Лобойко, О.А. Банчук. Київ. 2010. 41 с.
11. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *База даних «Законодавство України» ВР України*. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/580-19>

СКЛАДОВІ ЕЛЕМЕНТИ МЕХАНІЗМУ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ COMPONENT ELEMENTS OF THE CRIME PREVENTION MECHANISM IN UKRAINE

Актуальність статті полягає в тому, що запобігання злочинності на сьогодні є одним із найбільш пріоритетніших напрямів діяльності кожної держави. Проте на сьогодні залишається недостатньо дослідженим питання щодо визначення злочинності, а відтак важко встановити поняття та сутність механізму запобігання злочинності з метою його удосконалення у практичній площині. У зв'язку з цим актуальним є дослідження проблем функціонування механізму запобігання злочинності на сучасному етапі розвитку України. Метою статті є аналіз доктринальних джерел щодо поняття та сутності механізму запобігання злочинності та формування на основі цього авторської дефініції. У науковій статті проаналізовано поняття та структурні елементи механізму запобігання злочинності. Зазначено, що у сучасних умовах розвитку української державності та агресивного військового вторгнення росії на територію України важливе значення має захист національної безпеки. Основним фактором при цьому є розробка нових та вдосконалення існуючих методів та заходів запобігання злочинності, розробка та прийняття комплексного плану запобігання злочинності. У зв'язку з цим, виникає питання щодо визначення складових елементів механізму запобігання злочинності, який повинен бути спрямований на досягнення соціально прийняттого рівня злочинності, мінімізацію наслідків вчинення кримінальних правопорушень. З'ясовано, що чітко поділити загальносоціальне запобігання злочинності на окремі заходи, а також назвати конкретні засоби такого запобігання неможливо. В об'єктивній дійсності вони проявляються одночасно й нероздільно, а суб'єктами загальносоціального запобігання злочинності є усі легальні соціальні та державно-правові інституції, а також кожний законослухняний член суспільства, які своєю правомірною діяльністю розширюють та укріплюють культурну сферу життєдіяльності суспільства, звужуючи й послаблюючи тим самим сферу його субкультури та її кримінально протиправного сегмента. Зроблено висновок, що під механізмом запобігання злочинності доцільно розуміти процес реалізації комплексу взаємопов'язаних і взаємоузгоджених заходів економічного, правового, політичного, організаційно-управлінського характеру, які спрямовані на попередження, профілактику та припинення кримінальних правопорушень і здійснюються спеціально уповноваженими державними органами в рамках комплексного плану запобігання злочинності.

Ключові слова: запобігання злочинності, механізм запобігання злочинності, кримінальні правопорушення, профілактика, попередження, злочинність.

The relevance of the article lies in the fact that crime prevention is currently one of the most priority areas of activity of every state. However, today the issue of defining crime remains insufficiently researched, and therefore it is difficult to establish the concept and essence of the crime prevention mechanism in order to improve it on a practical level. In this regard, it is relevant to study the problems of the functioning of the crime prevention mechanism at the current stage of development of Ukraine. The purpose of the article is the analysis of doctrinal sources regarding the concept and essence of the crime prevention mechanism and the formation of the author's definition based on this. The concept and structural elements of the crime prevention mechanism are analyzed in the scientific article. It was noted that in the current conditions of the development of

Ukrainian statehood and Russia's aggressive military invasion of the territory of Ukraine, the protection of national security is of great importance. The main factor in this is the development and improvement of existing methods and measures of crime prevention, development and adoption of a comprehensive crime prevention plan. In this regard, the question arises as to the definition of the constituent elements of the crime prevention mechanism, which should be aimed at achieving a socially acceptable level of crime, minimizing the consequences of committing criminal offenses. It was found out that it is impossible to clearly divide general social crime prevention into separate measures, as well as to name specific means of such prevention. In objective reality, they manifest simultaneously and inseparably, and the subjects of social crime prevention are all legal social and state-legal institutions, as well as every law-abiding member of society, who through their legitimate activities expand and strengthen the cultural sphere of society's life, narrowing and weakening thereby the sphere of its subculture and its criminally illegal segment. It was concluded that the crime prevention mechanism should be understood as the process of implementing a complex of interrelated and coordinated measures of an economic, legal, political, organizational and managerial nature, which are aimed at the prevention, prevention and termination of criminal offenses and are carried out by specially authorized state bodies within the framework of a comprehensive plan crime prevention.

Key words: *crime prevention, crime prevention mechanism, criminal offenses, prevention, prevention, crime.*

Вступ. Запобігання злочинності на сьогодні є одним із найбільш пріоритетніших напрямів діяльності кожної держави. Проте на сьогодні залишається недостатньо дослідженим питання щодо визначення злочинності, а відтак важко встановити поняття та сутність механізму запобігання злочинності з метою його удосконалення у практичній площині.

У зв'язку з цим актуальним є дослідження проблем функціонування механізму запобігання злочинності на сучасному етапі розвитку України.

Метою наукової статті є аналіз доктринальних джерел щодо поняття та сутності механізму запобігання злочинності та формування на основі цього авторської дефініції.

Виклад основного матеріалу. З огляду на те, що у загальному сенсі «механізм – це внутрішній устрій, сукупність процесів, з яких складається явище» [1], а з позицій системного підходу – внутрішній устрій системи [2], механізм запобігання злочинності можна уявити як сукупність послідовно здійснюваних процесів, спрямованих на недопущення кримінальних правопорушень. Це узгоджується з розумінням самого запобігання злочинності як: діяльності, що перешкоджає вчиненню кримінальних правопорушень, що здійснюється насамперед з метою перервати дію чинників, що її зумовлюють, і тим самим перешкодити подальшому вчиненню злочинів, існуванню злочинності в сучасних параметрах та їхньому збільшенню [3].

Варто зазначити, що серед кримінологів немає узгоджених теоретичних уявлень про механізм запобігання злочинності в Україні. Цей аспект протидії її проявам тим чи іншим чином висвітлювався практично всіма відомими вітчизняними кримінологами, зокрема В. Батиргарєвою, А. Бойком, В. Глушковым, Б. Головкіним, Л. Давиденком, І. Даньшиним, О. Джужою, В. Дрьоміним, А. Закалюком, А. Зелінським, О. Кальманом, О. Костенком, І. Лановенком, О. Литвиновим, В. Поповичем, Б. Розовським, О. Храмцовим, В. Шакуном, О. Шостоко. Кожний із дослідників пропонує власне бачення цієї проблеми та оперує відповідною термінологією.

Варто зазначити, що на законодавчому рівні поняття «запобігання» та «протидія» не визначені. Тому, аналізуючи механізм запобігання злочинності, слід виходити із норм законодавства, які діють на сьогодні. У своїх наукових дослідженнях ми опираємось на ст. 1 Кримінального кодексу України, де зазначено, що «Кримінальний кодекс України має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від кримінально протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також *запобігання* кримінальним правопорушенням» [6]. Саме тому, говорячи про мінімізацію кримінально протиправних посягань у нашій державі, слід оперувати поняттям «запобігання».

Серед кримінологів побутує думка, що розуміння сутності й змісту механізму запобігання злочинності має обумовлюватись сутністю та змістом самої злочинності як детермінованої суб'єктивними та об'єктивними чинниками еволюційно мінливої схильності людей до вчинення

кримінальних правопорушень та проявів останньої у формі їх реального вчинення. Отже, запобігти проявам злочинності означає не допустити виникнення схильності до кримінальних правопорушень, а коли вона вже виникла – не допустити її переростання у вчинення кримінального правопорушення [5].

Таким чином, об'єктом запобігання злочинності, що не входить до структури механізму такого запобігання, виступають: 1) фактори, що детермінують схильність до вчинення кримінальних правопорушень; 2) сама ця схильність у випадку її виникнення; 3) зусилля, спрямовані на її реалізацію у виді готування до кримінального проступку. Готування до злочинів іншої тяжкості, замах на вчинення кримінального правопорушення та вчинення закінченого кримінального правопорушення за кримінальним законодавством України потребують іншого засобу протидії злочинності, а саме – кримінально-правового реагування на їх вчинення, та детермінують механізм здійснення останнього.

Доцільно відмітити, що механізм запобігання злочинності утворюють дві складові: динамічна та статична. Перша з них, динамічна, містить заходи запобігання злочинності. Такими є: 1) профілактика злочинності, тобто зусилля, спрямовані на нейтралізацію суб'єктивних та об'єктивних обставин, що обумовлюють появу схильності до вчинення кримінальних правопорушень; 2) попередження злочинності, тобто застереження осіб, схильних до вчинення кримінальних правопорушень, про нераціональність їх вчинення через низку соціально негативних наслідків як для суспільства, так і для них самих; 3) припинення розпочатого злочинного діяння, тобто зусилля, спрямовані на переривання готування до кримінального проступку (ч. 2 ст. 14 КК України) [6].

Профілактика кримінальних правопорушень як перша складова механізму запобігання злочинності полягає в нейтралізації криминогенних передумов можливого правопорушення, або діяльності з усунення та нейтралізації причин його можливого вчинення, а також умов, що сприяють цьому [4].

Коли профілактика виявляється неефективною, виникає потреба в застосуванні попередження кримінальних правопорушень.

З цього приводу відмітимо, що попередження – це сукупність заходів, безпосередньо спрямованих на свідомість конкретних осіб або окремих їхніх груп, які мають кримінально протиправні наміри, замислюють вчинення кримінального правопорушення. На рівні індивідуального запобігання злочинам попередження проявляється як інформування потенційного злочинця про нераціональність спланованого ним кримінального правопорушення. Головною ознакою цієї форми запобігання є наявність зусиль, що застосовуються до конкретних осіб, які вже мають намір вчинити злочин. З позиції кримінального права це означає, що попередженням кримінального правопорушення є діяльність суб'єктів запобігання на стадії виявлення умислу на його вчинення [4].

Якщо й попередження не зупиняє потенційного злочинця і він розпочинає підготовку до вчинення кримінального правопорушення, то спрацьовує третя, остання складова механізму запобігання – припинення готування до вчинення кримінального правопорушення. При цьому припинення готування до такого правопорушення залишається у сфері запобіжної діяльності за умови, що готування до вчинення кримінального правопорушення не є кримінально караним. У випадку, коли за готування до кримінального правопорушення передбачено кримінальну відповідальність (ч. 2 ст. 14 КК України), припинення такого готування вже слід розцінювати не як засіб запобігання, а як правове реагування на вчинення кримінального правопорушення. За межами механізму запобігання злочинності перебуває й припинення кримінального правопорушення на стадії замаху на його вчинення, оскільки замах завжди визнається кримінально караним діянням [4].

Другу, статичну складову механізму запобігання злочинності, яку репрезентують засоби запобігання злочинності, коротко охарактеризувати складно. Окремо існують засоби профілактики, засоби попередження та засоби припинення проявів злочинності. Таких засобів безліч, причому їх вивчення та практичне застосування є предметом різних галузей знання та суспільної практики у всіх сферах людської життєдіяльності. Лише незначна їх частина є предметом криминології та юриспруденції, наприклад, засоби оперативно-розшукової профілактики чи попередження кримінальних правопорушень або обвинувальний вирок суду (засіб), проголошення якого є потужним заходом запобігання злочинності, переважно у виді попередження осіб, схильних до вчинення кримінальних правопорушень.

Отже, можна зробити висновок, що перша форма запобігання злочинності має на меті нейтралізацію причин та умов злочинності, друга форма – попередження кримінальних правопорушень – зосереджується на поведінці осіб, які схильні вчиняти кримінальні правопорушення, третя – припинення – спрямована на припинення вже початих кримінальних правопорушень.

Механізм запобігання злочинності має певні особливості залежно від рівня здійснення запобіжної діяльності. На її загальносоціальному рівні зазначений механізм уявляється як раціональне, правомірне та ефективне функціонування державних і громадських інституцій в масштабах усієї країни, що безпосередньо не має на меті, власне, недопущення вчинення кримінальних правопорушень, а сприяє забезпеченню повсякденної нормальної життєдіяльності суспільства, тим самим об'єктивно гарантує відсутність факторів, що породжують схильність до вчинення злочинних діянь, або стримує схильних до правопорушень суб'єктів від вчинення таких діянь. Об'єктом запобіжної діяльності на зазначеному рівні є злочинність усіх відомих її видів у масштабах країни.

Криминологи зазначають, що чітко поділити загальносоціальне запобігання злочинності на окремі заходи (профілактика, попередження чи припинення кримінальних правопорушень), а також назвати конкретні засоби такого запобігання неможливо. В об'єктивній дійсності вони проявляються одночасно й нероздільно, а суб'єктами загальносоціального запобігання злочинності є усі легальні соціальні та державно-правові інституції, а також кожний законотворчий член суспільства, які своєю правомірною діяльністю розширюють та укріплюють культурну сферу життєдіяльності суспільства, звужуючи й послаблюючи тим самим сферу його субкультури та її кримінально протиправного сегмента.

Механізм запобігання злочинності на його спеціально-кримінологічному рівні є: системою спеціально спрямованих на недопущення кримінальних правопорушень криминологічних та організаційно-правових засобів та заходів (функціональний аспект), що переважно здійснюються спеціально уповноваженими на це суб'єктами (інституціональний аспект) [4].

На відміну від механізму запобігання злочинності попереднього рівня, на спеціально-кримінологічному рівні її запобігання починає проявлятися специфіка об'єктів запобіжної діяльності. Такими зазвичай виступають певні види злочинності, наприклад корислива, насильницька, корупційна, транскордонна тощо, а не вся злочинність у країні.

Дещо іншою на цьому рівні постає й сама запобіжна діяльність: чітко проявляються її форми – профілактика, попередження та припинення правопорушень, а суб'єктами їх здійснення є не усі легальні інституції суспільства та держави, а лише нормативно визначені: органи публічної влади, державні органи забезпечення правопорядку, відповідні структури громадянського суспільства (громадські організації з протидії корупції, торгівлі людьми, екологічним правопорушенням, катуванням та іншим видам злочинності тощо).

На основі цього можна виокремити особливості механізму запобігання злочинності.

По-перше, це практична сторона, пов'язана з діяльністю спеціального кола органів кримінальної юстиції, уповноважених державою виявляти, розкривати, попереджати і припиняти протиправні діяння. Розвиток нових економічних формацій знаходить своє втілення і в організації та регламентації діяльності цих структур. Практична ж реалізація ними своїх повноважень – неминучий об'єкт критики, тому що їх діяльність і в умовах соціалізму, і в умовах ринкових відносин пов'язана із застосуванням заходів примусу. Позначається і спрямованість державної, у тому числі правової, політики в розглянутій області суспільних відносин, виходячи з конкретних реалій. Проте існування в суспільстві злочинності неминуче вимагає застосування засобів і методів впливу на неї. По-друге, завдання правової науки в будь-який період часу полягають у тому, щоб узагальнювати практику діяльності органів кримінальної юстиції і сформулювати на цій основі теоретичні положення і практичні рекомендації. Якщо говорити про зовнішню сторону проблеми, то цілком допустимим є використання поряд із терміном «запобігання злочинам» і поняття «механізм запобігання злочинам». На нашу думку, це можливо з тієї причини, що даний термін указує як на можливість використання для впливу на злочинність різних засобів і методів, так і на їхній взаємозв'язок. Крім того, він підкреслює і послідовний хід їхньої реалізації в порядку, що цілком відповідає за можливостями як злочинності в цілому, так і її окремим видам [7].

Висновки. Отже, під механізмом запобігання злочинності доцільно розуміти процес реалізації комплексу взаємопов'язаних і взаємоузгоджених заходів економічного, правового, політичного, організаційно-управлінського характеру, які спрямовані на попередження, профілактику та припинення кримінальних правопорушень і здійснюються спеціально уповноваженими державними органами в рамках комплексного плану запобігання злочинності.

Механізм запобігання злочинності доцільно нормативно визначити у окремому нормативно-правовому акті і передбачити основні напрями запобіжної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Бусел В. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Видавництво «Перун», 2005. 665 с.
2. Ковальова Т. Тлумачний словник української мови. Фоліо, 2018. 608 с.
3. Закалок А. П. Курс сучасної української криминології: теорія і практика: У 3-х кн. Кн. 3: Практична криминологія. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. 320 с.
4. Куц В. Протидія злочинності: сутність і зміст. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. № 4. С. 104–112.
5. Куц В. Механізм запобігання злочинності: теоретичний аспект. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2018. № 4. С. 20–27. <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/ua/pdf/4-2018/kuts.pdf>
6. Кримінальний кодекс України: Закон від 5 квітня 2001 року № 2341-III. База даних «Законодавство України», ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
7. Черкасов О.М. Поняття і структура механізму запобігання злочинам. *Форум права*. 2009. № 3. С. 652–656. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.

**СУБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО
СТ. 135 КК УКРАЇНИ**

**THE SUBJECT OF THE CRIMINAL OFFENSE PROVIDED BY ART. 135
OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE**

Метою статті є дослідження суб'єкта кримінального правопорушення у вигляді залишення в небезпеці. Встановлено, що суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 135 КК України можуть виступати дві категорії людей: особи, які мали обов'язок піклуватися про потерпілого (цей обов'язок випливає із законодавчих або підзаконних нормативно-правових актів та встановлюється органами досудового розслідування та судом під час конкретного провадження) та особи, які своїми діями поставили потерпілого в небезпечний для життя стан. Наголошено на тому, що особа, яка має обов'язок піклуватися про потерпілого може бути визнана суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 135 КК України виключно у випадку, якщо вона мала можливість надати йому (потерпілому) допомогу. Запропоновано додати у диспозиції ч. 1 ст. 135 закону про кримінальну відповідальність вказівку на те, що особа, яка має обов'язок піклуватися про потерпілого, може бути притягнута до кримінальної відповідальності за залишення в небезпеці виключно у випадку, якщо вона могла надати допомогу потерпілому таким чином, що її дії не створювали небезпеку для її життя або здоров'я. Суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 135 КК України можуть бути як категорії осіб, перелічених у ч. 1 даної норми, так і мати новонародженої дитини (у даному випадку вона поглинається суб'єктом, який зобов'язаний піклуватися про потерпілого). Отже, суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 135 КК України відноситься до числа спеціальних. У випадку злочинів, передбачених ч.ч. 1, 3 даної норми, ним виступає особа, яка мала обов'язок піклуватися про потерпілого, проте завідомо залишила його без допомоги або особа, яка сама поставила потерпілого у небезпечний для життя стан. Суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 135 закону про кримінальну відповідальність охоплює ще вужчу категорію осіб – ним може виступати виключно мати новонародженої дитини. Зроблено висновок, що перспективним напрямком подальших наукових досліджень вважаємо аналіз інших обов'язкових елементів складу залишення в небезпеці (об'єкт, об'єктивна та суб'єктивна сторони).

Ключові слова: залишення в небезпеці, злочин, Кримінальний кодекс України, покарання, суб'єкт злочину, склад кримінального правопорушення.

The purpose of the article is to study the subject of the criminal offense in the form of abandonment in danger. It is established that the subject of a criminal offense under Art. 135 of the Criminal Code of Ukraine may be two categories of people: persons who had the duty to care for the victim (this obligation arises from laws or regulations and is established by the pre-trial investigation and the court during the proceedings) and persons who actions put the victim in a life-threatening condition. It is emphasized that a person who has a duty to take care of the victim may be recognized as a subject of a criminal offense under Art. 135 of the Criminal Code of Ukraine only if she had the opportunity to provide him (the victim) with assistance. It is proposed to add in the disposition of Part 1 of Art. 135 of the Law on Criminal Liability stipulates that a person who is obliged to take care of the victim may be prosecuted for leaving him in danger only

if he could provide assistance to the victim in such a way that his actions did not create a danger for her life or health. The subject of the criminal offense provided for in Part 3 of Art. 135 of the Criminal Code of Ukraine can be both the categories of persons listed in part 1 of this norm, and the mother of a newborn child (in this case, she is absorbed by the subject who is obliged to take care of the victim). Therefore, the subject of the criminal offense provided for in Art. 135 of the Criminal Code of Ukraine is among the special ones. In the case of crimes provided for in part. 1, 3 of this norm, he is a person who had the duty to take care of the victim, but knowingly left him without help, or a person who himself put the victim in a life-threatening condition. The subject of the criminal offense provided for in Part 2 of Art. 135 of the law on criminal liability covers an even narrower category of persons - only the mother of a newborn child can act as such. It was concluded that the analysis of other mandatory elements of the composition of abandonment in danger (object, objective and subjective sides) is considered a promising direction for further scientific research.

Key words: *endangerment, crime, Criminal Code of Ukraine, punishment, subject of crime, composition of a criminal offense.*

Вступ. На відміну від інших обов'язкових ознак складу будь-якого злочину або кримінального проступку, зміст категорії «суб'єкт кримінального правопорушення» розкривається на законодавчому рівні. У ч. 1 ст. 18 КК України зазначається, що ним виступає фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до КК може наставати кримінальна відповідальність [1].

Стан дослідження. Питанню суб'єкта кримінального правопорушення приділялася й приділяється чимала увага у працях таких вітчизняних вчених, як Ю.В. Александров, В.В. Бабаніна, М.І. Бажанов, І.О. Бандурка, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, А.А. Вознюк, О.А. Гритенко, В.К. Гришук, В.П. Ємельянов, О.С. Ішук, І.М. Копотун, М.Й. Коржанський, В.М. Куц, О.М. Литвинов, І.І. Митрофанов, С.С. Назимко, А.М. Орлеан, Ю.В. Орлов, М.І. Панов, О.О. Пашенко, В.Ф. Примаченко, Є.Л. Стрельцов, В.В. Сухонос, Є.В. Фесенко, П.Л. Фріс, М.І. Хавронюк, В.В. Шаблістий, Н.М. Ярмиш та ін. Не дивлячись на це, на науковому рівні питання суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 135 КК України залишається недостатньо розкритим.

Метою статті є дослідження суб'єкта кримінального правопорушення у вигляді залишення в небезпеці.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж проаналізувати названий обов'язковий елемент складу кримінального правопорушення у вигляді залишення в небезпеці зауважимо, що окрім загального суб'єкта, ознаки якого перелічені у ч. 1 ст. 18 КК України, закон про кримінальну відповідальність виокремлює також спеціального, під яким розуміється фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа [1].

З наведеного слідує, що для визнання особи в якості спеціального суб'єкта, вона має володіти як обов'язковими атрибутами (фізична особа, осудність, вік з якого особа може бути притягнутою до кримінальної відповідальності), так і певними додатковими, що розкриваються у диспозиції відповідної норми статті Особливої частини КК України.

Конструкція диспозиції ст. 135 КК України свідчить про те, що суб'єкт залишення в небезпеці відноситься саме до числа спеціальних. Розглянемо детальніше дане питання.

Розпочнемо з кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 135 закону про кримінальну відповідальність. Нагадаємо, суб'єкт залишення в небезпеці визначається як «той, хто залишив без допомоги, зобов'язаний був піклуватися про цю особу і мав змогу надати їй допомогу» та той, хто «сам поставив потерпілого в небезпечний для життя стан».

Таким чином, суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 135 КК України можуть бути дві категорії осіб:

- а) особи, які були зобов'язані піклуватися про потерпілого;
- б) особи, які самі поставили потерпілого в небезпечний для життя стан [2, с. 32].

Проаналізуємо першу категорію спеціального суб'єкта залишення в небезпеці. Наявність у особи обов'язку піклуватися про іншу людину впливає з інших документів. Так, як наголошують автори навчального посібника «Актуальні проблеми кримінально-правової кваліфікації» (за заг. редакцією В.В. Топчія), у кожному кримінальному провадженні суди повинні встановлювати

наявність правового обов'язку піклуватися про особу, яка знаходиться в небезпечному для життя стані. Обов'язок піклуватися про іншу особу може випливати із закону, підзаконного нормативно-правового акту або договору [3, с. 138].

Дійсно, названий обов'язок може випливати з ряду обставин, тому передбачити вичерпний перелік документів та осіб, які мають піклуватися про іншу людину, в рамках закону про кримінальну відповідальність неможливо. Прикладами такого обов'язку слугують положення ст. 51 Конституції України («Батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття. Повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків...» [4]), ч. 2 ст. 150, ч. 1 ст. 172 Сімейного кодексу України в яких зазначається, що батьки зобов'язані піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний та моральний розвиток, а дитина, повнолітні дочка або (та) син, в свою чергу, зобов'язані піклуватися про батьків, проявляти про них турботу та надавати їм допомогу (крім того, у ч. 1 ст. 249 даного законодавчого акта сказано про те, що опікун, піклувальник, зобов'язаний виховувати дитину, піклуватися про її здоров'я, фізичний, психічний, духовний розвиток, забезпечити одержання дитиною повної загальної середньої освіти, а у ст. 264 зазначаються обов'язки особи піклуватися про бабу, діда, прабабу, прадіда, а також про того, з ким вона проживала однією сім'єю) тощо [5].

Як було сказано вище, даний обов'язок встановлюється органами досудового розслідування та судом під час конкретного провадження.

Прикладом встановлення даного обов'язку слугує вирок Апостолівського районного суду Дніпропетровської області від 17 квітня 2020 року по справі № 171/404/20, в якому зазначається, що ОСОБА_1, будучи матір'ю малолітніх дітей, не будучи позбавленою батьківських прав відносно своїх дітей, в період часу з 6 години 10.02.2020 по 14 годину 50 хвилин 10.02.2020 у порушення вимог ч. 2 ст. 150 Сімейного кодексу України, відповідно до якої батьки зобов'язані піклуватися про здоров'я дитини, не виконала відповідний обов'язок (курсив наш – прим.), а саме – залишила самих у будинку АДРЕСА_1 в небезпечному для життя стані своїх малолітніх дітей, які позбавлені можливості через малолітство вжити заходів щодо самозбереження, та поїхала до м. Одеси в особистих справах. Так, ОСОБА_1 в період часу з 6 години 10.02.2020 по 14 годину 50 хвилин 10.02.2020, діючи умисно, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер своїх дій, а саме – завідоме залишення без допомоги в небезпеці своїх малолітніх дітей, передбачаючи можливість настання суспільно небезпечних наслідків, протиправно, без поважних причин покинула будинок АДРЕСА_1, у якому залишила своїх чотирьох малолітніх дітей, а саме: ОСОБА_2, ОСОБА_3, ОСОБА_4, ОСОБА_5 без продуктів харчування, роздягнених, у будинку без опалення, у незадовільному соціально-гігієнічному стані та без необхідних для підтримання життя людини речей, хоча повинна була виконувати покладені на неї батьківські обов'язки, тим самим поставила своїми діями малолітніх дітей в небезпечний для їх життя стан, залишивши самих, внаслідок чого вони були позбавлені можливості вжити ефективних заходів до самозбереження через свій малолітній вік [6].

Таким чином, обов'язок суб'єкта кримінального правопорушення прямо впливав з положень ч. 2 ст. 150 Сімейного кодексу України, зміст якого було розкрито вище.

Схожі випадки порушення даного обов'язку, внаслідок чого було вчинено кримінальне правопорушення, передбачене ст. 135 КК України є доволі поширеним. Наприклад, подібні ситуації описуються у вироках Кам'янка-Бузького районного суду Львівської області від 13.10.2020 року по справі № 446/300/19 [7], Полонського районного суду від 11.05.2019 року по справі № 681/643/19 [8] тощо.

Згадані вище автори навчального посібника «Актуальні проблеми кримінально-правової кваліфікації» (за заг. редакцією В.В. Топчія) слушно вказують на те, що крім обов'язку надати допомогу, особа повинна мати можливість її надати. Якщо особа через фізичну неспроможність (наприклад, не може врятувати людину, яка тоне на воді, тому що не вміє плавати) або тому, що сама знаходиться в безпорадному стані чи з інших причин не може надати допомогу, кримінальна відповідальність виключається [3, с. 138-139].

Вказівка на таку можливість прямо передбачена у диспозиції ч. 1 ст. 135 КК України та відіграє вельми важливу роль, адже унеможливило створення прецедентів, коли особа апріорі не мала змоги надати відповідну допомогу потерпілому. Втім, назвати таку вказівку повністю вдалою не можна з огляду на те, що вона не передбачає ту обставину, за якої особа має змогу надати допомогу без небезпеки заподіяння шкоди своєму життю або здоров'ю. Розглянемо детальніше дане питання.

Відповідно до «Академічного тлумачного словника української мови», категорія «змога» вживається у наступних значеннях:

- 1) спроможність, здатність що-небудь робити;
- 2) сприятлива умова, обставина, можливість для здійснення чого-небудь [9].

Таким чином, якщо в диспозиції ч. 1 ст. 135 КК України керуватися даними визначеннями, то впливає, що змога свідчить про здатність (реальну можливість) надати відповідну допомогу, проте жодним чином не вказує на безпечність таких діянь.

З викладеного слідує, що диспозиція ч. 1 ст. 135 закону про кримінальну відповідальність потребує внесення певних змін. Як приклад, в ст. 203 КК сусідньої Румунії, яка є аналогом нашої ст. 135 закону про кримінальну відповідальність, міститься вказівка на те, що діяння не є злочинним, якщо внаслідок надання допомоги життя, фізична недоторканість або здоров'я особи, яка залишилася в небезпеці потерпілого, підлягають серйозній небезпеці [10].

На підставі викладеного пропонуємо доповнити словосполучення ч. 1 ст. 135 КК України «і мав змогу надати їй допомогу...» словами «...якщо такі дії не створюють небезпеку для його життя або здоров'я...»).

При цьому зауважимо, що схожі зміни варто внести і до диспозиції ч. 1 ст. 136 КК України (викласти її в наступній редакції: «Ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, при можливості надати таку допомогу, за умови, що такі дії не створюють небезпеку для життя або здоров'я винного, або неповідомлення про такий стан особи належним установам чи особам, якщо це спричинило тяжкі тілесні ушкодження...»).

Другим видом суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 135 закону про кримінальну відповідальність є особи, які самі поставили потерпілого в небезпечний для життя стан.

Яскравим прикладом опису подібного суб'єкта залишення в небезпеці слугує ситуація, описана у вирокі Куп'янського міськрайонного суду Харківської області від 17.06.2020 року по справі № 628/599/20, в якому зазначається, що в ході конфлікту ОСОБА_1 умисно обома руками із силою штовхнула ОСОБА_2 в спину, в результаті чого ОСОБА_2 від поштовху отримав прискорення та пробігши близько 2 м. вдарився головою об цегляну стіну будинку, яка розміщена з протилежної сторони від літньої кухні та впав. Через деякий час, 06.01.2020, увечері, ОСОБА_1, після спричинення тяжких тілесних ушкоджень потерпілому ОСОБА_2, від яких останній впав та вдарився головою об цегляну стіну будинку, яка розміщена з протилежної сторони від літньої кухні, усвідомлюючи, що своїми діями поставила потерпілого ОСОБА_2 у небезпечний для життя стан, нехтуючи загальнолюдським обов'язком піклуватися про нього (курсив наш-прим.), не поцікавившись станом здоров'я потерпілого, усвідомлюючи, що останній позбавлений можливості жити ефективних заходів до самозбереження внаслідок безпорадного стану, усвідомлюючи що у зимовий період температура повітря є дуже низька, з місяця винчнення злочину зникла, зайшовши до приміщення літньої кухні, і не надавши медичної допомоги потерпілому, який знаходився на вулиці, не викликала швидку медичну допомогу та не доставила потерпілого до медичного закладу, хоча мала змогу це зробити [11].

У названому випадку суд цілком правильно встановив той факт, що своїми суспільно небезпечними діями суб'єкт кримінального правопорушення сам поставив ОСОБА_2 у небезпечний для життя стан. Водночас, вказівка про «загальнолюдський обов'язок» є, по-перше, нецільною, адже в діях ОСОБА_1 без будь-яких обов'язків простежується склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 135 КК України, а, по-друге, подібний обов'язок швидше відноситься до певних норм моралі, ніж до юридично закріпленого правила.

Таким чином, відсутність вказівки судом на той факт, що винний сам поставив ОСОБА_2 в небезпечний для життя стан (а лише оперування «загальнолюдським обов'язком») могла вилитися у те, що в суді апеляційної інстанції захист засудженого домігся б оскарження вироку.

Додамо, що з огляду на те, що ОСОБА_2 померла внаслідок вказаних діянь винного, останнього було засуджено за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 128 КК України та ч. 3 ст. 135 КК України.

Випадки, коли суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 абр ч. 3 ст. 135 КК України виступає особа, яка сама поставила потерпілого у небезпечний для життя стан є доволі поширеними. Зокрема, такі випадки описані у вирокі Мукачівського міськрайонного суду Закарпатської області від 08 квітня 2019 року по справі № 303/1446/19 [12], Застанівського районного суду Чернівецької області від 09.01.2020 року по справі № 718/2387/19 [13], Фастівського міськрайонного суду Київської області від 04 грудня 2019 року по справі № 381/3168/19 [14],

Луцького міськрайонного суду Волинської області від 05 серпня 2019 року по справі № 161/3985/19 [15] тощо.

Ч. 2 ст. 135 КК України передбачає кваліфікований склад залишення в небезпеці, в якому також передбачений спеціальний суб'єкт – матір новонародженої дитини, яка не перебуває в обумовленому положенні стані. Цікаво, що у своєму дисертаційному дослідженні В.В. Бабаніна наголошує на тому, що підвищену суспільну небезпеку залишення в небезпеці новонародженої дитини несуть діяння, вчинені її батьком, через що запропоновано пропозицію щодо вдосконалення ч. 2 ст. 135 КК України, шляхом розширення меж суб'єкта, до якого слід, крім матері новонародженої дитини, віднести батька дитини (зокрема, такої позиції дотримуються 91% з усіх опитаних респондентів) [16, с. 13].

Думається, запропонована ідея є доволі цікавою, втім, на нашу думку, вона потребує додаткових аргументів на свою користь та проходження кола наукових дискусій, які включатимуть як переваги прийняття даного рішення, так і недоліки.

Суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 135 КК України можуть бути як категорії осіб, перелічених у ч. 1 даної норми, так і мати новонародженої дитини (у даному випадку вона поглинається суб'єктом, який зобов'язаний піклуватися про потерпілого).

Отже, суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 135 КК України відноситься до числа спеціальних. У випадку злочинів, передбачених ч.ч. 1, 3 даної норми, ним виступає особа, яка мала обов'язок піклуватися про потерпілого, проте завідомо залишила його без допомоги або особа, яка сама поставила потерпілого у небезпечний для життя стан. Суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 135 закону про кримінальну відповідальність охоплює ще вужчу категорію осіб – ним може виступати виключно мати новонародженої дитини.

Перспективним напрямком подальших наукових досліджень вважаємо аналіз інших обов'язкових елементів складу залишення в небезпеці (об'єкт, об'єктивна та суб'єктивна сторони).

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. (Дата звернення 03.05.2021 р.).
2. Гришук В.К., Луцький Т.М., Пасєка О.Ф., Самарчук М.В. Кримінально-правова характеристика злочинів проти особи: навч. посібник у схемах. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. 64 с.
3. Актуальні проблеми кримінально-правової кваліфікації: навч. посіб. / за заг. ред В.В. Топчія; наук. ред. В.І. Антипова. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 896 с.
4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення 01.07.2020).
5. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 03.07.2021).
6. Вирок Апостолівського районного суду Дніпропетровської області від 17 квітня 2020 року по справі № 171/404/20 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88817412> (дата звернення: 01.07.2021).
7. Вирок Кам'янка-Бузького районного суду Львівської області від 13.10.2020 року по справі № 446/300/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92210988> (дата звернення: 01.07.2021).
8. Вирок Полонського районного суду від 11.05.2019 року по справі № 681/643/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81654673> (дата звернення: 01.07.2021).
9. Безпека // Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/bezpeka> (дата звернення 01.07.2021).
10. Codul Penal al Romaniei: Legea nr. 286/2009 // Avocatura.com: site-ul web. URL: <https://www.avocatura.com/11491-noul-cod-penal.html> (дата звернення: 08.07.2021).
11. Вирок Куп'янського міськрайонного суду Харківської області від 17.06.2020 року по справі № 628/599/20 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81654673> (дата звернення: 01.07.2021).

12. Вирок Мукачівського міськрайонного суду Закарпатської області від 08 квітня 2019 року по справі № 303/1446/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/81007724> (дата звернення: 01.07.2021).

13. Вирок Застанівського районного суду Чернівецької області від 09.01.2020 року по справі № 718/2387/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/86832542> (дата звернення: 01.07.2021).

14. Вирок Фастівського міськрайонного суду Київської області від 04 грудня 2019 року по справі № 381/3168/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/86084112> (дата звернення: 01.07.2021).

15. Вирок Луцького міськрайонного суду Волинської області від 05 серпня 2019 року по справі № 161/3985/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/83460304> (дата звернення: 01.07.2021).

16. Бабаніна В.В. Кримінальна відповідальність за залишення в небезпеці: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2010. 21 с.

**ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ДЕТЕРМІНАНТІВ НЕЗАКОННОЇ ТОРГІВЛІ
ОРГАНАМИ І ТКАНИНАМИ ЛЮДИНИ ТА ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ
ЗАПОБІГАННЯ ВКАЗАНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ**

**APPROACHES TO DETERMINING THE DETERMINANTS OF ILLEGAL
TRAFFICKING IN HUMAN ORGANS AND TISSUES AND WAYS OF OPTIMIZING
THE PREVENTION OF THE INDICATED OFFENSES**

Метою статті є наукова характеристика підходів до визначення детермінантів незаконної торгівлі органами і тканинами людини та шляхи оптимізації запобігання вказаним правопорушенням. Автором досліджено питання підходів до визначення детермінантів незаконної торгівлі органами і тканинами людини та окреслено ймовірні шляхи оптимізації запобігання вказаним правопорушенням. Надано змістовну характеристику понятійно-категоріальному апарату дослідження, встановлено, що детермінанти суттєво впливають на основні кримінологічні показники, на спад і зростання рівня конкретного виду злочинності, що в свою чергу негативно впливає на забезпеченість правами і свободами людей і громадян. Зазначено, що такі детермінанти злочинності в сфері незаконної торгівлі органами і тканинами людини як економічні, психологічні, моральні та політичні – є найбільш суттєвими в контексті впливу на спад і зростання відповідної галузі в структурі злочинності. Водночас, акцентовано увагу на тому, що найсильнішим фактором у контексті провокації вчинення незаконної торгівлі органами і тканинами людини є економічний. Збіднілість населення, низька правова та загально гуманітарна освіченість негативно впливають на процеси запобігання даному виду злочинності. Крім цього, нами запропоновано низку дієвих кроків, щодо врегулювання негативної тенденції зі зростання злочинності серед яких, на нашу думку, найбільш дієвим є: створення Державної трансплантаційної служби України із наданням повноважень контролю та організації забезпечення й координації дій баз забору органів і трансплантаційних центрів, що, в свою чергу, надасть можливість забезпечити адекватне функціонування та поступальний розвиток трансплантаційної служби, а також оснащення бази забору органів, котра є необхідною для діагностики смерті мозку апаратурою та обладнати реанімаційні донорські ліжка, передбачити матеріальну компенсацію лікувальному закладу за додаткову роботу й витрати, пов'язані з вилученням донорських органів; проводити щорічний аналіз роботи та заохочення діяльності керівників цих закладів.

***Ключові слова:** кримінологія, детермінанти, торгівля органами, тканини людини, запобігання, тенденції злочинності.*

The purpose of the article is a scientific description of approaches to determining the determinants of illegal trade in human organs and tissues and ways to optimize the prevention of these offenses. The author investigated the issue of approaches to determining the determinants of illegal trade in human organs and tissues and outlined possible ways to optimize the prevention of the specified offenses. A meaningful description of the conceptual and categorical apparatus of the study was given, it was established that the determinants significantly affect the main criminological indicators, the decline and increase in the level of a specific type of crime, which in turn negatively affects the provision of rights and freedoms of people and citizens. It is noted that such determinants of crime in the field of illegal trade in human organs and tissues as

economic, psychological, moral and political are the most significant in the context of the impact on the decline and growth of the corresponding industry in the structure of crime. At the same time, attention is focused on the fact that the strongest factor in the context of provocation of illegal trade in human organs and tissues is economic. Impoverishment of the population, low legal and general humanitarian education negatively affect the processes of prevention of this type of crime. In addition, we have proposed a number of effective steps to address the negative trend of crime growth, among which, in our opinion, the most effective are: creation of the State Transplantation Service of Ukraine with the granting of powers to control and organize the provision and coordination of actions of organ collection bases and transplantation centers, which, in turn, will provide an opportunity to ensure adequate functioning and progressive development of the transplantation service, as well as equipping the organ collection base, which is necessary for brain death diagnosis equipment and to equip resuscitation donor beds, provide financial compensation to the medical institution for additional work and costs associated with the removal of donor organs; conduct an annual analysis of the work and encourage the activities of the managers of these institutions.

Key words: *criminology, determinants, organ trafficking, human tissue, prevention, crime trends.*

Актуальність тематики. Права і свободи людини і громадянина, перш за все виступають одними з підвалин функціонування будь-якої демократичної державності сучасності, що в свою чергу є запорукою сталого і невинного розвитку всіх інститутів і галузей права.

Проте, слід підкреслити, що найбільш важливим обов'язком держави в демократичному просторі є організація належного захисту прав і свобод людини і громадянина, що забезпечується в спосіб системної та комплексної роботи органів правопорядку. Водночас, низка негативних факторів, що зменшує рівень дотримання прав і свобод людини і громадянина, перш за все зумовлює необхідність наукового опрацювання основних питань пов'язаних із такими негативними тенденціями та в подальшому створює необхідність пошуку їх врегулювання. Одним із найбільш серйозних злочинних посягань є незаконна торгівля органами і тканинами людини. Криминологічна наука, що вивчає детермінанти в питаннях злочинних проявів, характеризує відповідну злочинну діяльність як одну з найбільш небезпечних, а крізь призму запобігання й попередження такого виду злочинності, необхідність наукового опрацювання проблемних питань правильного визначення перемінних у структурі тенденцій злочинності – найбільш пріоритетним.

Слід підкреслити, що наукову характеристику детермінантів злочинності загалом, а також основних криминологічних аспектів запобігання незаконній торгівлі органами і тканинами людини, зокрема надавали багато авторитетних дослідників, серед яких: А. Вилкс, С. Гринчак, А. Долгова, А. Закалюк, К. Левченко, М. Парнюк, О. Салагай, В. Смирнов, К. Тимошенко, І. Силуанова та інші.

Проте, враховуючи динамічний розвиток суспільства, стрімку зміну злочинних тенденцій, а також швидкоплинність соціальної обстановки, питання надання характеристики детермінантам злочинності в сфері торгівлі органами і тканинами людини крізь призму їх запобігання, не припиняє бути актуальним.

Метою статті є наукова характеристика підходів до визначення детермінантів незаконної торгівлі органами і тканинами людини та шляхи оптимізації запобігання вказаним правопорушенням. Поставлена тема зумовила необхідність розв'язання ряду дослідницьких завдань, а саме: 1. Охарактеризувати підходи до розуміння поняття детермінантів у науці криминології та в контексті запобігання незаконній торгівлі органами і тканинами людини; 2. Надати характеристику незаконній торгівлі органами і тканинами людини як злочину та встановити перелік детермінантів, що впливають на його кореляцію.

Об'єктом статті виступають суспільні відносини, в сфері детермінації незаконної торгівлі органами та тканинами людини.

Предметом дослідження є детермінанти незаконної торгівлі органами і тканинами людини.

Виклад основного матеріалу статті. У сучасній криминологічній літературі, хоча й чітко розмежовуються поняття «причини злочинності» та «умови, котрі їй сприяють», – «конкретне явище в одних взаємозв'язках може відігравати роль причини, а в інших – умови» [1; 2]. У більшій мірі вони розглядаються через таку категорію, як «детермінанти злочинності». При цьо-

му, відношення детермінації, з однієї сторони, має різні детермінуючі чинники (детермінанти), а з другої – детермінований (похідний) результат. Процес детермінації, який нас цікавить, складається з таких елементів: 1) умови; 2) причини; 3) дія (наслідок, результат) [3, с. 93]. Те чи інше явище виникає там і тоді, де й коли визріли відповідні передумови, й існує, тому що є певні умови. Характерною особливістю умов як моменту процесу детермінації є те, що вони самі собою не можуть перетворитись на нову дійсність (наслідок); вони лише роблять її можливою. На думку Гегеля, умови – пасивні, використовуються як матеріал для предмета і, отже, входять до змісту предмета; вони також відповідають цьому змістові й уже містять у середині себе все його визначення [4, с. 251].

При аналізі детермінації злочинності беруться до уваги характеристики: а) суспільства, соціального середовища, з урахуванням його багаторівневості: мета-, макро-, локального та мікросередовища; б) різних соціальних типів особи; в) процес взаємодії середовища й особи. Мається на увазі, що найбільш повне уявлення про процеси породження злочинної поведінки дає вивчення її детермінації, тобто аналіз не тільки причинних, а й інших зв'язків (стан, функціональність тощо). Водночас дуже важливо не відмовитись від категорії причинності, тому що саме відокремлення причинних комплексів дає змогу ефективно впливати на зниження рівня злочинності [5, с. 30]. В загальному вигляді ці обставини характеризують і причини окремих видів злочинності. Вони мають значення і для характеристик злочинів, що досліджуються нами.

В зарубіжній кримінології також приділяють значну увагу чинникам, котрі сприяють міжнародній незаконній торгівлі органами і тканинами людини. Так, А. Вілкс [6, с. 54-58] відокремлює п'ять груп чинників, зокрема: 1) політичні; 2) економічні; 3) адміністративно-організаційні; 4) криміногенні та правові; 5) морально-етичні.

У ході даного дослідження в повній мірі знайшли своє підтвердження отримані вище результати. Поряд із цим, серед основних причин поширення незаконної торгівлі органами і тканинами людини в Україні встановлені й особливі внутрішні та зовнішні чинники даного виду злочинності. При цьому, перше місце посіли внутрішні чинники, зокрема *економічні*. Україна знаходиться в скрутному економічному становищі, проявами якого, як наслідок, є безробіття, особливо серед жінок (за державними статистичними даними 70-80% офіційно зареєстрованих в Україні безробітних – жінки [7, с. 56]); відсутність стабільного заробітку; недостача продуктів харчування й предметів першої необхідності за доступними цінами; поширення попиту на дешеву жіночу та дитячу працю, особливо в тіншовому бізнесі; загальний спад рівня життя в державі та ін.

Все це, в першу чергу, відбивається на жінках і дітях. Бідність, в свою чергу, сприяє пошуку будь-якої праці і засобів поліпшення свого матеріального становища, навіть без урахування можливих наслідків. Низький рівень життя та високий рівень безробіття серед населення штовхає на продаж своїх органів. Крім цього, як показали результати опитування, що були проведені К. Б. Левченко, більше половини (51,2%) опитаних вважають, що в близькій перспективі соціально-економічна ситуація в Україні погіршиться або залишиться такою самою. 26,2% респондентів очікують поліпшення соціально-економічної ситуації в неблизькій (через 6 та більше років) перспективі. З оптимізмом (соціально-економічна ситуація стане кращою протягом одного – двох років) дивляться в майбутнє лише 7,4% опитаних. Велика частка безробітних у складі опитаних дає підставу для визнання безробіття в Україні найважливішою проблемою сьогодні [8, с. 87].

Вагомими є й *політичні чинники*, а саме: нестабільність влади (особливо на початку 90-х років); політичні конфлікти (кінець 2013 року – початок 2014 року), військові конфлікти (анексія Росією Криму та проведення Антитерористичної операції на Донбасі); порушення прав людини та нездатність влади забезпечити безпеку та недоторканість особи. Все це сприяє розвитку побічних негативних факторів, серед яких зневіра у майбутнє, катастрофічне зниження народжуваності, висока смертність (наприклад, в середньому за останні роки темп падіння рівня народжуваності складає 7,5%. Особливо швидко скорочується народжуваність в сільських районах, де практично в кожному четвертому селі діти не народжуються взагалі, а в кожному 10-му – немає у віці до 5 років) та ін.

Деякі науковці до чинників, які породжують торгівлю людьми та незаконну торгівлю органами і тканинами людини, небезпідставно відносять складну екологічну ситуацію. Серед них виділяють наявність аномалій і катастроф та їх щорічне збільшення; нездатність ліквідувати наслідки аварій; порушення правил безпеки при використанні шкідливих речовин; практично відсутність системи захисту населення від екологічних бід [9, с. 122]. Встановлено також, що з попередніми чинниками пов'язані також і *психологічні чинники*, але вони на сьогоднішній день

залишаються мало дослідженими. Кризовий етап, у якому перебувають громадяни України, призвів і до зменшення самозахисту, погіршення психологічного стану людей. За принципом «уже гірше не буде» люди погоджуються на авантюрні пропозиції, навіть не думаючи про їх наслідки. Суттєвими є також інформаційні чинники, тобто брак реальної інформації з проблеми. Так, в результаті проведеного у ході даного дослідження анкетування з'ясувалося, що недостатньою є поінформованість населення про шкоду для здоров'я, пов'язану із продажем власних органів, – 8,7% опитаних.

Важливим серед чинників є *моральний*. На жаль, зараз не лише в нашій державі, а й у всьому світі дуже низьким є рівень моральності суспільства, зокрема сюди можна віднести: 1) поширення агресії, жорстокість та насилля в суспільстві – 17,4% опитаних; 2) корумпованість владних структур – 3,8% опитаних. Необхідно відзначити, що незаконна торгівля органами і тканинами людини відображає ті соціально-економічні реалії, що існують у країнах донорів та реципієнтів. Незаконна торгівля процвітає там, де інститути управління є слабкими та корумпованими. Окрім цього, важливим і постійним фактором, що спонукає попит на ринку органів людини, є бідність; 3) відсутність діючих програм по вихованню молоді – 7,1% опитаних; 4) недостатній розвиток у суспільстві принципів гуманізму, а також практики добровільних пожертвувань – 30,0% опитаних.

Висновок. Виходячи з цього, для покращання ситуації в Україні щодо трансплантації органів необхідними, на наш погляд, є низка дієвих заходів:

1. Створення Державної трансплантаційної служби України із наданням повноважень контролю та організації забезпечення й координації дій баз забору органів і трансплантаційних центрів, що, в свою чергу, надасть можливість забезпечити адекватне функціонування та поступальний розвиток трансплантаційної служби.

2. Створення Державного центру органного донорства «материнської бази» з прикріпленими до нього базами забору органів. Створення цього центру дозволить, не розпорошуючи коштів на регіональні центри, забезпечити функціонування основного трансплантаційного центру, який буде в змозі забезпечити протягом 5-6 років необхідну первинну потребу в трансплантації, дозволить створити науково-практичну школу, а в подальшому дозволить завдяки методичній та кадровій підтримці розвиватися регіональним трансплантаційним центрам.

3. Забезпечити належне фінансування трансплантаційної служби, зокрема фінансування закупівель медобладнання (в тому числі для діагностики смерті мозку), забезпечення матеріальної компенсації базам забору органів і лікарям, які виконували функцію транспланткоординації.

4. Залучення представників ЗМІ задля формування позитивного образу трансплантації.

5. Потребує видозмін Закон України «Про благодійництво та благодійні організації» з метою активації їх роботи з державними структурами (соціальні акції про суспільну користь трупного донорства, забезпечення закупівель медобладнання, а також законне заохочення родичів дати згоду на забір органів у донора-трупа, «невивезення» грошей за кордон.

Окрім вищевикладених заходів, доцільним вважається також оснащення бази забору органів, котра є необхідною для діагностики смерті мозку апаратурою та обладнати реанімаційні донорські ліжка, передбачити матеріальну компенсацію лікувальному закладу за додаткову роботу й витрати, пов'язані з вилученням донорських органів; проводити щорічний аналіз роботи та заохочення діяльності керівників цих закладів.

Безсумнівним є здійснення інших заходів, а саме: медики інших спеціальностей, які співпрацюють із трансплантологами, мають бути обізнаними. Тому необхідно проводити лекції з ними, питання з трансплантації вносити до їх навчальних посібників. Необхідно пропонувати їм публічні виступи у підтримку трансплантації, проводити конференції зі включенням у них питань і майстер-класів за всіма аспектами донорства (як контактувати з сім'єю для отримання згоди, обстеження і кондиціонування донора, розвиток організацій реципієнтів і донорських сімей, контакт із сім'єю після донації тощо). Також необхідно створити донорський реєстр, в якому буде зафіксовано ставлення людини до можливості вилучення її органів після смерті; запровадити і легалізувати розділ донорства органів у посвідченнях водіїв.

Отже, необхідно зазначити, що внутрішні і зовнішні обставини хоча й мають певні особливості, що породжують виключно злочини, передбачені ст. 143 КК України, але відображають загальний механізм злочинної поведінки. Більше того, вони здатні зумовлювати багато антисуспільних проявів.

Список використаних джерел:

1. Долгова А. И. Криминология : [учеб. для вузов] / под общ. ред. А. И. Долговой. [3-е изд. перераб. и доп.]. М. : НОРМА, 2005. 912 с.
2. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 22. Ст. 303. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>
3. Парнюк М. А. Принцип детерминизма в системе материалистической диалектики : [моногр.]. К. : Наук. думка, 1972. 356 с.
4. Гегель Г. В. Ф. Наука логики / Г. В. Ф. Гегель // Гегель Г. В. Ф. Сочинения / [пер. Б. Г. Столпнера ; под ред. А. М. Деборина и Н. Карева]. М. – Л. : Госиздат, 193. Т. 1. 1930. 483 с.
5. Вилкс А. Торговля людьми и их органами: криминологические, политические и социальные аспекты проблемы. *Взгляд на криминальные реалии XXI века*. Рига, 2005. 114 с.
6. Левченко К. Б. Актуальні завдання організації протидії торгівлі людьми. Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда – Україна». Х., 2008. С. 87. URL: http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/printable_article/112901;jsessionid=AAED4B168C12E69258BF38B30415EC24
7. Гринчак С. В. Незаконна трансплантація: законодавчий досвід пострадянських держав. *Нове законодавство України та питання його застосування* : тези доп. та наук. повідомл. учасників наук. конф. молодих учених та здобувачів (м. Харків, 26-27 груд. 2003 р.). Х., 2004. С. 122–124.

НІКІТІН Ю. В., ТОПЧІЙ В. В., ГРИЦЮК І. В.

КРИМІНОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА: СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

CRIMINOLOGICAL SECURITY: A COMPONENT OF NATIONAL SECURITY OF UKRAINE

Актуальність статті полягає в тому, що питання, що стосуються проблеми забезпечення криминологічної безпеки України, мають велике значення для теорії криминології, кримінального права та правозастосовної діяльності правоохоронних органів, суду, прокуратури, громадських організацій. Проблема набуває ще більшої актуальності у зв'язку зі зміною законодавства, у цій сфері. Метою статті є дослідження криминологічної безпеки як складової національної безпеки України. У статті досліджуються засади криминологічної безпеки, як складової національної безпеки України. Автор детально досліджує існуючі погляди на парадигму «безпека», та обумовленість нового напрямку «криминологічна безпека». Розкрито способи дій щодо досліджуваних процесів та детермінант що сприяють злочинності в Україні. Дано визначення криминологічна безпека. Визначено норми Кримінального кодексу України, які передбачають, зокрема, відповідальність за кримінальні правопорушення, що стосуються криминологічної безпеки, а також зроблено криминологічний підхід щодо оцінки детермінант (ризиків) у різних сферах безпеки. Визначено, що криминологічна безпека – це стан суспільних відносин при якому розвиваються здібності та реалізуються життєво важливі інтереси людини, суспільства, захищені від внутрішніх та зовнішніх загроз права та свободи, забезпечуються матеріальні, інтелектуальні та духовні інтереси (цінності) суспільства, державний суверенітет та територіальна цілісність, функціонування конституційного устрою держави. Криминологічний підхід до оцінки детермінант (ризиків) у різних сферах безпеки повинен включати: – розробка теоретичних та прикладних аспектів криминологічного забезпечення національної безпеки. Це передбачає системний погляд, принципи, цілі та завдання, що сприятиме виробленню механізму діяльності суб'єктів щодо забезпечення безпеки; – визначення об'єкта безпеки – концептуального документа, що сприяє формуванню системи національної безпеки, але й розвитку нормативно-функціональних компонентів суб'єктів; – на основі отриманих даних запровадити нові напрями досліджень щодо визначення криминогенних факторів, що сприяють злочинності, у сфері економічної, екологічної, інформаційної, соціальної, кібербезпеки; – створити міжвідомчу, міжгалузеву інституцію, яка б співпрацювала з міжнародною спільнотою з питань криминологічної безпеки.

Ключові слова: криминологічна безпека, кримінальне правопорушення, злочин, безпека, детермінанти.

The relevance of the article is that issues related to the criminological security of Ukraine are of great importance for the theory of criminology, criminal law and law enforcement activities of law enforcement agencies, courts, prosecutors, NGOs. The problem becomes even more relevant due to changes in legislation in this area. The aim of the article is to study criminological security as a component of national security of

© НІКІТІН Ю. В. – доктор юридичних наук, професор, – професор кафедри кримінального права та криминології (Університет державної фіскальної служби України)

© ТОПЧІЙ В. В. – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, директор навчально-наукового інституту права (Університет державної фіскальної служби України)

© ГРИЦЮК І. В. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики (Університет державної фіскальної служби України)

Ukraine. The article examines the principles of criminological security as a component of national security of Ukraine. The author explores in detail the existing views on the paradigm of "security" and the conditionality of the new direction of "criminological security". The ways of actions concerning the researched processes and determinants that contribute to crime in Ukraine are revealed. The definition of criminological security is given. The norms of the Criminal Code of Ukraine have been determined, which provide, in particular, for liability for criminal offenses related to criminological security, as well as a criminological approach to assessing determinants (risks) in various areas of security. It is determined that criminological security is a state of social relations in which the ability to develop and realize vital human interests, society, protected from internal and external threats to rights and freedoms, material, intellectual and spiritual interests (values) of society, state sovereignty and territorial integrity, the functioning of the constitutional system of the state. The criminological approach to the assessment of determinants (risks) in various areas of security should include: – development of theoretical and applied aspects of criminological support of national security. This implies a systematic view, principles, goals and objectives, which will contribute to the development of a mechanism for the activities of entities to ensure security; – definition of the object of security – a conceptual document that contributes to the formation of the national security system, but also the development of regulatory and functional components of the subjects; – on the basis of the received data to introduce new directions of researches concerning definition of the criminogenic factors promoting crime in the field of economic, ecological, information, social, cyber security; – to create an interdepartmental, intersectoral institution that would cooperate with the international community on criminological security.

Key words: *criminological security, criminal offense, crime, security, determinants.*

Постановка проблеми. Питання, що стосуються проблеми забезпечення кримінологічної безпеки України, мають велике значення для теорії кримінології, кримінального права та правозастосовної діяльності правоохоронних органів, суду, прокуратури, громадських організацій. Проблема набуває ще більшої актуальності у зв'язку зі зміною законодавства, у цій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами кримінологічної характеристики безпеки людини, суспільства, держави займалися такі вчені: О.М. Бандурка, І.Г. Богатирьов, В.І. Борисов, В.В. Василевич, П.А. Воробей, Н.О. Гуророва, В.В. Голина, О.М. Джуца, В.А. Ліпкан, О.М. Литвинов, М.І. Панов, В.Я. Тацій, В.І. Шакун та інші. Проте опубліковані дослідження торкаються окремих аспектів цієї проблеми і до цього часу ця проблема не знайшла свого належного вирішення.

Метою статті є дослідження кримінологічної безпеки як складової національної безпеки України.

Основні результати дослідження. Розвиток держав світу свідчить, що кожна з них задля прогресу, стабільних суспільних відносин, торгівлі тощо здійснює забезпечення власної безпеки. Як свідчать статистичні дані останніх десятиліть, суттєвою загрозою демократичного розвитку українського суспільства стала злочинність. Так, у 2001 р. було обліковано 503676 злочинів, у 2019 р. – 444130. Разом з тим, кількість злочинів невеликої тяжкості становила – 47231, питома вага – 9,4%; особливо тяжких – 15019, питома вага – 3,0% (2001 р.). А вже у 2019 р., невеликої тяжкості – 110483, питома вага – 24,9%; особливо тяжких – 15368 – питома вага – 3,5%. Як видно з цих показників, існує суттєве зростання як кримінальних правопорушень невеликої тяжкості, так і особливо тяжких [1]. Значущість розв'язання цієї проблеми вимагає визначення основоположних понять, їх сутності, детермінант, які впливають на це, а також заходів запобігання та протидії цьому антисоціальному явищу.

Починаючи з ХХ ст. у Європі, Азії та Африці відбулися глобальні зміни, які вплинули на перерозподіл світового порядку. А розпад СРСР ще більше вплинув на дестабілізаційні процеси, які обумовили криміналізацію суспільства, загострення міжетнічних і міжконфесійних відносин, прояви екстремізму, тероризму, регіональні війни.

Вітчизняні та зарубіжні науковці, змінивши своє ставлення до безпеки, як якогось другорядного явища, почали досліджувати поняття «безпека», «національна безпека», «міжнародна безпека», «громадська безпека», «екологічна безпека», «економічна безпека», «енергетична без-

пека», «інформаційна безпека» тощо [2; 3; 4]. І цей процес перебуває у постійній трансформації [5, с. 208 – 211; 6; 7; 8]. Так, зокрема канадський політолог, директор Міжнародного центру громадських інновацій в Онтаріо Фен Ольсер Хемпсон безпеку особи визначає як відсутність загроз для ключових цінностей у таких напрямках, як: права людини, фізична безпека людини (freedom for fear), людський розвиток (freedom from want) [9].

Аналіз робіт дає підстави наголосити, що узагальненим поняття є «безпека» як ґрунтовне опанування зазначеної проблеми. Термін «безпека» – це поняття якості буття і його можна використовувати у багатьох галузях. Але в нашому аспекті йдеться про «криминологічну безпеку», яку потрібно розглядати як узагальнене поняття в тріадному вимірі: людина, суспільство, держава. У зв'язку з цим категорія «криминологічна безпека» не абсолютна, а відносна, і її значення набуває сенсу тільки у сфері конкретної життєдіяльності людини та суспільства в державі.

В сучасних умовах української дійсності, як зазначено в ст. 3 Закону України «Про національну безпеку України» (2018), об'єктами та цілями у сфері національної безпеки є:

– людина і громадянин – життя, гідність, конституційні права і свободи, безпечні умови життєдіяльності;

– суспільство – його демократичні цінності, добробут та умови для сталого розвитку;

– держави – конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність та недоторканість.

Як видно із змісту закону, в ньому визначено основоположні засади державної політики, що спрямовані як на захист національних інтересів, так і на гарантування в Україні безпеки особи, суспільства та держави від будь-яких загроз (зовнішніх або внутрішніх) у різних сферах життєдіяльності [10]. Це дає підстави наголосити, що внутрішня безпека і зовнішня безпека є невід'ємними складовими поняття національна безпека, а також впровадження нового напрямку – криминологія безпеки, як складової національної безпеки. Вона включає в себе наступні складові:

– стан захищеності людини, суспільства, держави;

– запобігання детермінантам, які впливають на криміналізацію суспільних відносин;

– безпечний стан об'єктів;

– системно-узгоджену діяльність уповноважених суб'єктів щодо запобігання та протидії злочинності та забезпечення безпеки людини, суспільства;

– запобігання антидемократичним діям влади, кризовим явищам в економіці, корупції, загострення соціально-політичної напруги в суспільстві;

– забезпечення першооснови життя (здоров'я, освіта, культурологічний та природний стан).

Але такий стан речей у реальному повсякденному житті не можливий. Беручи це до уваги, можна наголосити, що категорія «безпека» не абсолютна, а відносна. Її конкретне значення набуває сенсу тільки у сфері реальної життєдіяльності людини, суспільства. Тобто безпека – це об'єктивний стан, це функція рівня загроз та відповідного потенціалу держави (суб'єкта) здійснити відповідні заходи запобігання та протидії загрозам (злочинності).

Реальний стан безпеки людини, суспільства визначається існуючими або потенційними загрозами, які взаємопов'язані як із сучасною оцінкою характеру цих загроз, так і прогнозованою, як внутрішнього так і зовнішнього порядку. Безпека таким чином виступає функцією багатьох змінних чинників. У найбільш загальному плані до таких суспільних галузей можна віднести: соціально-культурні, економічні, політичні, ідеологічні, військові тощо. Беручи це до уваги, в ході всього процесу дослідження, потрібно здійснити всеохоплюючий та правильний спосіб дій. Він включає:

а) пізнання значення термінів, які використовуються;

б) формування дослідницького завдання, постановка дослідницьких гіпотез і питань які потрібно вирішити;

в) трансформація питань відповідно до показників та дослідницьких операцій;

г) проведення досліджень;

д) інтерпретація результатів;

е) висновки та пропозиції з метою кращого пояснення досліджуваного фрагменту дійсності;

ж) на основі висновків та рекомендацій виведення нової теорії.

Дослідження та висновки найбільш імовірного розвитку криміногенної обстановки й реалізації загальнодержавних заходів щодо зміцнення позитивних тенденцій у сфері запобігання та протидії злочинності визначаються, виходячи з конкретних варіантів кількісно-якісних характе-

ристик соціально-економічного розвитку держави й тенденцій розвитку оперативної обстановки у сфері протидії злочинності. Сценарії соціально-економічного та кримінологічного розвитку мають базуватися на основоположних програмних цілях та завданнях розвитку держави на найближчі 5 – 10 років й враховувати основні детермінанти, що визначають як позитивну так і негативну динаміку в майбутньому.

З огляду на це кримінологічна безпека є складовою всіх галузей безпеки. Основоположною константою постає не теорія кримінологічної протидії злочинності, а формування відповідних системно-узгоджених заходів суб'єктами забезпечення безпеки, які спрямовуються на об'єкт захисту – людину, суспільство, державу. Вони як раз і виступають гарантими (об'єктами) кримінологічної безпеки.

Узагальнюючи, можна наголосити, що *кримінологічна безпека* – це стан суспільних відносин при якому розвиваються здібності та реалізуються життєво важливі інтереси людини, суспільства, захищені від внутрішніх та зовнішніх загроз права та свободи, забезпечуються матеріальні, інтелектуальні та духовні інтереси (цінності) суспільства, державний суверенітет та територіальна цілісність, функціонування конституційного устрою держави.

Беручи це за основу, потрібно підкреслити, що вагоме значення набувають національні інтереси, як головний чинник забезпечення національної безпеки і в той же час кримінологічної безпеки. Грунтуючись на це у загальній системі кримінологічної безпеки захист людини, суспільства, держави є пріоритетним завданням кримінального законодавства, яке виокремлюється із положень Конституції України (ст. 3 та розділу II) [11]. Кримінально-правова ідеологія своїм завданням спрямована на правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довілля, конституційного устрою України від кримінально-протиправних посягань, а також на забезпечення миру та безпеки людства, запобігання кримінальним правопорушенням (ст. 1 КК). Так, норми Кримінального кодексу передбачають, зокрема, відповідальність за кримінальні правопорушення:

1. Злочини проти основ національної безпеки України (розділ I), коли додатковим об'єктом кримінального правопорушення є життя людини у сфері здійснення державної влади, яка забезпечує її нормальне функціонування.

2. Кримінальні правопорушення проти власності (розділ VI), приватна власність громадян.

3. Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності (розділ IX).

4. Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки (розділ VII), потенційні загрози правоохоронювальних інтересів громадян (бандитизм, терористичний акт тощо).

5. Кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності (розділ XII), порушення громадського порядку, масові заворушення.

6. Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів (розділ XV), коли об'єктом кримінального посягання є особа конкретного представника влади (насильство щодо державного чи громадського діяча, працівника правоохоронного органу, захоплення як заручника тощо).

7. Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення) (розділ XIX), що включають насильницькі дії відносно начальника.

8. Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (розділ XX), мир як складова міжнародного порядку [12].

Висновки. Таким чином, грунтуючись на генезисі історичного досвіду, а також демократичних, соціальних та правових принципах існування українського суспільства, обумовлюється новий підхід щодо формування концепції національної безпеки України із врахуванням її невід'ємної складової – кримінологічної безпеки, яка передбачає системну, узгоджену та цілеспрямовану діяльність уповноважених суб'єктів. Кримінологічний підхід щодо оцінки детермінант (ризиків) у різних сферах безпеки має передбачати:

– розвиток теоретико-прикладних аспектів кримінологічного забезпечення національної безпеки. Це передбачає системність поглядів, принципів, цілей та задач, що сприятиме розробці механізму діяльності суб'єктів щодо забезпечення безпеки;

– визначення об'єкта безпеки – концептуальний документ, що сприяє становленню системи національної безпеки, але і розробці нормативно-правової та функціональної складової суб'єктів;

– на основі отриманих даних впровадити нові напрямки досліджень щодо визначення криминогенних факторів, що сприяють злочинності у сфері економічної, екологічної, інформаційної, соціальної, кібер безпеки;

– створити міжвідомчу, міжгалузеву інституцію, яка б співпрацювала з міжнародним співтовариством щодо криминологічної безпеки.

Список використаних джерел:

1. Кримінально-правове регулювання в Україні: реалії та перспективи (аналітичні матеріали) / М.В. В'юник, М.В. Карчевський, О.Д. Арланова; упоряд. Ю.В. Баулін. Харків : Право, 2020. 212 с.

2. Маслова Л.А. Механізм державного регулювання в системі забезпечення духовної безпеки суспільства : дис. ... канд. філос. наук. Нац. академія держ. управління при Президентові України. К., 2014. 248 с.

3. Баранівський В.Ф. Проблеми духовної безпеки українського суспільства. К. Вид-во ПП Ульянич В.І. 2009. 160 с.

4. Кубальский В.Н. Криминогенность глобализационных процессов как предпосылка для выделения международной криминологии. // *Міжнародна криминологія : стан і перспективи* : збірник матеріалів круглого столу. Бібліотека журналу «Юридичний вісник» / за заг. ред. М.П. Орзіха, В.Ф. Антипенко. Одеса : Фенікс, 2010. С. 116 – 121.

5. Юридична енциклопедія: у 6 т. / [ед.. кол. Ю.С. Шемшученко (голова) та ін.] К.: Вид-во «Українська енциклопедія» імені П.М. Бажана, 1998 – 2004. Т.1: А-Г. 1998. 672 с.

6. Нижник Н.Р. Національна безпека України (методологічні аспекти, стан і тенденції розвитку) : навч. посібник / Н.Р. Нижник, Г.П. Ситник, В.Т. Білоус; [за заг. ред.. П.В. Мельника, Н.Р. Нижник] К., Ірпінь : Преса України, 2000, 304 с.

7. Нікітін Ю.В. Криминогенні впливи на економічну безпеку як складову національної безпеки держави та їх попередження. *Актуальні проблеми економіки*. 2006, № 3 (57). С. 130–136.

8. Шеломенцев В.П. Правове забезпечення системи кібернетичної безпеки України та основні напрямки її удосконалення. *Боротьба з організованою злочинністю та корупцією (теорія і практика)*. 2012. Вип. 1. С. 312–320.

9. Hampson Fen Olser – Daudelin Jean – Hay John B. – Reid Holly – Marting Todd: Madness in the Multitude: Human Security and World Disorder. Ottawa: Oxford University Press, 2002. S. 16–17. ISBN 9780195415247.

10. Про національну безпеку України. Закон України від 21 червня 2018 р., № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2018. № 31, ст. 241. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/lavs/show/2469-19#Text>

11. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30, ст. 141.

12. Кримінальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26, ст. 131. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/lavs/show/2341-14#Text>

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

REGULATORY REGULATION ECONOMIC ACTIVITY

Актуальність статті полягає в тому, що створення зони вільної торгівлі між Україною і Європейський Союзом, рух України у Європейський правовий простір, зростання значення господарської діяльності в сфері суспільного виробництва, концептуальні зміни в господарському та кримінальному законодавстві об'єктивно обумовлюють необхідність вивчення правових засад господарської діяльності. Метою статті є здійснення теоретико-методологічного аналізу нормативно-правових засад регулювання господарської діяльності в контексті демократичного врядування з врахуванням сучасних умов суспільного розвитку та проведення реформ. У результаті систематизації та розкриття змісту нормативно-правових актів сфери, що становить предмет наукового аналізу, визначено правові засади регулювання господарської діяльності. З'ясовано, що система державного регулювання господарської діяльності представлена як сукупність певних елементів: суб'єкти господарської діяльності; порядок здійснення реєстрації суб'єктів господарської діяльності; види господарської діяльності, якими можуть займатися суб'єкти господарської діяльності; види діяльності, щодо яких встановлено обмеження для зайняття ними суб'єктами господарювання; порядок отримання дозволів на здійснення таких видів господарської діяльності, відносно яких встановлено певні обмеження; суб'єкти контролю за порядком реєстрації та веденням господарської діяльності її суб'єктами, а також визначення їх компетенції; заходи щодо розслідування та притягнення винних осіб до відповідальності у разі використання господарської діяльності для вчинення правопорушень. Акцентовано увагу, що законодавчий досвід країн Європи свідчить про можливе існування інституту кримінальної відповідальності юридичних осіб. Зроблено висновок, що у законодавстві низки країн континентальної Європи намітилася тенденція до запровадження інституту кримінальної відповідальності юридичних осіб, або до його розширення, з метою отримання найбільш потужного важеля дії на тих юридичних осіб, у яких службовці під час виконання своїх професійних обов'язків учиняють кримінальні правопорушення з метою отримання вигоди для організацій. Негайне розроблення спеціальних приписів щодо кримінальної відповідальності юридичних осіб та доповнення кримінального законодавства правовими нормами з цього приводу в Україні є наразі актуальним питанням яке потребує законодавчої імплементації.

Ключові слова: *правові засади, конституційні основи, регулювання, господарська діяльність, підприємство.*

The relevance of the article is that the creation of a free trade zone between Ukraine and the European Union, the movement of Ukraine into the European legal space, the growing importance of economic activity in social production, conceptual changes in economic and criminal law objectively necessitate the study of legal principles. The purpose of the article is to carry out a theoretical and methodological analysis of the legal framework for regulating economic activity in the context of democratic governance, taking into account modern conditions of social development and reform. As a result of systematization and disclosure of the content of normative legal acts of the sphere, which is the subject of scientific analysis, the legal bases of regulation of economic activity are determined. It was found that the system of state regulation

of economic activity is presented as a set of certain elements: economic entities; the procedure for registration of business entities; types of economic activity that may be engaged in by economic entities; activities for which restrictions are imposed on the occupation of business entities; the procedure for obtaining permits for such activities, in respect of which certain restrictions are imposed; subjects of control over the procedure of registration and conduct of economic activity by its subjects, as well as determination of their competence; measures to investigate and bring the perpetrators to justice in case of using economic activity to commit offenses. Emphasis is placed on the fact that the legislative experience of European countries indicates the possible existence of the institution of criminal liability of legal entities. It is concluded that in the legislation of a number of continental European countries there is a tendency to introduce the institution of criminal liability of legal entities, or to expand it, in order to obtain the most powerful lever of action on those legal entities in which employees commit criminal offenses. offenses for the benefit of organizations. Immediate development of special regulations on criminal liability of legal entities and supplementation of criminal legislation with legal norms in this regard in Ukraine is currently a topical issue that requires legislative implementation.

Key words: *legal bases, constitutional bases, regulation, economic activity, enterprise.*

Актуальність теми. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека – найвища соціальна цінність в Україні. Реалізація цієї норми Конституції України – головна ціль державної політики національної безпеки. Економічні, соціальні та політичні процеси, які відбуваються в країні, впливають на характер злочинності у сфері господарської діяльності – змінюється її структура, механізми та способи вчинення. Слідом за стрімкими змінами в економіці зростає кількість кримінальних правопорушень, яким важко запобігати. Ускладнює ситуацію поширення «тіньової економіки» та корупції, недосконалість законодавчої бази, а державні органи, які створені для регулювання економічних процесів не координують свої дії між собою. За таких умов питання захисту національних інтересів держави у господарській сфері набуває особливої ваги [4].

Створення зони вільної торгівлі між Україною і Європейський Союзом, рух України у Європейський правовий простір, зростання значення господарської діяльності в сфері суспільного виробництва, концептуальні зміни в господарському та кримінальному законодавстві об'єктивно обумовлюють необхідність вивчення правових засад господарської діяльності.

Мета статті – здійснення теоретико-методологічного аналізу нормативно-правових засад регулювання господарської діяльності в контексті демократичного врядування з врахуванням сучасних умов суспільного розвитку та проведення реформ.

Виклад основного матеріалу. Реформування державно-монополістичної планово-бюрократичної економіки України почалося у кінці 80-х рр., із прийняттям Законів «Про індивідуальну трудову діяльність» та «Про кооперацію», які зародили паростки свободи для підприємницької діяльності [2, с. 509]. Водночас, стан цивільного, господарського, кримінального, податкового та інших галузей законодавства ще досить довго не відповідав завданням реформування економіки. Фактично реформи пішли по шляху неконтрольованого перерозподілу власності, легалізації кримінальних капіталів, що призвели до парадоксальної ситуації, при якій законодавча база замість того, щоб створити надійне правове поле і забезпечити дотримання режиму законності в сфері економічних (господарських) відносин, стала одним із факторів, дестабілізуючих цей процес. Суперечність, внутрішня неузгодженість, безсистемність, прогалини, невідрегульованість механізму їх реалізації – найбільш характерні риси законодавства перехідного періоду, а як відомо, правові засади, що покликані регулювати господарсько-правові відносини, якщо вони не відповідають завданням соціально-економічного прогресу суспільства і вимогам об'єктивних економічних законів, мають велику зворотну кримінальну генеруючу силу.

Сучасні економіко-правові теорії в західноєвропейських країнах щодо оцінки державно-правового втручання в сферу підприємницької діяльності містять дві чітко виражені доктрини. Відповідно до однієї з них міцний економічний розвиток країни залежить від вільного розвитку приватної підприємницької ініціативи. Роль держави при цьому повинна зводитися до забезпечення вільного розвитку ринкових відносин, при якому правове втручання держави можливе тільки з метою припинення небажаних, шкідливих і руйнівних для національної економіки процесів і проявів.

Протилежна доктрина ґрунтується на ідеї абсолютної відповідальності держави за розвиток економіки, зміцнення механізмів управління і планування, активного правового регулюючого впливу на підприємницький сектор. Як перша, так і друга доктрини, природно, мають свої позитивні і негативні сторони. А істина, як відомо, завжди посередині. І однозначного рішення цієї глобальної проблеми для всіх країн не існує, оскільки, на наш погляд, тут необхідно ретельно враховувати історичні, політичні, національні, культурні, економічні і цілий ряд інших факторів, що вимагає самостійного аналізу стосовно кожної конкретної країни, яка переходить на ринковий шлях розвитку.

Сьогодні, правовий господарський порядок в Україні формується на основі оптимального поєднання ринкового саморегулювання економічних відносин суб'єктів господарювання та державного регулювання макроекономічних процесів, виходячи з конституційної вимоги відповідальності держави перед людиною за свою діяльність та визначення України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави [1].

Національним інтересам України відповідає сталий розвиток національної економіки, інтеграція України в європейський економічний простір, розвиток рівноправного взаємовигідного економічного співробітництва з іншими державами [8].

Конституційні основи правового господарського порядку в Україні становлять: право власності Українського народу на землю, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони, що здійснюється від імені Українського народу органами державної влади і органами місцевого самоврядування в межах, визначених Конституцією України; право кожного громадянина користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону; забезпечення державою захисту прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальної спрямованості економіки, недопущення використання власності на шкоду людині і суспільству; право кожного володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності; визнання усіх суб'єктів права власності рівними перед законом, непорушності права приватної власності, недопущення протиправного позбавлення власності; економічна багатоманітність, право кожного на підприємницьку діяльність, не заборонену законом, визначення виключно законом правових засад і гарантій підприємництва; забезпечення державою захисту конкуренції у підприємницькій діяльності, недопущення зловживання монополієм становити на ринку, неправомірного обмеження конкуренції та недобросовісної конкуренції, визначення правил конкуренції та норм антимонопольного регулювання виключно законом; забезпечення державою екологічної безпеки та підтримання екологічної рівноваги на території України; забезпечення державою належних, безпечних і здорових умов праці, захист прав споживачів; взаємовигідне співробітництво з іншими країнами; визнання і дія в Україні принципу верховенства права [1; 4].

Суб'єкти господарювання та інші учасники відносин у сфері господарювання здійснюють свою діяльність у межах встановленого правового господарського порядку, дотримуючись вимог законодавства [1].

Під господарською діяльністю розуміється діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність [1].

Державна реєстрація особи (осіб) як суб'єкта господарювання являє собою певний процес. Умовно його можна розділити на кілька етапів: 1) підготовка та подання необхідних документів до органу державної реєстрації (передреєстраційна підготовка); 2) розгляд і перевірка документів, що надійшли до органу державної реєстрації (процедурний процес); 3) прийняття рішення та видача свідоцтва про державну реєстрацію суб'єкта господарювання (кінцевий результат).

Відповідно до ст. 11 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань», відомості про державну реєстрацію, включені до реєстру, є відкритими для загального ознайомлення (крім реєстраційних номерів облікових карток платників податків та паспортних даних).

Діяльність незареєстрованого суб'єкта господарювання, що підлягає державній реєстрації, заборонена. Доходи, отримані таким суб'єктом, визнаються незаконними та підлягають вилученню в Державний бюджет України у встановленому законом порядку. Існування норми щодо односторонньої реституції утримує осіб від здійснення господарської діяльності без державної реєстрації.

Згідно зі ст. 247 Господарського кодексу (ГК) України, у разі здійснення суб'єктом господарювання діяльності, що суперечить закону або установчим документам, до нього може бути застосовано адміністративно-господарську санкцію у вигляді скасування державної реєстрації та ліквідації його. У разі ліквідації суб'єкта господарювання до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців вноситься відповідний запис

Однак, суб'єкт господарювання має право оскаржити до суду рішення будь-якого органу державної влади або органу місцевого самоврядування щодо застосування до нього адміністративно-господарських санкцій. Збитки, завдані суб'єкту господарювання у зв'язку з неправомірним застосуванням до нього адміністративно-господарських санкцій, підлягають відшкодуванню в порядку, встановленому законодавством.

При цьому, у Кримінальному кодексі (КК) України [5] передбачено кримінальну відповідальність за вчинення низки кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, більшість з яких, пов'язані з використанням фіктивних суб'єктів підприємницької діяльності. Кримінальні правопорушення, що вчинюють з використанням фіктивних підприємств, набули масштабів, що становлять дедалі більшу загрозу економічній безпеці України, оскільки завдяки цій технології певна частина оборотного капіталу в державі перебуває в тіньовому обігу. Правоохоронна практика свідчить, що на етапі підготовки до вчинення кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності злочинці здійснюють державну реєстрацію фіктивних підприємств або придбання вже зареєстрованих фірм. Усі фіктивні підприємства мають однакові цілі й завдання та різняться лише способом легалізації.

Засобами державного регулювання у сфері господарювання, спрямованими на забезпечення єдиної державної політики у цій сфері та захисті економічних і соціальних інтересів держави, суспільства та окремих споживачів є ліцензування, патентування видів господарської діяльності та квотування [1].

Правові засади ліцензування, патентування певних видів господарської діяльності та квотування визначаються виходячи з конституційного права кожного на здійснення підприємницької діяльності, не забороненої законом, а також принципів господарювання, встановлених у ст. 6 ГК України.

Необхідність в одержанні ліцензії виникає у випадках, передбачених законодавством, а саме за умови, якщо вид діяльності, яким збирається займатися суб'єкт господарювання, передбачений ст. 9 Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності» [7]. Органи ліцензування оприлюднюють ліцензійні умови і зміни до них на своєму офіційному веб-сайті. У разі внесення змін до ліцензійних умов у частині зміни переліку документів, що додаються до заяви про отримання ліцензії, цими ж змінами встановлюється строк подачі цих додаткових документів, який не може бути меншим, ніж два місяці з дня опублікування змін до ліцензійних умов.

Ліцензування господарської діяльності за її видами є складовою державного регулювання економіки, мета якого – забезпечення єдиної державної політики в цій сфері, а також захист основних економічних і соціальних інтересів громадян. Головним завданням ліцензування є захист основних інтересів держави, її громадян шляхом установлення з боку держави певних умов і правил здійснення видів господарської діяльності. Тобто сам по собі факт державної реєстрації в деяких випадках ще не дає зареєстрованому суб'єкту права займатися господарською діяльністю.

Залежно від особливостей провадження виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню, вимоги ліцензійних умов встановлюються стосовно суб'єкта господарювання загалом та /або відносно кожного місця провадження виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню.

Ліцензійними умовами встановлюються зміст та форма: 1) заяв про отримання, переоформлення ліцензії, зупинення та відновлення дії ліцензії в повному обсязі або частково, розширення або звуження провадження виду господарської діяльності ліцензіатом; 2) відомостей, що додаються до заяви про отримання ліцензії; 3) опису документів, що подаються для отримання ліцензії; 4) документів щодо кожного місця провадження господарської діяльності [7].

На законодавчому рівні визначено органи ліцензування, що виконують завдання регуляторної політики щодо визначення умов ліцензування для кожного з видів господарської діяльності, зокрема:

1) Міністерство внутрішніх справ України (далі – МВС України) ліцензує виробництво, ремонт і торгівлю вогнепальною зброєю невійськового призначення та боєприпасів до неї; надання послуг, пов'язаних з охороною державної та іншої власності, охорони громадян; відкриття і функціонування стрілецьких тирів, стрільбищ невійськового призначення, мисливських стелів; виробництво, торгівлю піротехнічними засобами тощо;

2) Міністерство фінансів України – виробництво дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, дорогоцінного каміння органічного утворення, напівдорогоцінного каміння, виготовлення й торгівлю виробами з них, збирання, первинне опрацювання відходів і брухту з них; виготовлення бланків цінних паперів, документів суворої звітності; страхову діяльність; випуск та проведення лотерей; розроблення, виробництво, упродовження, сертифікаційні випробування, увезення, вивезення голографічних захисних елементів; організацію діяльності з проведення азартних ігор;

3) Державна служба України з питань праці – посередництво у працевлаштуванні за кордоном; організацію професійної діяльності у сфері надання соціальних послуг;

4) Державна митна служба України – посередницьку діяльність митного брокера та митного перевізника;

5) Державний департамент ветеринарної медицини – виробництво оптову, та роздрібну торгівлю ветеринарними медикаментами і препаратами; проведення дезінфекційних, дезінсекційних, дератизаційних робіт (на об'єктах ветеринарного контролю); ветеринарну практику;

6) Міністерство охорони здоров'я України (далі – МОЗ України) – медичну практику; проведення дезінфекційних, дезінсекційних, дератизаційних робіт (крім робіт на об'єктах ветеринарного контролю); переробку донорської крові та її компонентів, виготовлення з них препаратів тощо.

До цього переліку можна також віднести Національний банк України та Державну комісію з цінних паперів і фондового ринку, що ліцензує певні види діяльності на ринку цінних паперів (тобто підприємницьку діяльність з перерозподілу фінансових ресурсів за допомогою цінних паперів та організаційного, інформаційного, технічного, комунального й іншого обслуговування) у разі, якщо це основний вид діяльності.

Слід згадати і про діяльність держави із захисту економічної конкуренції. Сьогодні у сфері захисту економічної конкуренції діє більше сотні нормативно-правових актів різної юридичної сили. Однак основні положення щодо захисту економічної конкуренції закріплені у ГК України (глава 3 «Обмеження монополізму та захист суб'єктів господарювання і споживачів від недобросовісної конкуренції»).

Держава підтримує конкуренцію як змагання між суб'єктами господарювання, що забезпечує завдяки їх власним досягненням здобуття ними певних економічних переваг, внаслідок чого споживачі та суб'єкти господарювання отримують можливість вибору необхідного товару і при цьому окремі суб'єкти господарювання не визначають умов реалізації товару на ринку. Органам державної влади і органам місцевого самоврядування, що регулюють відносини у сфері господарювання, забороняється приймати акти або вчиняти дії, що визначають привілейоване становище суб'єктів господарювання тієї чи іншої форми власності, або ставлять у нерівне становище окремі категорії суб'єктів господарювання чи іншим способом порушують правила конкуренції. У разі порушення цієї вимоги органи державної влади, до повноважень яких належить контроль та нагляд за додержанням антимонопольно-конкурентного законодавства, а також суб'єкти господарювання можуть оспорювати такі акти в установленому законом порядку [1].

Принципові зміни характеру економічних відносин, формування нових ринкових механізмів, що потребували правової охорони, визначили потребу врегулювання господарсько-правового інституту фінансової неспроможності (банкрутства). Незважаючи на значну кількість випадків визнання підприємств банкрутами, з огляду на практику господарських судів, є очевидними вкрай низькі результати виявлення правоохоронними органами численних спроб зловмисників використати цей інститут для списання податкових зобов'язань і приховування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності.

Базовим нормативно-правовим актом, що регулює відносини фінансової неспроможності в нашій країні, є Кодекс України з процедур банкрутства [3]. Відповідно до цього Кодексу щодо боржника – юридичної особи застосовуються такі судові процедури: а) розпорядження майном боржника; б) санація боржника; в) ліквідація банкрута; щодо боржника – фізичної особи застосовуються такі судові процедури: а) реструктуризація боргів боржника; б) погашення боргів боржника.

Процедура погашення боргів боржника вводиться у справі про неплатоспроможність разом з визнанням боржника банкрутом, а процедури санації боржника або ліквідації банкрута здійснюються з дотриманням вимог законодавства про захист економічної конкуренції. Поряд із цим, відповідно до ст. 219 КК України доведення до банкрутства, тобто умисне, з корисливих мотивів, іншої особистої заінтересованості або в інтересах третіх осіб вчинення громадянином -

засновником (учасником) або службовою особою суб'єкта господарської діяльності дій, що призвели до стійкої фінансової неспроможності суб'єкта господарської діяльності, якщо це завдало великої матеріальної шкоди державі чи кредиту передбачає кримінальну відповідальність [5].

Нині, це єдина кримінально-правова норма, що покликана охороняти суспільні відносини у цій сфері, оскільки, відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» [6] кримінальні правопорушення, передбачені ст. 218 («Фіктивне банкрутство»), 220 («Приховування стійкої фінансової неспроможності») та 221 («Незаконні дії в разі банкрутства») було декриміналізовано.

На нашу думку, у процесі розробки ефективних методик розслідування кримінальних правопорушень необхідно замислитись щодо запровадження кримінальної відповідальності для юридичних осіб й відповідно визнання останніх суб'єктами кримінальних правопорушень, зокрема, у сфері господарської діяльності.

Під час дослідження правових засад господарської діяльності в Україні було встановлено, що концепція кримінальної відповідальності організацій (юридичних осіб) має як активних прихильників, так і супротивників. Перші пояснюють свою позицію, ґрунтуючись на кількох важливих обставинах: по-перше, законним правам й інтересам значної кількості людей юридичні особи заподіюють величезну шкоду, що значно перевищує збитки, яких може завдати окремий громадянин, навіть з використанням свого службового становища в організації; по-друге, вина за заподіяння шкоди тією чи іншою мірою може стосуватися всіх або більшості учасників юридичної особи, причому всіх їх неможливо притягнути до кримінальної відповідальності через складнощі процесу доказування; по-третє, прихильники концепції відзначають зв'язок, що історично склався, між кримінальним, адміністративним і фінансовим правом (в яких норми про відповідальність юридичних осіб мають давню історію).

При цьому, варто додати, що інститут кримінальної відповідальності корпорацій (юридичних осіб) є однією з характерних особливостей кримінального права багатьох держав з розвинутою ринковою економікою. Спочатку цей інститут був характерний для країн з англосаксонською системою права, але згодом його сприйняли і багато країн континентальної Європи (Нідерланди, Фінляндія, Португалія, Франція, Данія, Люксембург) та Азії (Ліван, Сирія, Китай, Індія, Японія).

Наприклад, за американським законодавством, корпорації (організації), несуть відповідальність за різні правопорушення з широким діапазоном. Корпораціям можна висувати кримінальні звинувачення за шахрайства, обман споживачів, фіксування цін, недобросовісну рекламу, інституційну корупцію тощо.

Що стосується європейської правової доктрини, то на початку 1929 р. Міжнародний конгрес з кримінального права, що відбувся в Бухаресті, висловився за запровадження кримінальної відповідальності для юридичних осіб. Пізніше, Комітет міністрів-членів Ради Європи прийняв Рекомендації № 88 (18) щодо відповідальності підприємств – юридичних осіб за правопорушення, учинені під час ведення господарської діяльності. Додаток до Рекомендацій вказує на те, що на підприємства – юридичні особи повинна накладатися відповідальність за правопорушення, вчинені ними під час ведення своєї діяльності, навіть якщо правопорушення не було пов'язано з виконуваними підприємством завданнями. Підприємство повинне нести відповідальність незалежно від того, чи було встановлено конкретну фізичну особу, в діях якої були ознаки складу кримінального правопорушення. Якщо ж таку особу встановлено, то залучення до відповідальності підприємства не повинне звільняти від відповідальності фізичну особу, винну в правопорушенні, і, відповідно, навпаки. Зокрема, особи, які виконують управлінські функції на підприємстві, мають відповідати за порушення своїх обов'язків, якщо це призвело до вчинення правопорушення [9, с. 363].

Сьогодні більшість країн, що входять до Європейської співдружності, містять відповідні положення у своєму законодавстві. В Україні проблема запровадження інституту кримінальної відповідальності організацій перебуває на стадії вирішення. Це зумовлено не лише інтеграційними процесами. Існують і внутрішньодержавні чинники: використання організаційно-правової форми юридичних осіб сьогодні стало складовою більшої кваліфікованих кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, що потребує вжиття адекватних заходів кримінально-правового характеру.

Висновки. Правовими засадами господарської діяльності в Україні є: 1) Конституція України – визначає основу функціонування господарської діяльності: основні права, свободи й обов'язки суб'єкта господарювання, сферу компетенції органів державної влади тощо; 2) міжна-

родні договори України – визначають міжнародно-правові орієнтири у господарській діяльності, здійснення суб'єктами зовнішньо-економічної діяльності, а також спільні заходи у боротьбі та запобіганні кримінальним правопорушенням у зазначеній сфері; 3) законодавчі нормативно-правові акти – регламентують питання правового забезпечення господарської діяльності: окреслюють ключові сфери суспільних відносин; встановлюють організаційні засади; визначають систему суб'єктів господарської діяльності, вид та міру покарання за вчинення кримінально-протиправних діянь, порядок відшкодування шкоди завданої кримінальним правопорушенням тощо; 4) підзаконні нормативно-правові акти – надають юридичної сили документам з організації господарської діяльності на державному та місцевому рівнях відповідно; 5) відомче (локальне) правове регулювання – полягає у деталізації (конкретизації) положень нормативно-правових актів вищого рівня правового регулювання, а саме тих, що стосуються окремих елементів системи/механізму господарської діяльності.

У законодавстві низки країн континентальної Європи намітилася тенденція до запровадження інституту кримінальної відповідальності юридичних осіб, або до його розширення, з метою отримання найбільш потужного важеля дії на тих юридичних осіб, у яких службовці під час виконання своїх професійних обов'язків учиняють кримінальні правопорушення з метою отримання вигоди для організацій. Негайне розроблення спеціальних приписів щодо кримінальної відповідальності юридичних осіб та доповнення кримінального законодавства правовими нормами з цього приводу в Україні є наразі актуальним питанням яке потребує законодавчої імплементації.

Список використаних джерел:

1. Господарський кодекс України: Закон від 16 січ. 2003 р. № 436-IV. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15/print>

2. Історія держави і права України: підручник. У 2-х т. / За ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина. Кол. авторів: В. Д. Гончаренко, А. Й. Рогожин, О. О. Святоцький та ін. К.: Видавничий дім «ІнЮре», 2000. Т. 2. 552 с.

3. Кодекс України з процедур банкрутства: Закон від 18 жовт. 2018 р. № 2597-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19/print>

4. Конституція України: Закон від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text>

5. Кримінальний кодекс України: Закон від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності: Закон від 15 лист. 2011 р. № 4025-VI. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4025-17#Text>

7. Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон від 02 берез. 2015 року № 222-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/22219#Text>

8. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 серпня 2021 року «Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року»: Указ Президента України від 11 серп. 2021 р. №347/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021#Text>

9. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: монографія. Київ, 2006. 1048 с.

**КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА;
СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ**

УДК 343.9

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2021.6.2.13>

АТАМАНЧУК В. М.

**СУЧАСНІ МОЖЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ
ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ
ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННО-ОБЧИСЛЮВАЛЬНИХ МАШИН (КОМП'ЮТЕРІВ),
СИСТЕМ ТА КОМП'ЮТЕРНИХ МЕРЕЖ І МЕРЕЖ ЕЛЕКТРОЗВ'ЯЗКУ**

**MODERN POSSIBILITIES OF CONDUCTING FOR ENSIC EXAMINATIONS
DURING THE INVESTIGATION OF CRIMINAL OFFENSES IN THE FIELD
OF THE USE OF ELECTRONIC COMPUTING MACHINES (COMPUTERS), SYSTEMS
AND COMPUTER NETWORKS AND ELECTRONIC COMMUNICATION NETWORKS**

У статті автор досліджує питання щодо видів та можливостей судових експертиз під час розкриття та розслідування кримінальних правопорушень у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку. На думку автора проблема інформаційної безпеки посилилась процесами проникнення практично у всі сфери життєдіяльності суспільства технічних засобів обробки та передачі інформації. Тому, об'єкт та предмет (експертне завдання) судових експертиз під час розкриття та розслідування кримінальних правопорушень у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку залежить в першу чергу від способу та механізму скоєння та приховування злочину. Принципово важливе значення для розкриття та розслідування кримінальних правопорушень у сфері використання комп'ютерних технологій, систем та мереж електрозв'язку займають спеціалізовані експертні дослідження. До яких законом було віднесено експертизу комп'ютерної техніки і програмних продуктів та експертизу телекомунікаційних систем та засобів. Незважаючи на це на сьогодні продовжуються науково-практичні дискусії щодо визначення видів судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері використання комп'ютерів, систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку, їх основних завдань дослідження, об'єктів, ідентифікаційного поля, ідентифікаційних завдань та переліку орієнтовних питань, які доцільно ставити перед експертом. Саме на цих питаннях автор зосередився у даній статті. З'ясовано, що комп'ютери, по їхньому специфічному призначенню, можуть бути віднесені до знарядь здійснення злочинів, як група приладів (інструментів), використовуваних для виконання деяких робіт. Наприклад: для виготовлення різного роду текстових і графічних документів; розробки і виготовлення програмних продуктів, що забезпечують досягнення злочинного результату; використання комп'ютера, як засобу зв'язку для прийому і передачі різного роду інформації; для несанкціонованого доступу до бази даних, для одержання інформації, яку можливо використовувати надалі в злочинних цілях.

Ключові слова: *електронно-обчислювальні машини; судова експертиза; кримінальні правопорушення; комп'ютерна злочинність; інформаційна безпека; експертне дослідження.*

In the article, the author examines issues related to the types and possibilities of forensic examinations during the disclosure and investigation of criminal offenses in the field of the use of electronic computing machines (computers), systems and computer networks and telecommunication networks. In the author's opinion, the problem of information security has been exacerbated by the penetration of technical means of information processing and transmission into almost all spheres of society's life. Therefore, the object and subject (expert task) of forensic examinations during the disclosure and investigation of criminal offenses in the field of use of electronic computing machines (computers), systems and computer networks and telecommunication networks depends primarily on the method and the mechanism of committing and concealing the crime. Specialized expert studies are of fundamental importance for the disclosure and investigation of criminal offenses in the field of the use of computer technologies, systems and telecommunication networks. To which the law included examination of computer equipment and software products and examination of telecommunication systems and means. Despite this, scientific and practical discussions continue today regarding the definition of types of forensic examinations during the investigation of criminal offenses in the field of the use of computers, systems and computer networks and telecommunications networks, their main research tasks, objects, identification field, identification tasks and a list of indicative questions that should be asked to the expert. The author focused on these questions in this article. It was found that computers, according to their specific purpose, can be classified as tools for committing crimes, as a group of devices (tools) used to perform some work. For example: for the production of various text and graphic documents; development and production of software products that ensure the achievement of a criminal result; using a computer as a means of communication for receiving and transmitting various types of information; for unauthorized access to the database, for obtaining information that can be used in the future for criminal purposes.

Key words: *electronic computing machines, forensic examination, criminal offenses, computer crime, informational security, expert research.*

Узагальнення світової практики щодо розкриття та розслідування кримінальних правопорушень у сфері використання електронно-обчислюваних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електров'язку свідчить про те, що перелік експертних досліджень, які можуть проводитися у провадженнях в межах кримінальних правопорушень цієї категорії є досить широким. До них можливо віднести традиційні експертизи (трасологічну, дактилоскопічну, техніко-криміналістичну експертизу документів тощо), судово-економічні (бухгалтерську, фінансово-економічну, аудиторську тощо), а також інші види судових експертиз, що відносяться до різних класів.

Така обставина в першу чергу свідчить про те, що розвиток мобільно-комп'ютерних технологій дав широкий спектр цифрових і повністю портативних пристроїв, які отримали назву – гаджет (мобільні телефони, смартфони, комунікатори, кишенькові комп'ютери, ноутбуки, планшетні комп'ютери), їх мобільних додатків (програм для мобільних пристроїв), сервісів (отримання, зберігання, обробка, пошук, передача інформації та ін. за допомогою мобільного пристрою) та засобів мобільного зв'язку (GSM, WAP, GPRS, Bluetooth, Wi-Fi, i.Max), що дозволило здійснювати операції з отримання, обробки та передачі інформації практично у всіх сферах життєдіяльності людини. Таким чином проблема інформаційної безпеки посилилася процесами проникнення практично у всі сфери життєдіяльності суспільства технічних засобів обробки та передачі інформації. Тому, об'єкт та предмет (експертне завдання) судових експертиз під час розкриття та розслідування злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електров'язку залежить від способу та механізму скоєння та приховування кримінального правопорушення.

Принципово важливе значення для розкриття та розслідування кримінальних правопорушень у сфері використання комп'ютерних технологій, систем та мереж електров'язку займають спеціалізовані експертні дослідження. До яких Науково-методичними рекомендаціями з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень затверджених наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 було віднесено 1) експертизу комп'ютерної техніки і програмних продуктів та 2) експертизу телекомунікаційних систем та засобів [1], вклю-

чивши їх до класу інженерно-технічних експертиз, що свідчить про те, що за своїм походженням електронно-обчислювальна техніка відноситься до інженерно-технічних розробок.

Незважаючи на це, починаючи з середини 90-х років минулого століття і до сьогодні у науково-криміналістичній спільноті серед вчених та практиків продовжуються відбуватись дискусії щодо визначення видів судових експертиз під час розслідування злочинів у сфері використання комп'ютерів, систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку, їх основних завдань дослідження, об'єктів, ідентифікаційного поля, ідентифікаційних завдань та переліку орієнтовних питань, які доцільно ставити перед експертом.

Так, наприклад на сьогодні в спеціальній літературі назви експертизи комп'ютерної техніки і програмних продуктів так само як і експертизи телекомунікаційних систем та засобів термінологічно є нестійкими. Автори а також слідчі вживають різні найменування експертиз такі як: «комп'ютерна», «програмно-технічна», «комп'ютерно-технічна», «ІТ-експертиза» тощо. На нашу думку, це суттєво ускладнює підбір слідчим необхідного виду експертного дослідження, адже вищезазначені терміни не охоплюють всіх об'єктів дослідження, що також створює труднощі при постановці питань, які виносяться на вирішення експертові.

Досліджуючи це питання В.О. Мещеряков вважає доцільним поділ експертизи комп'ютерної техніки і програмних продуктів на комп'ютерну експрес-експертизу, комп'ютерну стандартну експертизу та комп'ютерну детальну експертизу [2, с. 331]. Справедливо критикуючи цю дефініцію Д.В. Пашнев поділяє зазначену експертизу на:

- експертизу технічних комп'ютерних засобів, об'єктами якої є персональні комп'ютери (стаціонарні, портативні), інтегровані системи (органайзери), вбудовані системи на основі мікропроцесорних контролерів (імобілайзери, транспондери, круїз-контролери та ін.), будь-які комплектуючі всіх вказаних компонентів (апаратні блоки, плати розширення, мікросхеми та ін.).

- експертизу програмного забезпечення, метою якої є дослідження яка досліджує модулів, пакетів, алгоритмів, вихідних текстів операційних та прикладних програм.

- експертизу даних, яка досліджує всі файли комп'ютерної системи, які не являються програмними модулями і такі, що підготовлені користувачем або самою системою [3, с. 147-149].

Заслужує окремої уваги й думка М.Г. Щербаківського, який виділяє: експертизу апаратних комп'ютерних засобів та експертиза даних і програмного забезпечення [4, с. 355]. Схожих поглядів притримуються й О.Р. Росинська та В.О. Усов, які зазначають, що у рамках проведення експертизи комп'ютерної техніки і програмних продуктів її можливо поділити на два види:

- технічну експертизу комп'ютерів та його комплектуючих. Проведення якої направлено для вивчення конструктивних особливостей і стану комп'ютера, його периферійних пристроїв, магнітних носіїв, комп'ютерних мереж, а також причин виникнення збоїв у роботі вищезазначеного обладнання;

- експертизи даних та програмного забезпечення, що здійснюється з метою дослідження інформації, яка зберігалася в комп'ютері та його магнітних носіях [5, с. 173].

Разом з тим, на думку О.І. Мотляха викладена вище точка зору хоча й заслуговує на увагу, однак потребує певного уточнення, оскільки після відокремлення їх у окремий вид експертиз, можуть виникнути певні труднощі у роботі слідчих під час вибору тієї чи іншої експертизи і визначенні категорії запитань, адже межа між ними має умовний характер. Тому, вчений підтримує позицію І.В. Гори, В.А. Колесника, А.В. Іщенка поділяє експертизу комп'ютерної техніки і програмних продуктів на:

- судову апаратно-комп'ютерну експертизу, завданнями якої є визначення видів, властивостей апаратного засобу, умов застосування, наявності фізичних дефектів, встановлює причинний зв'язок між можливостями апаратних засобів та результатами їх використання;

- судову програмно-комп'ютерну експертизу, яка визначає загальні характеристики операційної системи, її функціональні властивості, визначає фактичний стан програмного об'єкта, склад відповідних файлів, їх параметри тощо

- судову інформаційно-комп'ютерну експертизу, що встановлює властивості вид інформації у комп'ютерній системі, наявність відхилень від типових об'єктів (шкідливі вклучення, порушення цілісності тощо), встановлює первісний стан інформації на фізичних носіях тощо;

- судову комп'ютерно-мережеву експертизу, мета якої є визначення властивостей й характеристик апаратного засобу і програмного забезпечення, встановлення місця, конфігурації мережі та її компонентів, відповідності виявлених характеристик типовим для конкретного класу засобів мережної технології тощо [6, с. 183].

Окремої уваги, заслуговує думка Л.П. Паламарчук, яка розглядаючи види судових експертиз під час розслідування злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем і комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку виділяє:

– експертизу комп'ютерів і периферійних пристроїв, що проводиться з метою вивчення конструкційних особливостей і стану комп'ютера, його периферійних пристроїв, магнітних носіїв, комп'ютерних мереж, а також причин виникнення збоїв у роботі зазначеного обладнання;

– експертиза машинних даних і програмного забезпечення електронно-обчислювальних машин, яка досліджує вивчення інформації, що зберігається на комп'ютері та його магнітних носіях [7, с. 141]. До останніх можливо також віднести судову експертизу телекомунікаційних систем і засобів, яка є порівняно новим видом експертних досліджень, а тому формування наукових поглядів щодо її проведення та призначення знаходиться на початковій стадії розробок.

Слід також зазначити, що в окремих випадках, під час розслідування злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку можуть призначатися комплексні та комісійні експертизи. Комплексні експертизи в основному проводяться для вирішення завдань, що відносяться до господарчої, фінансової діяльності установ проводиться комплексна комп'ютерно-технічна та судово-бухгалтерська експертиза. З метою встановлення пристрою, на якому був виконаний документ, порівняння документу з зображенням у файлі установ призначається комплексна комп'ютерно-технічна та судово-технічна експертиза документів. Для вивчення споживчих властивостей, умов зберігання, вартості комп'ютерних засобів, програмного забезпечення проводиться комплексна комп'ютерно-технічна та судово-товарознавча експертиза. Для встановлення джерела походження програмних продуктів, відео-, аудіопродукції призначається комплексна комп'ютерно-технічна та експертиза об'єктів інтелектуальної власності.

Крім цього, дослідження останніх років показують, що все частіше при розслідуванні злочинів у сфері комп'ютерних технологій слідство стикається з необхідністю експертних досліджень мовної інформації, що передається комп'ютерними мережами. У цих випадках вчені криміналісти рекомендують призначати судово-лінгвістичні експертизи, об'єктом яких, на їхню думку, виступає мовна (текстова) інформація, зафіксована на тому чи іншому матеріальному носії. При цьому справедливо зазначається, що додаткові можливості для збору необхідних доказів можуть дати як сучасні можливості традиційних (судової авторознавчої експертизи), так і відносно нових експертиз, що порівняно недавно сформувалися (семантико-текстуальну експертизу), з метою встановлення екстремістських висловлювань, розпалювання національної, релігійної та расової ворожнечі, порушення прав інтелектуальної власності та ін.

Очевидно, що перед експертним дослідженням має бути чітко визначений його об'єкт та завдання. У зв'язку з цим, необхідно зазначити, що об'єктом криміналістичних досліджень судових експертиз під час розслідування злочинів у сфері використання комп'ютерних технологій є як машинний носій інформації так й сама комп'ютерна інформація, тобто інформація яка знаходиться на самому машинному носіїві, а саме:

- 1) електронно-обчислювальна техніка;
- 2) програмне забезпечення та допоміжна комп'ютерна інформація необхідна для його функціонування;
- 3) текстові та графічні документи (стандартні та електронні), виготовлені з використанням засобів автоматизації (обчислювальних систем, засобів передачі даних та копіювання інформації);
- 4) відео- та звукозапис, візуальна та аудіальна інформація, представлена у форматі мультимедіа;
- 5) комп'ютерні дані та відомості, представлені у форматах, що забезпечують їхнє автоматизоване зберігання, пошук, обробку та передачу (бази даних);
- 6) фізичні носії інформації різної природи (магнітні, магнітооптичні, оптичні та ін.);
- 7) телекомунікаційні системи, засоби, мережі і їх складові частини, а також інформація, що ними передається та обробляється тощо.

Важливу роль у призначенні експертизи під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку набуває правильна постановка питань експерту, які прямо залежать від завдань експертного дослідження. У зв'язку з цим, помилки у постановці питань експерту фактично виступає помилкою у визначенні завдання, що вирішує експертиза. Коло завдань та питань, що можуть бути поставлені експерту, при призначенні комп'ютерних

експертиз досить повно розкрито у криміналістичній літературі. Ці рекомендації можуть бути в повному обсязі використані при призначенні даних видів експертних досліджень. Зокрема, до основних можливо віднести ідентифікаційних та неідентифікаційних (діагностичні чи ситуаційні) завдання, що полягають в/у:

- установленні робочого стану комп'ютерно-технічних засобів;
 - установленні обставин, пов'язаних з використанням комп'ютерно-технічних засобів, інформації та програмного забезпечення;
 - виявленні інформації та програмного забезпечення, що містяться на комп'ютерних носіях;
 - установленні відповідності програмних продуктів певним версіям чи вимогам на його розробку;
 - визначенні характеристик та параметрів телекомунікаційних систем та засобів;
 - встановленні фактів та способів передачі (отримання) інформації в телекомунікаційних системах;
 - встановленні фактів та способів доступу до систем, ресурсів та інформації у сфері телекомунікацій;
 - визначенні якості надання телекомунікаційних послуг на рівні їх споживання;
 - встановленні конфігурації та робочого стану телекомунікаційних систем та засобів;
 - встановленні типу, марки, моделі та інших класифікаційних категорій телекомунікаційних систем та засобів;
 - дослідженні алгоритмів обробки інформації та її захисту у сфері телекомунікацій.
- У зв'язку з цим перед експертом можуть бути поставлені такі завдання щодо:
- установлення цільового призначення та функціональних можливостей пристроїв, що входять до складу комп'ютера;
 - установлення цільового призначення та функціональних можливостей програмного забезпечення;
 - установлення факту розробки та хронології розробки програмного забезпечення;
 - установлення факту розробки та хронологічних характеристик виготовлення текстових документів. Виявлення і відновлення умисне знищених текстових файлів різних форматів або їх фрагментів;
 - установлення фактів прийому та передачі факсимільних повідомлень за допомогою модемного зв'язку, відновлення текстів і хронології обміну інформацією;
 - установлення фактів здійснення фотомонтажу, монтажу відео та аудіозаписів. Встановлення авторства і хронологічних характеристик виконання зазначених робіт;
 - установлення фактів виготовлення печаток, штампів, бланків і іншої графічної продукції та визначення хронології виготовлення графічних документів;
 - встановлення фактів розробки, авторства та хронологічних характеристик відеопродукції (відеофільмів, рекламних роликів тощо), виготовлених з використанням 3D-технологій;
 - відновлення та аналіз відеоінформації низької якості, знятої з недостатньою експозицією, недостатньою освітленістю об'єктів або зіпсованої з інших причин;
 - відновлення та аналіз аудіоінформації низької якості, записаної в умовах сильного шуму, з недостатньою чутливістю мікрофона, зіпсованої за якимись іншими причинами тощо;
 - відновлення та аналіз інформації, що міститься в базах даних (інформаційні системи, бухгалтерія, довідники тощо). Відновлення умисне вилученої інформації або її фрагментів;
 - відновлення та аналіз інформації, захищеної від несанкціонованого доступу (подолання кодів, паролів тощо);
 - установлення цільового призначення і функціональних можливостей мережних Internet та Intranet – додатків;
 - встановлення технологічних сеансів роботи в мережі Internet, виявлення, аналіз і відновлення інформації, отриманої по протоколах HTTP, FTP, UUCP, POP (файли, повідомлення електронної пошти e-mail, відвідування сайтів Internet тощо);
 - установлення фактів розробки програмного забезпечення, призначеного для здійснення несанкціонованого доступу до комп'ютерних мереж;
 - установлення фактів розробки програмного забезпечення для здійснення несанкціонованого доступу до розподілених баз даних та серверам баз даних;
 - установлення фактів виготовлення або наявності на комп'ютері програмного забезпечення, призначеного для несанкціонованого здійснення розрахунків по кредитних картках в областях електронної комерції;

- установлення фактів виготовлення та умисного поширення комп'ютерних вірусів, а також програм, що небезпечні з погляду порушення працездатності комп'ютерних мереж;
- встановлення фактів виготовлення в мережі Internet інформації, зміст і способи поширення якої не відповідають чинному законодавству України (порнографія, відео, фото, тексти і т.п.);

- аналіз безпеки Internet додатків, при виготовленні яких використовуються технології HTML, Java, VBA, XML, ASP, Sybase, Oracle, MS Jet, PostgreSQL і т.п.;

- встановлення фактів несанкціонованого доступу до інформаційних ресурсів корпоративних мереж та мережі Internet. Визначення комп'ютера, з якого здійснюється несанкціонований доступ до інформаційних ресурсів;

- безпека комп'ютерних мереж;

- безпека баз даних;

- оцінка комп'ютерної техніки.

Разом із технікою на експертизу можуть бути також представлені документи, виконані із застосуванням ним засобів комп'ютерної техніки, а також сама така техніка (різні принтери, розмножувальна апаратура та ін.). Як показують проведені наукові дослідження, на сьогоднішній день нерукописні реквізити документів на паперових носіях на 90-95%, або нанесені за допомогою друкарських пристроїв комп'ютерної техніки (матричні, струменеві, лазерні принтери), або комп'ютерні технології використовувалися для створення поліграфічних та посвідчувальних друківаних форм. У зв'язку з цим у ході розслідування комп'ютерного злочину перед слідством може стояти завдання встановлення суб'єкта, який виконав роздрукований документ, або ідентифікації та діагностики комп'ютерної техніки, що використовується для його виготовлення.

- У зв'язку з цим перед експертом можуть бути поставлені такі завдання щодо встановлення: – виду друкувального пристрою (принтер, сканер-копір, друкарська машина та ін.), його типу (матричне, струменеве, лазерне, друкарське), марки;

- чи вилучений документ вихідною роздрукованою файлу чи це його наступна копія;

- чи виконані вилучені в ході слідства документи на тому самому друкувальному пристрої;

- часу, витраченого виготовлення вилучених документів (при розмноженні великої кількості копій);

- можливості виконання реквізитів документа з використанням засобів комп'ютерної техніки;

- конкретного друкуючого пристрою, на якому виконано документ.

У криміналістичній літературі справедливо зазначається, що вирішити ідентифікаційні завдання під час експертизи документів, виконаних із застосуванням засобів комп'ютерної техніки, не завжди вдається. Це пов'язано багато в чому з тим, що в сучасних пристроях друкуючих навіть різного виду і типу використовуються одні і ті ж друкуючі блоки (картриджі). У зв'язку з цим слід пам'ятати, що вирішити питання про ідентифікацію конкретного друкуючого пристрою після зміни картриджа не завжди можливо. За даною категорією справ можуть бути призначені і традиційні криміналістичні експертизи (дактилоскопічна, трасологічна, техніко-криміналістична експертиза документів, фоноскопична), судово-економічні експертизи (фінансово-економічна, бухгалтерська), а також інші експертизи.

Іншою важливою вимогою щодо призначення судових експертиз під час розслідування злочинів у сфері використання комп'ютерних технологій є грамотна підготовка об'єктів, що надаються експерту. Одним з основних об'єктів таких експертиз виступають різного роду комп'ютерно-технічні засоби. До останніх можливо віднести:

- системний блок комп'ютера;

- жорсткий диск;

- інші технічні носії інформації (лазерні диски, флеш-карти, сервери та ін.);

- інше комп'ютерне обладнання (модеми, сканери, принтери та ін.);

- програмне забезпечення та інші програмні об'єкти (наприклад, програми-віруси);

- комп'ютерні дані (інформаційні об'єкти);

- спеціальна література (з комп'ютерного обладнання, програмування, питань інформаційної безпеки та ін.).

Комп'ютери, по їхньому специфічному призначенню, можуть бути віднесені до знарядь здійснення злочинів, як група приладів (інструментів), використовуваних для виконання деяких робіт. Наприклад: для виготовлення різного роду текстових і графічних документів; розробки і

виготовлення програмних продуктів, що забезпечують досягнення злочинного результату; використання комп'ютера, як засобу зв'язку для прийому і передачі різного роду інформації; для несанкціонованого доступу до бази даних, для одержання інформації, яку можливо використовувати надалі в злочинних цілях.

З точки зору криміналістики – будь-яке діяння передбачає внесення змін у первинну обстановку, тобто утворення слідів, що можуть бути виявлені, зафіксовані, вилучені та досліджені.

Наявність слідів дозволяє відтворити, тобто змоделювати дії злочинця при здійсненні комп'ютерного злочину й ототожнити слідоутворюючий об'єкт (комп'ютер).

Необхідно також зауважити, що визначений перелік об'єктів не є вичерпним та потребує окремого дослідження.

Список використаних джерел:

1. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертів та експертних досліджень затверджених наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

2. Мещеряков В.А. Преступления в сфере компьютерной информации: основы теории и практики расследования. Воронеж: Издательство Воронежского государственного университета, 2002. 408 с.

3. Пашнев Д.В. Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, вчинених із застосуванням комп'ютерних технологій : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2007. 228 с.

4. Щербаківський М.Г. Судебные экспертизы: назначение, производство, использование: Учебно-практическое пособие. Харків: «Эспада», 2005. 544 с.

5. *Россинская Е.Р., Усов А.И.* Судебная компьютерно-техническая экспертиза. М.: Право и закон, 2001. 416 с.

6. Мотлях О.І. Питання методики розслідування злочинів у сфері інформаційних технологій : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 2005, 221 с.

7. Паламарчук Л.П. Криміналістичне забезпечення розслідування незаконного втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 2004, 214 с.

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2021.6.2.14>

БУРТОВИЙ М. О.

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА ПОТЕРПІЛОГО НА ВІДШКОДУВАННЯ (КОМПЕНСАЦІЮ) ШКОДИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

IMPLEMENTATION OF THE VICTIM'S RIGHT TO EXTORTION (COMPENSATION) OF DAMAGE FROM CRIMINAL PROSECUTION

Розглянуто низку актуальних питань, що стосуються правового регулювання та регламенту відшкодування шкоди завданої потерпілому внаслідок кримінального правопорушення, яка одночасно знаходиться у площині кримінального процесуального законодавства, так й окремих правових норм цивільного закону. Зокрема, оцінено сучасний стан наукової розробки цього питання та резерви для подальшого дослідження проблематики; проаналізовано сучасну нормативну модель відшкодування шкоди у кримінальному провадженні та охарактеризовано окремі проблемні питання, що виникають у правозастосуванні; досліджені існуючі сьогодні законодавчі ініціативи щодо покращення механізмів забезпечення права на відшкодування шкоди. Авторами проаналізовано одну із форм відшкодування шкоди, а саме, за рахунок Державного бюджету України, відмічена відсутність процедури реалізації даної форми, враховано досвід зарубіжних країн та наголошено на необхідності нагального законодавчого регулювання механізму відшкодування шкоди потерпілому у кримінальному провадженні за рахунок держави. Зроблено висновок, що інститут відшкодування шкоди у кримінальному провадженні є необхідним для всебічного відновлення порушених прав потерпілого. Однак, сучасна нормативна модель відшкодування шкоди потерпілому у кримінальному провадженні за рахунок держави характеризується неповнотою правового регулювання та в окремих випадках відсутністю правової визначеності, що своєю чергою створює певні перешкоди на шляху до реалізації потерпілим реалізації свого права на відшкодування шкоди у кримінальному провадженні. У зв'язку з цим перспективним є врахування законодавцем пропозицій, які напрацьовані у сучасній доктрині з урахуванням потреб практики. Тому першочергове значення для України в рамках євроінтеграційних процесів має стати створення спеціального Державного Фонду, визначення джерел його формування, виділення окремого відомства, відповідального за реалізацію державної політики в сфері відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням за рахунок держави.

***Ключові слова:** потерпілий, відшкодування шкоди, державний бюджет, кримінальний процес, кримінальне правопорушення.*

A number of topical issues related to the legal regulation and regulations of compensation for damage caused to the victim as a result of a criminal offense, which is both in the field of criminal procedural law and certain legal norms of civil law. In particular, the current state of scientific development of this issue and reserves for further research are assessed; the modern normative model of compensation for damage in criminal proceedings is analyzed and some problematic issues that arise in law enforcement are characterized; the current legislative initiatives to improve the mechanisms for ensuring the right to compensation are investigated. The authors analyzed one of the forms of compensation, namely, at the expense of the State Budget of Ukraine, noted the lack of implementation of this form, took into account the experience of foreign countries and stressed the need for urgent legislative regulation of compensation for victims of

criminal proceedings at the expense of the state. It was concluded that the institution of compensation for damage in criminal proceedings is necessary for the comprehensive restoration of the violated rights of the victim. However, the modern normative model of compensation for damage to the victim in criminal proceedings at the expense of the state is characterized by incompleteness of legal regulation and in some cases the lack of legal certainty, which in turn creates certain obstacles on the way to the realization by the victim of his right to compensation for damage in criminal proceedings. In this regard, it is promising for the legislator to take into account proposals developed in modern doctrine taking into account the needs of practice. Therefore, the creation of a special State Fund, the determination of the sources of its formation, and the allocation of a separate department responsible for the implementation of state policy in the field of compensation for damage caused by criminal offenses at the expense of the state should be of primary importance for Ukraine within the framework of European integration processes.

Key words: *victim, compensation for damages, state budget, criminal proceedings, criminal offense.*

Постановка проблеми. Статтею 3 Конституції України встановлено, що людина, її життя і здоров'я визнаються найвищою соціальною цінністю. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Реалізація цих та інших конституційних положень у кримінальному процесі пов'язана з необхідністю не тільки вдосконалення діяльності слідчих органів, прокуратури, суду, адвокатури, але й послідовної реалізації процесуальних прав учасників процесу, в тому числі і тих, які постраждали від кримінальних правопорушень. У випадку, коли, незважаючи на усі вжиті державою заходи, кримінальне правопорушення все ж таки вчинено, потерпілій особі повинні бути надані належні процесуальні права та гарантії. Цими конституційними положеннями держава взяла на себе обов'язок відновлювати порушені кримінальним правопорушенням права потерпілих, у тому числі і шляхом відшкодування завданої їм шкоди [1; 2].

Відтак одним із завдань кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження. Тому інститут відшкодування шкоди у кримінальному провадженні є необхідним для справедливого судового розгляду та захисту порушених прав.

Власне, аналіз чинного законодавства та матеріалів слідчо-судової практики, спрямованих на забезпечення потерпілому права на реальне відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, дозволяє стверджувати, що не в усіх випадках механізм відшкодування шкоди є ефективним. Враховуючи наведене, актуальним є розроблення та запровадження більш дієвих механізмів, спрямованих на реалізацію права потерпілого на відшкодування (компенсацію) шкоди у кримінальному провадженні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та правові питання відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням набули доктринального осмислення в працях вітчизняних учених, зокрема: Ю. П. Аленіна, М. І. Гошовського, С. В. Давиденка, В. В. Кривобокка, О. В. Крикунова, О. П. Кучинської, О. І. Назарука, В. Т. Нора, Т. І. Присяжнюка, В. М. Савицького, І. І. Татарина, Л. Д. Удалової та ін.

Разом з тим необхідно визнати, що питання забезпечення відшкодування (компенсації) шкоди потерпілому залишається дискусійним та потребує як наукового дослідження, організаційного забезпечення так і законодавчого регулювання.

Мета статті – на основі аналізу законодавства України, наукових підходів та міжнародного досвіду окреслити проблемні аспекти нормативного регулювання форм та порядку відшкодування шкоди у кримінальному провадженні, виявити проблемні питання, які виникають під час їх правозастосування та запропонувати науково-обґрунтовані пропозиції, спрямовані на удосконалення механізму реалізації прав потерпілого на відшкодування (компенсацію) шкоди у кримінальному провадженні.

Виклад основного матеріалу. Реформування правоохоронної системи в Україні, постійне удосконалення кримінального процесуального законодавства, свідчить про те, що однією з найважливіших залишається проблема забезпечення права потерпілого на відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. Більш того, ст. 56 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) визначено право потерпілого на відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди. Правова держава передбачає закріплення демократич-

них прав і свобод людини й громадянина, а також наявність механізмів гарантій їх забезпечення. Виконання завдань кримінального судочинства пов'язане з розширенням і належною реалізацією процесуальних прав осіб, які постраждали від кримінального правопорушення, зокрема в аспекті забезпечення права на відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням [3; 4]. Відповідно, чинним законодавством передбачено форми та порядок відшкодування шкоди у кримінальному провадженні.

Аналіз ст. 127 КПК України дає підстави виокремити три форми відшкодування (компенсації) шкоди потерпілому у кримінальному провадженні.

Так, ч. 1 ст. 127 КПК України передбачає добровільну форму відшкодування шкоди, тобто встановлює, що підозрюваний, обвинувачений, а також за його згодою будь-яка інша фізична чи юридична особа має право на будь-якій стадії кримінального провадження відшкодувати шкоду, завдану потерпілому, територіальній громаді, державі внаслідок кримінального правопорушення. Частина 2 цієї норми закріплює примусову форму, яка передбачає, що шкода, завдана кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням, може бути стягнута судовим рішенням за результатами розгляду цивільного позову в кримінальному провадженні. Ст. 128 КПК України містить певні вимоги до такого позову. Зокрема, його форма та зміст мають відповідати вимогам, встановленим до позовів, які пред'являють у порядку цивільного судочинства. Що стосується третьої форми, то це компенсація шкоди, завданої кримінальним правопорушенням за рахунок Державного бюджету України, про що зазначає ч. 3 ст. 127 КПК України [5].

Втім, крім зазначених вище форм відшкодування шкоди у кримінальному провадженні, деякі науковці виділяють ще кримінальну процесуальну реституцію. Наприклад, М. І. Тлепова зазначає, що під кримінальною процесуальною реституцією необхідно розуміти спосіб відновлення майнового стану потерпілого шляхом повернення йому речей або інших матеріальних цінностей, які були безпосередньо вилучені з його законного володіння в результаті вчинення проти нього кримінального правопорушення [6].

У Цивільному кодексі України (далі – ЦК України) також передбачено норму, відповідно до якої, шкода, завдана потерпілому внаслідок кримінального правопорушення, компенсується йому за рахунок Державного бюджету України у випадках та порядку, передбачених законом (ч. 2. ст. 1177 ЦК України). Відповідно, завдання кримінальним правопорушенням майнової чи моральної шкоди особі, є підставою для виникнення не тільки кримінально-правової, а й цивільно-правової відповідальності.

Отже, з метою визначення сутності та наповнення змісту конструкції «реалізація права потерпілого на відшкодування (компенсацію) шкоди у кримінальному провадженні», розглянемо одну із її форм реалізації, яка зазначалася вище, а саме, компенсація шкоди, завданої кримінальним правопорушенням за рахунок Державного бюджету України у випадках та в порядку, передбачених законом.

З огляду на те, що держава взяла на себе обов'язок щодо забезпечення прав і свобод людини, вбачається, що й усунення наслідків вчиненого кримінального правопорушення шляхом відшкодування шкоди у тих випадках, коли правоохоронні органи не справилися зі своїми функціями, держава повинна взяти на себе.

Крім того, закріплення у ч. 3 ст. 127 КПК України норми про те, що шкода, завдана потерпілому внаслідок кримінального правопорушення, компенсується йому за рахунок Державного бюджету України у випадках та в порядку, передбачених законом, обумовлена також приведенням національного законодавства до міжнародно-правових стандартів. Зокрема, 8 квітня 2005 р. Україною була підписана Європейська конвенція «Про відшкодування збитків жертвам насильницьких злочинів» від 24 листопада 1983 р., (далі - Конвенція) де в ст. 2 визначено, що коли відшкодування шкоди, завданої в результаті умисного насильницького злочину, не може бути забезпечено з інших джерел, держава повинна взяти це на себе [7]. Поряд з цим, у Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживань владою від 29 листопада 1985 р., вказано, що жертви злочинів мають право на найшвидшу компенсацію за заподіяну шкоду відповідно до національного законодавства взяти на себе [8; 9].

Власне тому, Верховною Радою України було розроблено декілька законопроектів, спрямованих на удосконалення механізму відшкодування шкоди, зокрема: «Про відшкодування громадянам матеріального збитку, заподіяного злочинами» від 11 вересня 2001 р., «Про відшкодування за рахунок держави матеріальної шкоди фізичним особам, які потерпіли від злочину» від 27 жовтня 2010 р., «Про відшкодування шкоди потерпілим від насильницьких кримінальних правопорушень» від 16 липня 2020 р., [9] «Про внесення змін до Кодексу України про адміністра-

тивні правопорушення та Кримінального процесуального кодексу України щодо забезпечення механізму відшкодування шкоди потерпілим від насильницьких кримінальних правопорушень» від 16 липня 2020 р. [10] «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо механізму фінансового забезпечення відшкодування шкоди потерпілим від насильницьких кримінальних правопорушень» від 16 липня 2020 р. [11]. Втім, на сьогодні, це питання залишається відкритим, а відсутність діючого спеціального закону, тягне за собою невиконання приписів ч. 3 ст. 127 КК України та ч. 2 ст. 1177 ЦК України, наслідком чого є винесення судами рішень, в яких в задоволенні позовних вимог до Держави Україна про відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, відмовляється.

Тому способом реалізації права на відшкодування шкоди завданої наслідок вчинення кримінального правопорушення залишається звернення з цивільним позовом у кримінальному провадженні або звернення з позовом в порядку цивільного судочинства.

Отже, в межах нашого дослідження, перш за все, слід визначитися із понятійним апаратом, оскільки саме з'ясування його змісту дозволить висловити власне бачення щодо сутності предмету дослідження.

Так, термін «відшкодування» означає форму відповідальності, надання кому-небудь щось інше замість загубленого, витраченого, знищеного тощо. В теорії кримінального процесу доречним (щодо моральної шкоди) вважається використання терміна «компенсація шкоди» (від лат. *compensatio* - «відшкодування»), оскільки важко собі уявити відшкодування страждань, а компенсація останніх цілком можлива. З огляду на це, глава 9 КПК України має назву «Відшкодування (компенсація) шкоди у кримінальному провадженні, цивільний позов, виплата винагороди викривачу», а ст. 1177 ЦК України «Відшкодування (компенсація) шкоди фізичній особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення» [12].

Розглядаючи проблему відшкодування шкоди за рахунок держави, слід також визначити, яка ж саме шкода підлягає відшкодуванню, адже в ст. 127 КПК України та ст. 1177 ЦК України про це нічого не вказано.

Етимологічно слово «шкода» означає збитки, втрати, що є наслідком вчинення яких-небудь неправомірних дій, що спричинені кримінальним правопорушенням.

Шкода є сукупністю несприятливих особистих немайнових, а також майнових наслідків, що виникли у разі порушення суб'єктивних прав фізичної або юридичної особи. Вона є однією з умов або підстав виникнення обов'язку щодо її відшкодування. Категорія «шкода» тісно пов'язана з питаннями цивільно-правової відповідальності. Серед підстав цивільно-правової відповідальності, поряд з протиправністю поведінки (дія чи бездіяльність) причинним зв'язком між протиправною поведінкою і заподіяною шкодою виною особи, яка заподіяла шкоду, обов'язково виділяють наявність майнової та / або моральної шкоди.

В теорії кримінального процесу розмежовуються поняття «шкода» і «збитки». Шкода - це будь-яке знецінення блага, що охороняється правом, тому її поділяють на майнову та немайнову (моральну), а збитки - це грошова оцінка шкоди, яка має місце у разі неможливості відшкодування шкоди в натурі [12].

Так, у ст. 55 КПК України зазначено, що потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди, а також адміністратор за випуском облігацій, який відповідно до положень Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» діє в інтересах власників облігацій, яким кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди. При цьому в статті названо три види шкоди, що відшкодовуються (компенсуються) під час кримінального провадження: моральна, фізична та майнова. Але суттєвим є той факт, що потерпілій фізичній особі може бути відшкодована моральна, фізична та майнова шкода, а потерпілій юридичній особі та адміністратору за випуском облігацій, компенсується лише майнова шкода, що завдана кримінальним правопорушенням [3; 4].

Водночас, фізична шкода визначається як сукупність змін, які об'єктивно відбулися в стані людини внаслідок вчинення кримінального правопорушення. До складових фізичної шкоди належать тілесні ушкодження, розлад здоров'я, фізичні страждання, а тому їх фактичне відшкодування є неможливим. Витрати на відновлення фізичного здоров'я вираховуються в грошовому еквіваленті та відносяться до майнової шкоди. Ними є: оцінені в грошовому вигляді витрати на відновлення здоров'я потерпілого, а в разі його смерті – на поховання й виплати з підтримання матеріального добробуту і виховання непрацездатних членів сім'ї потерпілого та його неповнолітніх дітей; кошти, витрачені закладом охорони здоров'я на стаціонарне лікування особи, потерпілої від злочину [9].

Таким чином, для визнання фізичної особи потерпілим достатньо заподіяння їй будь-якого з трьох визначених видів шкоди, хоча від кримінального правопорушення зазвичай походять кілька видів шкоди.

В чинному законодавстві всі наслідки немайнового характеру позначаються терміном «моральна шкода». Зміст цього поняття розкритий в постанові Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 року № 4 «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди», де визначено, що моральна шкода - це втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань або інших негативних явищ, заподіяних фізичній чи юридичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб. Відповідно моральна шкода може полягати у приниженні честі, гідності, престижу або ділової репутації, моральних переживаннях у зв'язку з ушкодженням здоров'я, у порушенні права власності (в тому числі інтелектуальної), прав, наданих споживачам, інших цивільних прав, у зв'язку з незаконним перебуванням під слідством і судом, у порушенні нормальних життєвих зв'язків через неможливість продовження активного громадського життя, порушенні стосунків з оточуючими людьми, при настанні інших негативних наслідків [13].

Під немайновою шкодою, заподіяною юридичній особі, слід розуміти втрати немайнового характеру, що настали у зв'язку з приниженням її ділової репутації, посяганням на фірмове найменування, товарний знак, виробничу марку, розголошенням комерційної таємниці, а також вчиненням дій, спрямованих на зниження престижу чи підрив довіри до її діяльності [14].

Крім того, під час дослідження даної проблематики, ми задавалися питанням, чи повинна держава брати на себе обов'язок відшкодувати і моральну шкоду, завдану кримінальним правопорушенням? Нормою ст. 4 Конвенції визначено, що компенсація повинна покриватись залежно від випадку принаймні такі частини збитку: втрату заробітку, витрати на ліки і госпіталізацію, витрати на похорон і при наявності утриманців – щодо їх утримання [7].

З цього приводу, Ю. І. Азаров та Д. П. Письменний зазначають, що у цивільному законодавстві фактично були сформульовані правові основи реалізації права потерпілого на відшкодування шкоди за рахунок держави, мова йде про відшкодування майнової шкоди (ст. 1177 ЦК України) або шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю (ст. 1207 ЦК України). На думку авторів, за рахунок держави має відшкодуватися лише майнова шкода, яка включає в себе і кошти, які були витрачені на відновлення здоров'я потерпілого, а в разі його смерті – на поховання, виплати на утримання непрацездатних членів сім'ї потерпілого та його неповнолітніх дітей [9].

Проте, видається, що факт вчинення злочинного посягання на майнову сферу потерпілого, може потягнути за собою і завдання йому моральної шкоди. Більш того, в цивілістичній літературі, неодноразово наводились приклади, що будь-яке майно має для його власника певну цінність, іноді дуже високу немайнову цінність, а відтак сама втрата такого майна шляхом викрадання, шахрайства тощо, не може не викликати в нього душевних страждань. Посилити моральні страждання може і той факт, що особу злочинця не встановлено, що зводить нанівець вірогідність повернення власнику його речей, майна. І оскільки держава відповідає перед людиною за свою діяльність, утверджуючи і забезпечуючи права і свободи людини, її обов'язком має бути і відшкодування моральної шкоди в даному конкретному делікті [15].

Що стосується майнової шкоди, то вона представляє собою майнові та/чи грошові збитки, спричинені юридичній або фізичній особі.

Збитками є: втрати, яких особа зазнала внаслідок вчинення кримінального правопорушення у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речей, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права; доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене.

Поняття майнової шкоди, завданої кримінальним правопорушенням потерпілому охоплює: заподіяну кримінальним правопорушенням особі пряму, безпосередню шкоду в її майновому та грошовому виразі; не одержані внаслідок скоєння кримінального правопорушення доходи; оцінені в грошовому вигляді витрати на відновлення здоров'я потерпілого, а в разі його смерті - на поховання й виплати з підтримання матеріального добробуту і виховання непрацездатних членів сім'ї потерпілого та його неповнолітніх дітей; кошти, витрачені закладом охорони здоров'я на стаціонарне лікування особи, потерпілої від злочину [12].

Як ми вже зазначали, згідно з ч. 1 ст. 55 КПК України потерпілим може бути також юридична особа та адміністратор за випуском облігацій, який відповідно до положень Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» діє в інтересах власників облігацій.

Відповідно кримінальним правопорушенням потерпілому-юридичній особі та адміністратору за випуском облигацій може бути завдано безпосередньої шкоди в її майновому та грошовому виразі.

Стаття 1177 ЦК України передбачає відшкодування (компенсацію) шкоди фізичній особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення. Відповідно до частини першої цієї статті за загальним правилом шкода, завдана фізичній особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення, відшкодовується відповідно до закону. У свою чергу, ч. 2 ст. 1177 ЦК України містить норму, яка так само, як і ч. 3 ст. 127 КПК України визначає, що шкода, завдана потерпілому внаслідок кримінального правопорушення, компенсується йому за рахунок Державного бюджету України у випадках та в порядку, передбачених законом [16].

Нам імпонує позиція М. П. Ткача, який зазначає, що норми статей ЦК України, якими, визначаються підстави відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, мають бланкетні диспозиції та передбачають, що умови та порядок відшкодування шкоди державою визначається спеціальним законом, якого на даний момент не існує. У зв'язку з тим, що правозастосовна практика пішла шляхом відмови у задоволенні таких позовів, аргументуючи це відсутністю спеціального закону та реальних механізмів відшкодування шкоди, дані норми не мають практичної реалізації [15].

Заслужує на увагу також питання щодо визначення розмірів майнової шкоди, яка підлягає відшкодуванню. Наприклад, статистика свідчить, що сума шкоди завданої кримінальним правопорушенням, яка залишається невідшкодованою, є досить значною. Проблема полягає в тому, що якщо держава бере на себе зобов'язання по відшкодуванню, а реально здійснити його не зможе. Вбачається, з метою реального забезпечення права потерпілого на відшкодування шкоди, під час регулювання цього питання слід брати до уваги положення Конвенції де вказано, що відшкодування шкоди може бути зменшено або відмінено: з врахуванням фінансового стану потерпілого (ст. 7); у зв'язку з поведінкою жертви чи заявника до, під час або після вчинення кримінального правопорушення, або у зв'язку зі спричиненою шкодою (ч. 1 ст. 8); якщо потерпілий чи заявник причетні до організації злочину чи перебувають у організації, яка займається злочинною діяльністю (ч. 2 ст. 8); у випадках, якщо повне чи часткове відшкодування шкоди суперечить справедливості чи громадського порядку (ч. 3 ст. 8). Окрім цього у ст. 5 Конвенції визначено, що у випадках необхідності може бути встановлена верхня чи нижня межа розміру відшкодування шкоди [7; 9].

Щодо умов та підстав відшкодування (компенсації) шкоди потерпілому за рахунок держави, то до них слід віднести наступні: розпочате кримінальне провадження (внесення відомостей про вчинене кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань); наявність потерпілого (звернення особи з заявою про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого, за умови, що відсутня

постанова про відмову у визнанні її потерпілим); визначення розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням

Аналіз міжнародно-правових документів та цивільного законодавства України свідчить про те, що шкода потерпілому за рахунок держави має відшкодовуватися лише у таких випадках: не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення (очевидно, що до такої умови слід віднести і оголошення особи, що вчинила кримінальне правопорушення у розшук та інші); особа, що вчинила злочин має бути неплатоспроможною.

Слушно також зазначити, що під час розслідування кримінальних правопорушень можуть мати місце й інші випадки, що унеможливають повне відшкодування шкоди завданої кримінальним правопорушенням потерпілій особі. До прикладу, оголошення особи, що вчинила кримінальне правопорушення у розшук чи припинення досудового слідства на підставі амністії, тощо. У такому випадку, дві останні умови було б доцільно замінити на одну, більш універсальну, яка б передбачала будь-які випадки, що унеможливають відшкодування завданої шкоди дійсним правопорушником, і за яких виникає у держави обов'язок компенсації шкоди (майнової, немайнової), завданої кримінальним правопорушенням [17].

Крім того, в ч. 1 ст. 19 Закону України «Про боротьбу з тероризмом», передбачено, що відшкодування шкоди, заподіяної громадянам терористичним актом, провадиться за рахунок коштів Державного бюджету України відповідно до закону і з наступним стягненням суми цього відшкодування з осіб, якими заподіяно шкоду, в порядку, встановленому законом [18].

Таким чином, ч. 2 ст. 1177 ЦК України та ч. 3 ст. 127 КК України імперативно визначає, що у законі мають бути встановлені випадки, коли держава бере на себе обов'язок відшкодувати шкоду особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення.

В контексті дослідження слід звернути увагу і на визначеність строків, протягом яких потерпілий має право на відшкодування шкоди за рахунок держави. До прикладу, у ст. 5 Конвенції вказано, що режим відшкодування шкоди може встановлювати строки, протягом якого приймаються заяви [7]. Необхідність встановлення строків обумовлена тим, що для того, щоб виникла така умова відшкодування шкоди за рахунок держави як не встановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, то органи досудового розслідування повинні мати певний час, по завершенню якого можна стверджувати, що особу дійсно не вдалося встановити. А тому, цілком виправданим є закріплення положення про те, що право на відшкодування шкоди у потерпілого виникає через шість місяців після заподіяння йому шкоди кримінальним правопорушенням, за умови що в цей період не вдалося встановити осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, чи їх місцезнаходження.

Утім, остаточну долю права потерпілого на відшкодування шкоди за рахунок держави та його розміру має вирішувати суд, з урахуванням конкретних обставин справи (характеру і розміру завданої громадянину шкоди, його матеріального стану та складу сім'ї) тощо.

Слід окремо зауважити, що введення в дію вищевказаних положень вимагає вирішення питання щодо джерел фінансування. У цьому випадку, доцільно вивчати та застосовувати досвід європейських країн. Адже процедура відшкодування шкоди потерпілим у кримінальному провадженні за рахунок держави передбачена у багатьох країнах світу, зокрема – в США, Німеччині, Великій Британії, Франції, Польщі, Австрії, Нідерландах, Чехії, Бельгії, Іспанії тощо.

До прикладу, у Великій Британії, на думку комісії британського парламенту, яка провела порівняльне дослідження цього питання, система відшкодування шкоди жертвам злочинів за рахунок держави є найкращою, оскільки в ній визначено широкий перелік злочинів, жертви яких одержують грошову компенсацію, та встановлені суттєві розміри грошових виплат [19].

Право на відшкодування мають: особи, яким у результаті одного або декількох серйозних злочинів завдано шкоду, мають право на її відшкодування з боку держави; відшкодуванню підлягає шкода, заподіяна злочинами, які мають наслідком арешт підозрюваного; відшкодування здійснюється потерпілому у випадках, коли завдана будь-яка шкода.

Крім того, у Великій Британії існує Служба відшкодування завданої злочином шкоди. Вона керує спеціальним фондом, який створений для надання відшкодування потерпілим від злочинів навіть неістотної шкоди, що не підпадає під затверджені тарифи загального порядку

У Німеччині відшкодування за рахунок коштів держави надається потерпілим від умисних насильницьких дій, у тому числі діянь, що мають характер сексуального насильства. Наявність фізичної або психічної шкоди в результаті нападу є необхідною умовою для одержання відшкодування [20].

Виплати здійснюються незалежно від наявності заяви жертви до органу правопорядку та незалежно від завершення досудового розслідування, адже достатнім є сам факт відкриття провадження. Визначено декілька рівнів наслідків за ступенем пошкодження, які зазнали потерпілі від насильницьких кримінальних правопорушень. Відшкодування моральної шкоди потерпілому від насильницького кримінального правопорушення можливе у Німеччині лише за рішенням суду. До того ж потерпілий не вказує у позові її розмір. Суд сам із цим визначається. Як правило, такі суми не є значними [2].

Право на відшкодування за рахунок коштів держави існує як складова частина соціального права на компенсацію, незалежно від будь-яких претензій жертви щодо отримання відшкодування від самого правопорушника.

Відтак перед українським законодавцем стоїть доволі важливе та складне завдання щодо запровадження ефективної та дієвої процедури відшкодування шкоди, завданої потерпілому внаслідок кримінального правопорушення за рахунок Державного бюджету України.

Висновки. Переконані, що інститут відшкодування (компенсації) шкоди у кримінальному провадженні є необхідним для всебічного відновлення порушених прав потерпілого. Однак, сучасна нормативна модель відшкодування шкоди потерпілому у кримінальному провадженні за рахунок держави характеризується неповнотою правового регулювання та в окремих випадках відсутністю правової визначеності, що своєю чергою створює певні перешкоди на шляху до реалізації потерпілим реалізації свого права на відшкодування шкоди у кримінальному провадженні. У зв'язку з цим перспективним є врахування законодавцем пропозицій, які напрацьовані у сучасній доктрині з урахуванням потреб практики. Тому першочергове значення для України в рамках євроінтеграційних процесів має стати створення спеціального Державного Фонду, визначення

джерел його формування, виділення окремого відомства, відповідального за реалізацію державної політики в сфері відшкодування (компенсації) шкоди, завданої кримінальним правопорушенням за рахунок держави.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Відомості Верховної Ради України. 1996, № 30. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Про відшкодування шкоди потерпілим від насильницьких кримінальних правопорушень: проект Закону України від 17 лип. 2020 р. № 3892. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69541
3. Кримінальний процес: Підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.; [За ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило]. Х.: Право, 2013. 824 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / [В.Г. Гончаренко та ін.] ; за заг. ред. проф. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. К. : Юстініан, 2012. 1223 с.
5. Ситенька О. С., Макачук Ю. В. Реалізація права потерпілого на відшкодування шкоди у кримінальному провадженні: окремі питання. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 8, 2020. С. 451-454. URL: http://lsej.org.ua/8_2020/115.pdf
6. Тлепова М. І. Правова природа кримінальної процесуальної реституції. *Кримінальний процес та криміналістика, судова експертиза*. Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Малиновські читання». С. 227-228. URL: https://dSPACE.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/12006/1/Tlepova_227-228.pdf
7. Европейская конвенция по возмещению ущерба жертвам насильственных преступлений от 24 ноября 1983 года. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_319
8. Декларация основных принципов правосудия для жертв преступлений и злоупотребления властью от 29 ноября 1985 года. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_114#Text
9. Азаров Ю. І., Письменний Д. П., Хаблю Ю. О. Відшкодування шкоди потерпілому у кримінальному провадженні за рахунок держави. *Юридична наука*. 2014. № 5. С. 49-56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jnn_2014_5_6
10. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального процесуального кодексу України щодо забезпечення механізму відшкодування шкоди потерпілим від насильницьких кримінальних правопорушень: проект Закону України від 17 лип. 2020 р. № 3893. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69542
11. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо механізму фінансового забезпечення відшкодування шкоди потерпілим від насильницьких кримінальних правопорушень: проект Закону України від 17 лип. 2020 р. № 3894. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69543
12. Відшкодування (компенсація) шкоди: поняття, учасники, види шкоди. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/public_html/lections/lecture6_1.html
13. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди: постанова Пленуму Верховного Суду України від 31 берез. 1995 р. №4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95#Text>
14. Про внесення змін та доповнень до постанови Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 р. №4 «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди»: постанова Пленуму Верховного Суду України від 25 трав. 2001 р. №5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-01#Text>
15. Онищенко О. С. Відшкодування моральної шкоди у деліктних зобов'язаннях : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2017. 210 с.
16. Цивільний кодекс України: Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст.356). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
17. Васильєв В. В. Правове регулювання відшкодування шкоди, завданої злочиним : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2016. 232 с. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/download/diss/Vasilev/d_Vasilev.pdf
18. Науковий висновок щодо відшкодування (компенсації) шкоди фізичній особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення (стаття 1177 ЦК). URL: <https://coordynata.com.ua/naukovij-visnovok-sodo-vidskoduvanna-kompensacii-skodi-fizicnij-osobi-aka-poterpila-vid-kriminalnogo-pravoporushenna-statta-1177-ck>
19. Смирнов С. В. О компенсации ущерба в уголовном процессе. *Вестник Днепропетровского университета*. Правоведени. Днепропетровск. 2007. С. 70-71.
20. Карпенко Є. М. Міжнародний досвід відшкодування шкоди потерпілому як одна з форм запобігання злочинам. *Правовий часопис Донбасу*. № 1 (62), 2018. С. 190-196.

**НАПРЯМИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗШУКУ ДІТЕЙ,
ЯКІ ЗНИКЛИ БЕЗВІСТІ**

**OPTIMIZATION DIRECTIONS OF THE LEGAL REGULATION OF THE OPERATIVE
AND SEARCHING PROVISION OF THE SEARCH OF MISSING CHILDREN**

Актуальність статті полягає в тому, що за офіційною статистикою, в світі зникають безвісти мільйони дітей, і з кожним роком цифри швидко ростуть. В Україні діти є найбільш вразливою соціальною категорією населення унаслідок сучасних кризових соціально-економічних та політичних процесів, які зумовили дестабілізацію суспільства в усіх сферах життя, у тому числі й тенденцію до ускладнення криміногенної ситуації в державі. Аналіз сучасного стану правового регулювання оперативного-розшукового забезпечення розшуку дітей, які зникли безвісти, вказує на необхідність комплексних змін законодавства, а сама нормативно-правова база потребує оновлення. У статті сформульовані напрями оптимізації правового регулювання оперативного-розшукового забезпечення дітей розшуку дітей, які зникли безвісти. Визначено прогалини правового регулювання оперативного-розшукового забезпечення дітей розшуку дітей, які зникли безвісти, а також запропоновано зміни до нормативно-правових актів з метою поліпшення нормативно-правового забезпечення оперативного-розшукового забезпечення дітей розшуку дітей, які зникли безвісти. Ураховуючи те, що діяльність щодо розшуку дітей, які зникли безвісти, здійснюється у тісній співпраці та взаємодії підрозділів правоохоронних органів слід прийняти міжвідомчу інструкцію, яка б визначала організацію і порядок дій різних відомств під час надходження заяв та повідомлень про зникнення дитини безвісти. Особливо це стосується взаємодії органів (підрозділів) Національної поліції з Державною прикордонною службою України, Державною службою України з надзвичайних ситуацій, Національною гвардією України, військовими частинами Міністерства оборони України та ін. Сформульовані напрями оптимізації правового регулювання оперативного-розшукового забезпечення дітей розшуку дітей, які зникли безвісти (удосконалення норм законів й відомчих нормативно-правових актів, які регулюють питання розшуку дітей, які зникли безвісти, а також прийняття нової редакції Інструкції з організації розшуку підозрюваних, обвинувачених (підсудних), осіб, які ухиляються від відбування кримінального покарання, безвісно зниклих осіб та встановлення особи невідомих трупів та ін.), дозволять позитивним чином вплинути на підвищення рівня роботи правоохоронних органів, і впершу чергу підрозділів кримінальної поліції під час здійснення оперативного-розшукової діяльності та негласної роботи при надходженні заяв й повідомлень про зникнення дитини безвісти.

Ключові слова: *оперативно-розшукова діяльність, розшук дітей, правове регулювання, Національна поліція.*

The relevance of the article lies in the fact that, according to official statistics, millions of children go missing in the world, and every year the numbers grow rapidly. In Ukraine, children are the most vulnerable social category of the population as a result of modern crisis socio-economic and political processes, which led to the destabilization of society in all spheres of life, including the tendency to complicate the criminogenic situation in the state. An analysis of the current state of legal regulation of operational investigative

support for the search for missing children indicates the need for comprehensive changes in the legislation, and the legal framework itself needs to be updated. The article formulates the directions of optimization of the legal regulation of operative and search support for children and the search for children who have gone missing. Gaps in the legal regulation of operational-tracing support for children in the search for children who have gone missing have been identified, as well as proposed changes to normative legal acts in order to improve the regulatory-legal support for operational-tracing support for children in the search for children who have gone missing. Taking into account the fact that activities related to the search for missing children are carried out in close cooperation and interaction of law enforcement units, interdepartmental instructions should be adopted, which would determine the organization and procedure of actions of various departments during the receipt of applications and reports about the disappearance of a missing child. This issue especially concerns the interaction of the bodies (units) of the National Police with the State Border Service of Ukraine, the State Emergency Service of Ukraine, the National Guard of Ukraine, military units of the Ministry of Defense of Ukraine, etc. Formulated directions for optimizing the legal regulation of operational and search support for children, the search for missing children (improvement of laws and departmental regulations governing the search for missing children, as well as the adoption of a new version of the Instruction on the Organization of the Search for Suspects, Accused (defendants), persons who evade serving a criminal sentence, missing persons and identification of unidentified corpses, etc.), will allow to positively affect the level of work of law enforcement agencies, and first of all criminal police units during the implementation of operative and investigative activities and clandestine work when receiving applications and reports about the disappearance of a missing child.

Key words: *operative and investigative activity, search for children, legal regulation, National Police.*

Актуальність статті. За офіційною статистикою, у світі зникають безвісти мільйони дітей, і з кожним роком цифри швидко ростуть [1].

В Україні діти є найбільш вразливою соціальною категорією населення унаслідок сучасних кризових соціально-економічних [2] та політичних процесів, які зумовили дестабілізацію суспільства в усіх сферах життя, у тому числі й тенденцію до ускладнення криміногенної ситуації в державі.

Аналіз сучасного стану правового регулювання оперативно-розшукового забезпечення розшуку дітей, які зникли безвісти, вказує на необхідність комплексних змін законодавства, а сама нормативно-правова база потребує оновлення.

Аналіз публікацій, у яких започатковано вирішення цієї проблеми. Теоретико-прикладні засади розшуку осіб, які зникли безвісти, на дисертаційному рівні досліджували такі вітчизняні та зарубіжні автори: С. В. Богданов, Д. В. Бойчук, В. С. Будков, Н. І. Витовтова, О. І. Гігевич, Д. А. Гріньова, Ч. М. Ісмаїлов, Д. О. Ішук, В. Г. Камиш, Є. Г. Кілессо, А. В. Котяжов, О. Я. Мазурок, А. С. Мальцев, В. О. Петросян, О. Ю. Плєскач, В. П. Цильвік, В. М. Шванков та ін.

Метою статті є визначення напрямів оптимізації правового регулювання оперативно-розшукового забезпечення розшуку дітей, які зникли безвісти.

За результатами опитування респондентів встановлено, що на сьогодні найбільш значимими проблемами правового регулювання є: 1) недосконалість правового регулювання превентивної діяльності підрозділів Національної поліції щодо зникнення дітей безвісти (64%); 2) відсутність нормативно-правового акта, який би визначав єдину систему розшукової роботи правоохоронних органів (53%); 3) недосконалість нормативна врегульованість питань взаємодії працівників підрозділів Національної поліції (слідчих, кримінальної поліції, ювенальної превенції), прокуратури, судів, робочого апарату Укрбюро Інтерполу, інших державних органів, органів місцевого самоврядування та громадськості (59%) [3, с. 90]; 4) потреба удосконалення норм Кримінального процесуального кодексу України, Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» та Інструкції з організації розшуку підозрюваних, обвинувачених (підсудних), осіб, які ухиляються від відбування кримінального покарання, безвісно зниклих осіб та встановлення особи невпізнаних трупів, затвердженої наказом МВС України від 05.01.2005 № 3 дск, щодо розшуку дітей, які зникли безвісти (75%).

Отже, вважаємо доцільним дослідити ці напрями оптимізації правового регулювання. Сфера превенції фактів безвісного зникнення дітей, у першу чергу, стосується діяльності структурних підрозділів Департаменту превентивної діяльності, однак у контексті тематики нашого дослідження слід зазначити, що особлива роль у цьому напрямку відведена підрозділам кримінальної поліції, які у відповідності до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» з метою розшуку безвісно зниклих осіб здійснюють оперативно-розшукову діяльність, включаючи оперативно-розшукові заходи, пов'язані з тимчасовим обмеженням прав людини. Ці заходи застосовуються виключно з метою запобігання вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину [4].

До функцій Департаменту карного розшуку належать «розроблення заходів з удосконалення розшукової роботи, підготовка управлінських рішень з проблем, які потребують комплексного підходу для їх вирішення, взаємодія зі структурними підрозділами центрального органу управління поліцією, правоохоронними органами іноземних держав з питань міждержавного та міжнародного розшуку, координація діяльності територіальних органів поліції і надання їм практичної допомоги з розшуку підозрюваних та обвинувачених, безвісти зниклих громадян та ідентифікації невідомих трупів» [5]. Аналіз чинних нормативно-правових актів свідчить лише про загальне декларування протидії безвісному зникненню дітей (посилення кримінальної відповідальності за торгівлю людьми, встановлення кримінальної відповідальності за насильницьке зникнення, удосконалення нормативно-правової бази у сфері усиновлення [6, с. 90].

Функція Департаменту карного розшуку щодо розроблення заходів з удосконалення розшукової роботи здійснюється надто помірними кроками. Яскравим прикладом є відсутність сучасних нормативних ініціатив. Новий нормативно-правовий акт, який повинен відповідним чином врегулювати питання організації розшуку безвісти зниклих осіб, не прийнято. До цього часу діють положення наказу МВС України від 05.01.2005 № 3 дск «Про затвердження Інструкції з організації розшуку обвинувачених, підсудних осіб, які ухиляються від відбування кримінального покарання, безвісно зниклих осіб та встановлення особи невідомих трупів», значна частина яких втратила актуальність. Зазначений нормативно-правовий акт не містить окремих методик розшуку безвісти зниклих дітей, не визначає межі застосування НСРД та ОРЗ у межах ОРС «Розшук» та ін. Так, 77% опитаних працівників підрозділів кримінальної поліції на питання «Чи відповідає Інструкція з організації розшуку обвинувачених, підсудних, осіб, які ухиляються від відбування кримінального покарання, безвісно зниклих осіб та встановлення особи невідомих трупів (наказ МВС України від 05.01.2005 р. № 3 дск) практичним вимогам розшуку дітей, які зникли безвісти?», зазначили, що вона потребує оновлення та приведення у відповідність практичним вимогам, 11% відповіли «не відповідає, необхідно прийняти новий нормативно-правовий акт» і лише 12% відповіли «повністю відповідає» [7]. У зв'язку з цим, пропонується прийняти у новій редакції «Інструкцію з організації розшуку підозрюваних, обвинувачених (підсудних), осіб, які ухиляються від відбування кримінального покарання, безвісно зниклих осіб та встановлення особи невідомих трупів, в якій передбачити алгоритм дій щодо розшуку дітей, які зникли безвісти».

Незважаючи на спробу певним чином визначити загальні першочергові заходи з реагування на заяви (повідомлення) у Розділі XXVII «Розшук дітей» «Інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України», затвердженої наказом МВС України від 27.04.2020 № 357 [8], оперативно-розшукове забезпечення підрозділами кримінальної поліції розшуку дітей, які зникли безвісти, залишилися поза межами регулювання наказу. У цій інструкції визначаються тільки алгоритми орієнтовних невідкладних дій працівника чергової служби щодо: «розшуку дітей», «розшук осіб, які заблукали в лісі», «розшуку осіб, зниклих безвісти», «виявлення осіб, які не можуть сповістити відомості про себе» тощо. Однак дії інших органів і підрозділів Національної поліції, у тому числі підрозділів кримінальної поліції, ювенальної превенції, слідчих, не визначаються.

Так, відповідно до «Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України» (наказ МВС України від 19.12.2017 № 1044) до основних завдань підрозділів ювенальної превенції належать «участь в установленні місцезнаходження дитини в разі її безвісного зникнення чи отриманні даних для цього в межах кримінального провадження, відкритого за фактом її безвісного зникнення». Крім цього, у нормативно-правовому полі, спостерігається відсутність чітко визначеного статусу підрозділів ювенальної превенції [9].

У зв'язку з цим, вважаємо, що, по-перше, слід чітко нормативно визначити суб'єктів розшуку дітей, які зникли безвісти, до яких слід віднести: підрозділи кримінальної поліції, слідчих та підрозділи ювенальної превенції, по-друге, внести відповідні зміни до пп. 3 п. 1 Розділу II «Ін-

струкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України» (наказ МВС України від 19.12.2017 № 1044), шляхом його заміни змісту на наступний: «розшук дитини, яка зникла безвісти, у межах своєї компетенції».

Ще однією прогалиною є нерегульованість механізму взаємодії та відсутність норм, що закріплювали б повноваження працівників карного розшуку та ювенальної превенції у разі створення групи з розшуку дітей, які зникли безвісти [9]. Оскільки до основних завдань підрозділів ювенальної превенції належить й здійснення у межах компетенції досудового розслідування кримінальних проступків у формі дізнання, – це потребує комплексного розроблення питання нормативно-правового регулювання взаємодії підрозділів кримінальної поліції з дізнавачами, які здійснюють розслідування кримінальних проступків, вчинених щодо дітей або за їх участю. Вважаємо, що цей напрямок оптимізації правового регулювання оперативно-розшукового забезпечення безпосередньо стосується превентивного впливу на досліджувані у цій роботі явища, у зв'язку з тим, що зазначені кримінальні проступки можуть привести до безвісного зникнення дитини.

З метою підвищення ефективності розшуку осіб, у тому числі тих, які зникли безвісти, видано наказ Національної поліції від 02.02.2016 № 88 «Про забезпечення ефективності розшукової роботи підрозділів кримінальної поліції», в якому зазначено про негайне, упродовж доби, внесення до ІПС фактів безвісного зникнення громадян та проведення першочергових заходів з їх розшуку [10]. Водночас не врегульовано безпосередньо перелік першочергових заходів, а також алгоритм їх здійснення.

Аналіз положень «Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні» (наказ МВС України від 07.07.2017 № 575) показав, що в них містяться норми, які визначають особливості організації взаємодії органів досудового розслідування з підрозділами кримінальної поліції при досудовому розслідуванні окремих видів кримінальних правопорушень, проте відповідних положень щодо організації здійснення такої взаємодії під час розслідування фактів безвісного зникнення дітей, вона не визначає.

Ураховуючи те, що діяльність щодо розшуку дітей, які зникли безвісти, здійснюється у тісній співпраці та взаємодії підрозділів правоохоронних органів слід прийняти міжвідомчу інструкцію, яка б визначала організацію і порядок дій різних відомств під час надходження заяв та повідомлень про зникнення дитини безвісти. Особливо це питання стосується взаємодії органів (підрозділів) Національної поліції з Державною прикордонною службою України, Державною службою України з надзвичайних ситуацій, Національною гвардією України, військовими частинами Міністерства оборони України та ін.

До того ж, Інструкція про порядок використання правоохоронними органами можливостей НЦБ Інтерполу в Україні у попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів (наказ МВС України, Генеральної прокуратури України, Служби безпеки України, Державного Комітету у справах охорони державного кордону України, Державної митної служби України, Державної податкової адміністрації України від від 09.01.97 N 3/1/2/5/2/2) втратила чинність 17.08.2020, натомість окремого нормативно-правового акту, який би визначав зазначені питання прийнято не було, що ускладнює питання міжнародної взаємодії щодо проведення негласних процесуальних дій та оперативно-розшукових заходів на території інших країн під час розшуку дітей, які зникли безвісти.

Наступним напрямом є вдосконалення норм Кримінального процесуального кодексу України, які регулюють підстави та порядок проведення негласних слідчих (розшукових) дій. За результатами опитування респондентів встановлено, що одним із найбільш ефективних заходів, які здійснюють працівники карного розшуку, в першу чергу, під час надходження заяв (повідомлень) про безвісне зникнення дитини і з мобільним терміналом, вмонтованими у дитячі речі GPS-трекерами, смарт-годинниками, є проведення, так званого, оперативного заходу «Дуга» ще до заведення ОРС «Розшук» (за наявності номера кримінального провадження, та без ухвалення відповідних рішень у суді).

У зв'язку з цим, друге речення ч. 3 ст. 214 КПК України після слів «(відомості вносяться невідкладно після завершення огляду)» словами «..., а відносно дітей, які зникли безвісти, – установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу».

Враховуючи зазначене, слід також змінити повноваження щодо ухвалення рішення про проведення НСРД відносно дітей, які зникли безвісти. Зокрема таке рішення повинно прийматися відповідним керівником органу (підрозділу) Національної поліції. У зв'язку з цим, вважаємо за необхідне доповнити ч. 2 ст. 268 КПК України другим реченням такого змісту «Установлення

місцезнаходження радіоелектронного засобу дитини, яка зникла безвісти, проводиться на підставі рішення відповідного керівника органу (підрозділу) Національної поліції». Вивчення матеріалів зазначених проваджень показали, що ефективність проведення іншої НСРД відносно дітей, які зникли безвісти із мобільним телефоном (терміналом) (зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж – ст. 263 КПК України, становить 27%. Для підвищення результативності її здійснення ми пропонуємо спростити процедуру ухвалення рішення щодо її проведення шляхом надання повноважень прокурору щодо їх прийняття, виключно щодо дітей, які зникли безвісти із мобільним телефоном (терміналом).

У зв'язку з цим, пропонуємо доповнити ч. 4 ст. 246 КПК України після слів «контроль за вчиненням злочину» словами «..., а відносно дітей, які зникли безвісти, – зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж та зняття інформації з електронних інформаційних систем».

Норми КПК України не містять конкретних вказівок щодо можливості відкриття кримінального провадження за фактом зникнення дітей [11], але норми «Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні» (наказ МВС України від 07.07.2017 № 575) встановлюють, що керівник органу досудового розслідування протягом 24 годин після подання заяви, повідомлення за фактом безвісного зникнення дитини, здійснюється обов'язкове внесення до Єдиного реєстру досудових розслідувань відомостей про вказане кримінальне правопорушення і його попередню кваліфікацію як умисного вбивства [12]. Вважаємо, що потрібно усунути і цей недолік.

Зокрема пропонуємо доповнити перше речення ч. 1 ст. 214 КПК України після слів «після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення» словами «або про зникнення дитини безвісти, якщо за цей час не буде встановлено її місцезнаходження».

Інша сфера правового регулювання оперативно-розшукового забезпечення розшуку дітей, яка потребує оптимізації, – це вдосконалення інформаційно-аналітичної роботи.

Одним із джерел інформації про осіб, які вчинюють злочини відносно осіб, які зникли безвісти є загальнодержавні реєстри, бази даних, пошукові системи тощо. Одним із таких є Єдиний реєстр осіб, засуджених за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи, який відповідно до закону України від 09.12.2019 р. № 409-IX, впроваджується в Україні.

Ефективність запровадження та використання аналогічних реєстрів апробована багатьма країнами світу. Наприклад, у Канаді такий реєстр використовують, у першу чергу, для виявлення фактів в'їзду до країни осіб, щодо яких здійснювалося кримінальне переслідування за «педофілію», й проведення подальшого оперативного спостереження за цими особами, тобто для здійснення оперативно-розшукового запобігання вчиненню злочинів сексуального характеру відносно дітей. Працівниками «Загону боротьби з експлуатацією дітей за допомогою інтернет технологій Королівської канадської поліції» (провінція Саскачеван) проводять свого роду спеціальні операції (пастки) щодо виявлення «Дитячих сексуальних маніяків», «Транснаціональних дитячих сексуальних маніяків» та документують їх злочинні дії. Співробітники цього загону створюють Інтернет сторінки під вигаданими іменами дітей і розміщують фотографію несправжньої дитини. Зображення на фотографії задалегідь генерується та оброблюється за допомогою програмного забезпечення. Інтернет сторінки також завчасно створюються в підозрілих соціальних мережах і формується певна історія їх активності. Далі очікується ініціатива «зловмисника» стосовно початку спілкування. В ході спілкування документується переписка, фіксуються прохання переслати фото оголених частин тіла. Після цього фіксуються погрози розповсюдження фотографій серед членів родини, друзів та ін. й вимоги особистої зустрічі. Після цього проводиться операція щодо затриманню злочинця.

Слід зазначити, що у вітчизняний Реєстр передбачається внесення відомостей тільки про осіб, які вчинювали зазначені злочини виключно щодо малолітньої особи, тобто віком до 14 років. Однак відносно дітей інших вікових категорій внесення таких відомостей не передбачено. Вважаємо, що зазначене є суттєвим недоліком, який потрібно усунути, в першу чергу, шляхом розширення категорій осіб, які вчинювали злочини стосовно дітей іншого віку. Зокрема вважаємо, що цей діапазон повинен охоплювати вік дитини також до 16 років. Обґрунтовуючи це твердження слід зазначити, що у ст. 156 «Розбещення неповнолітніх» КК України передбачена відповідальність за вчинення розпусних дій щодо особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку. Відповідно до вітчизняного законодавства з 16 років особа може самостійно приймати рішення щодо особистих сексуальних контактів.

У зв'язку з цим, нами пропонується внести зміни до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впровадження Єдиного реєстру осіб, засуджених за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи, та посилення відповідальності за злочини, вчинені проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи» від 09.12.2019 р. № 409-IX: у назві та тексті закону слова «Єдиного реєстру осіб, засуджених за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи» в усіх відмінках замінити словами «Єдиного реєстру осіб, засуджених за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості дитини, яка не досягла шістнадцятирічного віку» в усіх відмінках.

У теперішній час поліцейська діяльність переживає період значних змін як в оперативній тактиці, так і в організаційних структурах. Найбільш поширеною з нинішніх змін у філософії боротьби зі злочинністю та поліцейської практики є так звана «поліцейська діяльність, керована розвідувальною аналітикою» (Intelligence-led Policing (ILP)). Вона, по-перше, повинна базуватися на чітких і точних правових положеннях, по-друге, працівники правоохоронних органів, залучені до цієї діяльності, мають бути належним чином навчені застосовувати закони та правила відповідно до міжнародних стандартів з прав людини [13].

Висновки. Сформульовані напрями оптимізації правового регулювання оперативно-розшукового забезпечення дітей розшуку дітей, які зникли безвісти (удосконалення норм законів й відомчих нормативно-правових актів, які регулюють питання розшуку дітей, які зникли безвісти, а також прийняття нової редакції Інструкції з організації розшуку підозрюваних, обвинувачених (підсудних), осіб, які ухиляються від відбування кримінального покарання, безвісно зниклих осіб та встановлення особи невідомих трупів та ін.), дозволять позитивним чином вплинути на підвищення рівня роботи правоохоронних органів, і впершу чергу підрозділів кримінальної поліції під час здійснення оперативно-розшукової діяльності та негласної роботи при надходженні заяв й повідомлень про зникнення дитини безвісти.

Список використаних джерел:

1. Безвісти зниклі: чому в Україні щорічно зникають 5000 дітей. URL: <https://znaj.ua/exclusive/bezvisty-znykli-chomu-v-ukrayini-shorichno-schezayut-5000-ditej> (дата звернення: 12.07.2021).
2. В Україні впроваджують інноваційні підходи до пошуку зниклих дітей. URL: https://mvs.gov.ua/ua/news/9643_V_Ukraini_vprovadzhuuyut_innovaciyini_pidhodi_do_poshuku_zniklih_ditey_FOTO.htm (дата звернення: 12.07.2021).
3. Літун О. О. Окремі аспекти удосконалення взаємодії підрозділів кримінальної поліції з іншими підрозділами Національної поліції України під час розшуку дітей, які зникли безвісти. *Актуальні проблеми розслідування кримінальних правопорушень у сфері громадської безпеки та громадського порядку у досудовому розслідуванні* : матеріали наук.-практ. семінару (м. Дніпро, 30 травня 2017 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 89-91.
4. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12> (дата звернення: 01.09.2021).
5. Офіційний сайт Національної поліції. URL: <https://www.npu.gov.ua/about/struktura/struktura/departament-karnogo-rozshuku.html> (дата звернення: 18.01.2022).
6. Літун О. О. Окремі аспекти удосконалення взаємодії підрозділів кримінальної поліції з іншими підрозділами Національної поліції України під час розшуку дітей, які зникли безвісти. *Актуальні проблеми розслідування кримінальних правопорушень у сфері громадської безпеки та громадського порядку у досудовому розслідуванні* : матеріали наук.-практ. семінару (м. Дніпро, 30 травня 2017 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 89-91.
7. Літун О. О. Сучасні проблеми оперативно-розшукового забезпечення розшуку дітей, які зникли безвісти, в Україні (за результатами опитування працівників кримінальної поліції). *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 2. С. 304-308.
8. Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України : наказ М-ва внутр. справ України від 27 квіт. 2020 р. № 357. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0443-20#Text> (дата звернення: 30.05.2021).
9. Дручек О. М. Ювенальна превенція в системі Національної поліції України: проблеми реформування. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2017. № 2. С. 63-66. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2017/2/21.pdf> (дата звернення: 17.07.2021).

10. Інформація про стан виконання у II кварталі 2016 року Плану заходів Міністерства внутрішніх справ України щодо організації виконання розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 р. № 1393-р «Про затвердження плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року», затвердженого 24 березня 2016 року. URL: <http://hro.org.ua/files/docs/1469428912.pdf> (дата звернення: 19.05.2021).; Офіційний сайт Національної поліції. URL: <https://www.npu.gov.ua/about/struktura/struktura/departament-karnogorozshuku.html> (дата звернення: 18.01.2021).

11. Тагієв С. Р. Інститут негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному процесі України : теорія та практика : монографія. Чернігів : Десна Поліграф, 2015. 512 с.

12. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні: наказ МВС України від 07 лип. 2017 № 575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17> (дата звернення: 12.07.2021).

13. Довідник керівника поліції – поліцейська діяльність, керована розвідувальною аналітикою / ІЛР : навч. посібн. / Користін О. Є., Пефтієв Д. О., Пеньков С. В., Некрасов В. А., ; за заг. ред. Вербенського М. Г. Київ : «Видавництво Людмила», 2019. 120 с.

ШИРОКА К. Ю.

**ЗАСТОСУВАННЯ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ
ПРИ ОБРАННІ СЛІДЧИМ СУДДЕЮ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ У ВИГЛЯДІ ЗАСТАВИ**

**APPLICATION OF THE PRACTICE OF THE EUROPEAN COURT
OF HUMAN RIGHTS IN THE ELECTION OF A PRESIDENTIAL MEASURE
BY THE INVESTIGATING JUDGE IN THE FORM OF A SECURITY**

Актуальність статті полягає в тому, що в кримінальному судочинстві України передбачено низку гарантій особи, які забезпечують дотримання прав та міжнародних стандартів під час застосування запобіжного заходу у вигляді застави, який є, в тому числі, альтернативним запобіжним заходом при обранні запобіжного заходу у вигляді взяття під варту, що збільшує актуальність питання забезпечення гарантій. На даний час у правозастосовній практиці існує ряд не вирішених проблем, які призводять до неоднакового застосування гарантій, в теорії кримінального процесу залишається не визначеним об'єкт гарантій забезпечення прав учасників кримінального провадження при обранні запобіжного заходу, систему гарантій, критерії, які свідчать про забезпечення гарантій. Аналіз теоретичних напрацювань свідчить про відсутність однакового підходу до обставин, які враховуються слідчими суддями при обранні запобіжного заходу у вигляді застави. Аналіз правозастосовної практики свідчить, що слідчі судді при реалізації своїх повноважень враховують не однакові обставини, що призводить до різного застосування норм міжнародного права, практики Європейського суду з прав людини та національного законодавства. У статті досліджуються повноваження слідчого судді як гаранта забезпечення прав учасників кримінального провадження при обранні запобіжного заходу у вигляді застави. Здійснено аналіз правозастосовної практики щодо підходу до обставин, які враховуються слідчими суддями при обранні запобіжного заходу у вигляді застави. Визначено умови, за яких слідчий суддя може бути повноправним гарантом прав та свобод особи. В статі визначено правові та соціально-моральні умови за яких суд є гарантом прав і свобод особи під час застосування запобіжного заходу. Визначено об'єкт гарантій забезпечення прав учасників кримінального провадження при обранні запобіжного заходу у вигляді застави. В статі виокремлено систему гарантій забезпечення прав учасників кримінального провадження при обранні запобіжного заходу у вигляді застави. Здійснено аналіз рішень з Єдиного реєстру судових рішень для вивчення проблемних моментів правозастосовної практики, які виникають у слідчих суддів при реалізації повноважень при обранні запобіжного заходу у вигляді застави та визначено обставини, які стали підставою для скасування ухвали слідчого судді першої інстанції та постановлення нової.

Ключові слова: *застава; запобіжний захід; слідчий суддя; учасник кримінального провадження; підозрюваний; Європейський суд з прав людини.*

The relevance of the article is that the criminal proceedings of Ukraine provide a number of guarantees of the person that ensure compliance with rights and international standards when applying a precautionary measure in the form of bail, which is, inter alia, an alternative precautionary measure when choosing a precautionary measure in the form of guard, which increases the relevance of the issue of guarantees. Currently, in law enforcement practice there are a number of unresolved issues that lead to unequal application of guarantees, in the theory of criminal procedure remains undefined object of guarantees to ensure the rights of participants in criminal proceedings when choosing a

measure of restraint, system of guarantees, criteria for ensuring guarantees. The analysis of theoretical developments shows the lack of a uniform approach to the circumstances, which are taken into account by the investigating judges when choosing a precautionary measure in the form of bail. The analysis of law enforcement practice shows that investigating judges take into account different circumstances when exercising their powers, which leads to different application of international law, the case law of the European Court of Human Rights and national law. The article examines the powers of the investigating judge as a guarantor of ensuring the rights of participants in criminal proceedings when choosing a measure of restraint in the form of bail. An analysis of law enforcement practice on the approach to the circumstances that are taken into account by investigating judges when choosing a measure of restraint in the form of bail. The conditions under which the investigating judge can be a full-fledged guarantor of the rights and freedoms of a person are defined. The article defines the legal and socio-moral conditions under which the court is the guarantor of the rights and freedoms of the person during the application of the precautionary measure. The object of guarantees of ensuring the rights of participants in criminal proceedings in choosing a measure of restraint in the form of bail is defined. The article highlights the system of guarantees to ensure the rights of participants in criminal proceedings when choosing a measure of restraint in the form of bail. The analysis of decisions from the Unified Register of Court Decisions is carried out to study the problematic aspects of law enforcement practice that arise in investigative judges in exercising their powers when choosing a precautionary measure in the form of bail and identify the circumstances that led to revoking the decision of the investigating judge.

Key words: *pledge; precaution; the investigating judge; participant in criminal proceedings; suspect; European Court of Human Rights.*

Постановка проблеми. В кримінальному судочинстві України передбачено низку гарантій особи, які забезпечують дотримання прав та міжнародних стандартів під час застосування запобіжного заходу у вигляді застави, який є, в тому числі, альтернативним запобіжним заходом при обранні запобіжного заходу у вигляді взяття під варту, що збільшує актуальність питання забезпечення гарантій. На даний час у правозастосовній практиці існує ряд не вирішених проблем, які призводять до неоднакового застосування гарантій, в теорії кримінального процесу залишається не визначеним об'єкт гарантій забезпечення прав учасників кримінального провадження при обранні запобіжного заходу, систему гарантій, критерії, які свідчать про забезпечення гарантій. Аналіз теоретичних напрацювань свідчить про відсутність однакового підходу до обставин, які враховуються слідчими суддями при обранні запобіжного заходу у вигляді застави. Аналіз правозастосовної практики свідчить, що слідчі судді при реалізації своїх повноважень враховують не однакові обставини, що призводить до різного застосування норм міжнародного права, практики ЄСПЛ та національного законодавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наявність проблем, що виникають з питань гарантування прав і свобод особи під час застосування запобіжного заходу у вигляді застави при реалізації повноважень слідчим суддею зумовлено, насамперед, недостатньою науковою розробкою теоретичних положень щодо їх юридичної природи.

Так, окремі проблемні питання реалізації повноважень слідчим суддею як грантом забезпечення прав учасників кримінального провадження при обранні запобіжного заходу у вигляді застави у кримінальному судочинстві досліджували Ю. П. Аленін, О. А. Банчук, Т. В. Варфоломєєва, В. І. Галаган, Н. В. Глиньська, І. В. Гловюк, О. В. Гончар, М. В. Даньшин, В. С. Зеленецький, О. В. Капліна, О. Б. Комарницька, В. А. Колесник, Тертишник, О. І. Тищенко, О. Ю. Татаров, А. Р. Туманянц, В. Г. Уваров, Л. Д. Удалова, О. О. Юхно, О. Г. Яновська та інші. Їх наукові доробки стали теоретичною основою дослідження та стали підґрунтям для пошуку шляхів вирішення актуальних на сьогодні проблем правозастосовної практики.

З огляду на зазначене **метою** дослідження зазначеної статті є визначення кола таких обставин з урахуванням норм міжнародного права, практики ЄСПЛ та національного законодавства для забезпечення прав особи та виконання завдань кримінального судочинства, визначених у ст. 2 КПК України.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до пункту 3 статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод кожен, кого заарештовано або затримано згідно з положення-

ми підпункту «с» пункту 1 цієї статті Конвенції, має негайно постати перед суддею чи іншою посадовою особою, якій закон надає право здійснювати судову владу, і йому має бути забезпечено розгляд справи судом упродовж розумного строку або звільнення під час провадження. Таке звільнення може бути обумовлене гарантіями з'явитися на судове засідання [1]. Застава виконує роль такої гарантії та, як показує практика, є ефективним запобіжним заходом, який застосовується як альтернативний запобіжний захід при затриманні так і як самостійний запобіжний захід. При цьому гарантом забезпечення прав учасників кримінального провадження при обранні запобіжного заходу у вигляді застави виступає слідчий суддя.

Слідчий суддя уповноважений забезпечувати законність та обґрунтованість обмеження конституційних прав і свобод людини на стадії досудового слідства в кримінальному провадженні, до компетенції якого належить прийняття рішення про застосування заходів кримінально-процесуального примусу, проведення слідчих та інших процесуальних дій, що обмежують конституційні права людини, розгляд скарг на дії (бездіяльність) слідчого та прокурора. Основним призначенням слідчого судді є здійснення судового захисту прав і законних інтересів осіб, які беруть участь у кримінальному процесі, та забезпечення законності провадження в справі на стадії досудового розслідування [2, с. 131]. Тобто саме слідчий суддя, здійснюючи судовий контроль, є своєрідним гарантом забезпечення прав і свобод людини на стадії досудового слідства в цілому та при обранні запобіжного заходу у вигляді застави, зокрема.

Слідчий суддя може бути повноправним гарантом прав та свобод особи за певних взаємопов'язаних умов. Аналіз теоретичних досліджень свідчить, що такі умови можуть бути правові та соціально-моральні.

Правовими умовами, за яких суд є гарантом прав і свобод особи під час застосування запобіжного заходу, є норми кримінального процесуального закону, неухильне дотримання яких суб'єктом правозастосування не дозволить піддавати сумніву його процесуальне рішення, давати підстави для оскарження. Це права та обов'язки слідчого судді, судді щодо застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, а також гарантії незалежності суддів, які визначені Законом України «Про судоустрій і статус суддів», а також іншими правовими актами.

Соціально-моральними умовами, за наявності яких суд є гарантом прав і свобод особи під час застосування запобіжного заходу у вигляді застави, слід вважати умови, які створюють внутрішнє переконання судді у правильності прийняття ним процесуального рішення про обмеження права особи на свободу і засновані та не суперечать стандартам у сфері судочинства, Кодексу суддівської етики, Бангалорським принципам поведінки суддів тощо. Ними є людяність, чесність, справедливість, некорумпованість, невідкупність, принциповість, патріотизм, професіоналізм, старанність тощо [3, с. 129-130].

Комплексне поєднання зазначених умов сприяє об'єктивності, незалежності й неупередженості суду у питанні застосування запобіжного заходу як гаранту прав і свобод при його застосуванні [3, с. 129-130].

В. М. Трофименко та А. Р. Тумаянц вказують, що судовий контроль на стадії досудового слідства носить гарантійний правоохоронний характер як стосовно людини, громадянина, так і щодо правосуддя у кримінальних справах, оскільки він покликаний не допустити незаконного обмеження конституційних прав учасників кримінальної процесуальної діяльності, а у разі необхідності – швидко й ефективно їх відновити порушені права [4, с. 202]. Зокрема, основна мета реалізації повноважень слідчим суддею, як гарантом забезпечення прав учасників кримінального провадження при обранні запобіжного заходу у вигляді застави, полягає у забезпеченні з одного боку прав підозрюваного, а з іншого забезпечення інтересів правосуддя. Слідчим суддею встановлюється законність та обґрунтованість застосування норм кримінально-процесуального законодавства щодо конкретного випадку обрання запобіжного заходу, враховуючи можливі негативні наслідки його застосування, виконуючи при цьому вимоги законодавства [5, с. 13].

За своєю сутністю гарантії є системою умов, що забезпечують задоволення інтересів людини. Їх основною функцією є виконання зобов'язань державою та іншими суб'єктами в сфері реалізації прав особистості [6, с. 113]. В аспекті забезпечення прав учасників кримінального провадження при обранні запобіжного заходу у вигляді застави слідчий суддя повинен забезпечити права та виконання зобов'язань підозрюваної особи, щодо якої застосовується запобіжний захід, які виникають з набуттям статусу підозрюваної особи. При цьому, об'єктом гарантій забезпечення прав учасників кримінального провадження при обранні запобіжного заходу у вигляді застави виступають суспільні відносини, які виникають між стороною захисту та стороною обвинувачення у зв'язку з набуттям статусу підозрюваного.

Аналіз теоретичних напрацювань та аналіз поняття і змісту значення «гарантій» дозволяє виокремити систему гарантій забезпечення прав учасників кримінального провадження при обранні запобіжного заходу у вигляді застави. Так, на нашу думку такі гарантії включають в себе: міжнародні акти, до яких належить Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, рішення ЄСПЛ, Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи R(80) 11 від 27.06.1980 «Про взяття під варту до суду» та інші міжнародні нормативно-правові акти; юридичні акти, тобто закони, підзаконні та інші нормативні акти, які містять норми про права і свободи людини, зокрема Конституція України, Закон України про статус судів, КПК України; організаційно-правову діяльність слідчого судді, сторони захисту та сторони обвинувачення під час вирішення питання про обрання запобіжного заходу у вигляді застави, яке полягає у веденні слідчим суддею судового процесу відповідно до вимог КПК України, з дотриманням всіх етапів розгляду клопотання та розподіл процесу таким чином, щоб кожен учасник процесу міг реалізувати механізми захисту своїх прав в ході розгляду клопотання, а також забезпечення судового розгляду з дотриманням принципу поваги до суду; механізми забезпечення захисту прав при обранні запобіжного заходу у вигляді застави, до яких можна віднести право відводу учасників процесу, право на заперечення, які реалізуються безпосередньо після вчинення процесуальних дій, право заявляти клопотання, тощо.

Для вивчення проблемних моментів правозастосовної практики, які виникають у слідчих суддів при реалізації повноважень при обранні запобіжного заходу у вигляді застави нами було здійснено аналіз рішень з Єдиного реєстру судових рішень. В ході аналізу правозастосовної практики, а саме ухвал суддів судової палати з розгляду кримінальних справ апеляційних судів всіх регіонів України, нами було виокремлено обставини, які стали підставою для скасування ухвали слідчого судді першої інстанції та постановлення нової. Так встановлено наступні обставини, які стали підставою для скасування ухвали слідчого судді першої інстанції та постановлення нової: ухвала слідчого судді винесена без урахування всіх фактичних обставин справи, оскільки прокурором в судовому засіданні не доведено обставини для обрання найбільш суворого запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, з метою запобігання ризикам, зазначеним у клопотанні, крім того, під час розгляду клопотання не враховано обставин, які характеризують особу підозрюваного, міцність соціальних зв'язків, помірність розміру застави [7]; слідчий суддя визначив розмір застави, який є завідомо непомірний для підозрюваного [8]; не враховано тяжкість покарання [9]; в ході розгляду клопотання слідчого про застосування запобіжного заходу підозрюваному слідчий суддя не виконав вимог ч. 5 ст. 182 КПК України, не навів доказів на підтвердження виключності випадку, не навів підстав для визначення застави у розмірі, що перевищує вісімдесят розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб [9]; в порушення ст. 182 КПК України визначено розмір застави в гривневому еквіваленті, однак не вказано кількість прожиткових мінімумів; не доведено наявності всіх обставин, передбачених частиною першою статті 194 КПК України; не враховано розмір завданої майнової шкоди і що визначений розмір застави значно перевищує її; слідчий суддя не врахував вимоги ч. 4 ст. 182 КПК України, відповідно до якої розмір застави визначається слідчим суддею, судом з урахуванням обставин кримінального правопорушення, майнового та сімейного стану підозрюваного, обвинуваченого, інших даних про його особу та ризиків, передбачених статтею 177 цього Кодексу, визначивши розмір застави непомірним для підозрюваного, обвинуваченого; при визначенні підозрюваному застави слідчий суддя не встановив наявності у підозрюваного такої кількості майна, яке б давало йому можливість внести визначену заставу і вона б не була для підозрюваного непомірною.

Пропонуємо проаналізувати рішення слідчих суддів та порівняти їх з рішеннями ЄСПЛ для утворення уявлення про те, як практика ЄСПЛ застосовується в практиці національних судів.

Аналіз правозастосовної практики допоміг визначити деякі проблемні аспекти, зокрема, звертає на себе той факт, що слідчі судді часто визначають суму застави в гривнях, в той час, як вона має визначатись в прожиткових мінімумах доходів громадян, що стає непоодиноким підставою для скасування рішення слідчого судді першої інстанції та постановлення нового рішення.

Слідчі судді по різному оцінюють обставини, які підлягають оцінці та допускають порушення, пов'язані із визначенням суми застави, що включає не правильне визначення розміру застави, а також не враховують майновий стан підозрюваного при її обранні, що створює умови непосильності її сплати, що виходячи з практики ЄСПЛ є порушенням частини 3 статті 5 Конвенції. Зазначене зумовлює необхідність визначення обставин, які необхідно враховувати при визначенні розміру застави. Для цього, окрім аналізу правозастосовної практики, ми розглянемо рішення ЄСПЛ, рішення слідчих суддів першої інстанції, теоретичні дослідження та спробуємо запропонувати власне бачення з цього приводу.

Аналізуючи рішення ЄСПЛ «Ноймайстер проти Австрії» доходимо висновку, що суд при вирішенні питання про обрання запобіжного заходу суд визначає співмірність можливості настання ризику уникнення від притягнення до відповідальності з строками застосування запобіжного заходу [10].

Слід зазначити про те, що на нашу думку є такою, що підлягає критиці позиція слідчих суддів, яка полягає в тому, що при обранні запобіжного заходу враховується розмір завданих збитків, який прослідковується при вивченні правозастосовної практики. Основною метою застосування застави не є відшкодування шкоди, завданої злочином. Так, у рішенні ЄСПЛ «Ноймайстер проти Австрії» зазначено, що австрійські суди базували свої розрахунки головним чином на розмірі збитків, спричинених правопорушеннями, у вчиненні яких підозрювався Ноймайстер, які він міг би в подальшому відшкодувати [10]. На думку суду сума застави була такою, що взагалі не розглядалася як можлива. Разом з тим, відмова судових органів брати до уваги будь-яку з запропонованого підозрюваним розміру суми застави ставала все менш обґрунтованою, чим більше відповідала розміру суми, яку можна було б вважати достатньою для забезпечення явки особи на судовий розгляд [10].

Встановлення розміру гарантії, яку має надати затримана особа, співмірної з сумою завданого збитку, не відповідає частині 3 статті 5 (ст. 5-3) Конвенція виходячи з аналізу рішень ЄСПЛ. Гарантія, передбачена статтею 5-3 Конвенції покликана забезпечити не відшкодування збитків, а присутність обвинуваченого на слуханні. Тому суму застави слід оцінювати головним чином, посилаючись на особу підозрюваного, його майно та його стосунки з особами, які мають надати заставу. Така сума має настільки відповідати зазначеним обставинам, щоб ймовірність втрати застави у разі неявки підозрюваного в судові засідання, будуть достатнім стримуючим фактором для втечі [10].

Так, виходячи з практики Європейського суду з прав людини, уповноважені органи влади повинні приділити визначенню суми застави стільки ж уваги, скільки і вирішенню питання про необхідність тримання обвинуваченого під вартою. Визначаючи суму застави, суди повинні брати до уваги ризик того, що підозрюваний може ухилитися від покарання, обставини особистого життя та тяжкість злочину, у вчиненні якого підозрюється особа. Розмір застави повинен визначатися тим ступенем довіри, при якому перспектива втрати застави, буде достатнім стримуючим засобом, щоб відбити у особи, щодо якої застосовано заставу, бажання будь-яким чином перешкоджати встановленню істини у кримінальному провадженні [11].

В рішенні Європейського суду з прав людини по справі «Пунцельт проти Чехії» (Punzelt v. Czech Republic) № 31315/96 від 25.04.2000 суд визнав, що при визначенні розміру застави крім майнового стану особи слід враховувати майновий стан осіб, у групі з якими було вчинено злочин, а також можливість внесення застави іншими суб'єктами за договірними відносинами, зокрема, страхування, платоспроможність яких не пропорційна майновому стану особи [12]. В цьому ж рішенні судом також враховано співмірність розміру застави та масштабів фінансових операцій, які інкримінувалися заявнику [12].

Висновки. Таким чином проаналізувавши ці та інші рішення ЄСПЛ, теоретичні дослідження та правозастосовну практику можна виокремити обставини, які необхідно враховувати при визначенні суми застави підозрюваному, так до яких належать: визначити співмірність можливості настання ризику уникнення від притягнення до відповідальності з строками застосування запобіжного заходу (ступенем впевненості, яка можлива в тому, що перспектива втрати забезпечення у випадку його неявки в суд послужить достатнім фактором, виключаючи з його сторони будь-яке бажання зникнути); майновий стан особи, а також майновий стан осіб, у групі з якими було вчинено злочин; можливість внесення застави іншими суб'єктами; співмірність розміру застави та масштабів фінансових операцій, які інкримінуються; врахувати дані про особу підозрюваного, обставини особистого життя, його майно та його стосунки з особами, які мають надати заставу; ризик того, що підозрюваний може ухилитися від покарання; тяжкість злочину, у вчиненні якого підозрюється особа; обґрунтованість підозри; тяжкість покарання, що загрожує підозрюваному у разі визнання його винуватим; обставини інкримінованого підозрюваному кримінального правопорушення, зокрема місце вчинення кримінально-протиправних дій та їх кваліфікуючі ознаки; характер таких кримінальних правопорушень; вчинення протиправних дій за попередньою змовою групою осіб, повторно, наявність судимостей; ризик можливого вчинення підозрюваним іншого кримінального правопорушення; враховується також розмір доходу, отриманого внаслідок вчинення кримінального правопорушення; враховується процесуальна поведінка підозрюваного.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція, Міжнародний документ від 04.11.1950 № 995_004. Рада Європи. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
2. Горбачевський В.Я. Слідчий суддя як гарант забезпечення прав і свобод людини в кримінальному провадженні. *Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи: тези доп. Збірник наукових праць, матеріали конференцій (семинарів, круглих столів).* (Київ, 24 лист. 2017 р.) URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/bitstream/123456789/3587/1/%d0%93%d0%be%d1%80%d0%b1%d0%b0%d1%87%d0%b5%d0%b2%d1%81%d1%8c%d0%ba%d0%b8%d0%b9%20%d0%92%d1%96%d1%82%d0%bb%d1%96%d0%b9%20%d0%af%d0%ba%d0%be%d0%b2%d0%b8%d1%87.pdf>
3. Дервянко М.І. Гарантії прав і свобод особи під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2015. 255 с.
4. Трофименко В. М., Тумаянц А. Р. Судовий контроль за дотриманням прав і свобод людини при проведенні слідчих дій у житлі чи іншому володінні особи. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права.* 2004. № 1-2. С. 202-206.
5. Шавкун М. Г. Процесуальний контроль органів судової влади на досудових стадіях кримінального процесу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / М. Г. Шавкун ; Київ. нац. ун-т внутр. справ. К., 2010. 20 с.
6. Заворотченко Т.М. Конституційно-правові гарантії прав і свобод людини і громадянина в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Київ. 222 с.
7. Ухвала Вінницького апеляційного суду від 17.09.2021. Справа № 130/1372/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99697824>
8. Ухвала апеляційного суду Івано-Франківської області від 16.09.2021. Справа № 352/1868/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99649030>
9. Рішення Європейського суду з прав людини «Ноймайстер проти Австрії» CASE OF NEUMEISTER v. AUSTRIA. Скарга 1936/63. 27.06.1968. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22itemid%22%3A%5B%22001-57544%22%5D%7D>
10. Ухвала Вінницького апеляційного суду від 08.02.2019. Справа № 127/3306/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79790648>
11. Рішення Європейського суду з прав людини в справі «Пунцельт проти Чехії» (Punzelt v. Czech Republic). Скарга № 31315/96. 25.04.2000 URL: <https://docs.cntd.ru/document/902115037>

ЗМІСТ

ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

БАБИЧ І. С. ПЕРЕРАХУНОК ПЕНСІЇ КОЛИШНЬОМУ ПРАЦІВНИКУ МІЛІЦІЇ У РОЗМІРІ ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ПЕНСІЇ.....	3
---	---

**АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС;
ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО**

АГАНІН Б. Ю. ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ.....	9
ДАНИЛЕНКО І. В. ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТІВ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОРУШЕНЬ ПРАВИЛ ПАРКУВАННЯ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ.....	15
ІЛЬЧИШИН Н. В. СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ СУДОВИХ ПРОЦЕДУР В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ.....	22
КАЗЬМІНА-ВОРОНЕЦЬ Я. С. ЦІЛІ ТА ЗАВДАННЯ З ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ «ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО КУРСУ» В СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО УКРАЇНИ.....	29
ТОПЧІЙ В. В., БОДУНОВА О. М. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ЯК НАПРЯМУ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЙНОЇ ПРАВОПОРУШЕНЬ.....	36

**КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ;
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО**

АНІСТРАТЕНКО Ю. І., ГРИЦЮК І. В. ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС СЛІДЧОГО ЯК СУБ'ЄКТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ.....	41
ВІТЮК Д. Л. СКЛАДОВІ ЕЛЕМЕНТИ МЕХАНІЗМУ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ.....	47
ДВОРНИКОВА І. В. СУБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 135 КК УКРАЇНИ.....	52
ІЛЛЯШЕНКО О. В. ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ДЕТЕРМІНАНТІВ НЕЗАКОННОЇ ТОРГІВЛІ ОРГАНАМИ І ТКАНИНАМИ ЛЮДИНИ ТА ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ЗАПОБІГАННЯ ВКАЗАНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ.....	58
НІКІТІН Ю. В., ТОПЧІЙ В. В., ГРИЦЮК І. В. КРИМІНОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА: СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	63
ТРАЧ С. С. НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	68

**КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА;
СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ**

АТАМАНЧУК В. М. СУЧАСНІ МОЖЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННО-ОБЧИСЛЮВАЛЬНИХ МАШИН (КОМП'ЮТЕРІВ), СИСТЕМ ТА КОМП'ЮТЕРНИХ МЕРЕЖ І МЕРЕЖ ЕЛЕКТРОЗВ'ЯЗКУ.....	75
---	----

БУРТОВИЙ М. О. РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА ПОТЕРПЛОГО НА ВІДШКОДУВАННЯ (КОМПЕНСАЦІЮ) ШКОДИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	82
ЛІТУН О. О. НАПРЯМИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗШУКУ ДІТЕЙ, ЯКІ ЗНИКЛИ БЕЗВІСТІ.....	90
ШИРОКА К. Ю. ЗАСТОСУВАННЯ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ПРИ ОБРАННІ СЛІДЧИМ СУДДЕЮ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ У ВИГЛЯДІ ЗАСТАВИ.....	97

CONTENTS

LABOR LAW; SOCIAL SECURITY LAW

BABYCH I. S. RECALCULATION OF PENSION FOR FORMER MILITIAMAN
IN THE AMOUNT OF A POLICE OFFICER'S PENSION.....3

**ADMINISTRATIVE LAW AND PROCEDURE;
FINANCIAL LAW; INFORMATION LAW**

AHANIN B. YU. DETERMINATION OF THE ESSENCE
OF ADMINISTRATIVE ACTIVITIES OF THE NATIONAL POLICE
IN THE FIELD OF TRAFFIC SAFETY.....9

DANYLENKO I. V. ON THE QUESTION OF DETERMINING SUBJECTS
OF ADMINISTRATIVE VIOLATIONS OF VEHICLE PARKING RULES..... 15

ILCHYSHYN N. V. ESSENCE AND FEATURES OF JUDICIAL PROCEDURES
IN ADMINISTRATIVE JUDICIAL PROCEDURE..... 22

KAZMINA-VORONETS YA. S. GOALS AND TASKS FOR FORMATION AND
IMPLEMENTATION OF STATE POLICY REGARDING THE IMPLEMENTATION
OF THE “EUROPEAN GREEN COURSE” IN AGRICULTURAL HOLDING..... 29

TOPCHII V. V., BODUNOVA O. M. ADMINISTRATIVE AND LEGAL SUPPORT
OF DIGITALIZATION OF PUBLIC AUTHORITIES AS A DIRECTION
OF PREVENTION OF CORRUPTION OFFENSES..... 36

CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY; CRIMINAL EXECUTIVE LAW

ANISTRATENKO YU. I., HRYTSIUK I. V. PROCEDURAL STATUS
OF INVESTIGATOR AS A SUBJECT OF CRIMINAL TREATMENT..... 41

VITIUK D. L. COMPONENT ELEMENTS OF THE CRIME PREVENTION
MECHANISM IN UKRAINE..... 47

DVORNYKOVA I. V. THE SUBJECT OF THE CRIMINAL OFFENSE
PROVIDED BY ART. 135 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE..... 52

ILLIASHENKO O. V. APPROACHES TO DETERMINING
THE DETERMINANTS OF ILLEGAL TRAFFICKING
IN HUMAN ORGANS AND TISSUES AND WAYS OF OPTIMIZING
THE PREVENTION OF THE INDICATED OFFENSES..... 58

NIKITIN YU. V., TOPCHII V. V., HRYTSIUK I. V. CRIMINOLOGICAL SECURITY:
A COMPONENT OF NATIONAL SECURITY OF UKRAINE.....63

TRACH S. S. REGULATORY REGULATION ECONOMIC ACTIVITY..... 68

**CRIMINAL PROCEDURE AND FORENSIC SCIENCE;
LEGAL EXPERTISE; OPERATIVE INVESTIGATIVE ACTIVITY**

ATAMANCHUK V. M. MODERN POSSIBILITIES OF CONDUCTING
FOR ENSIC EXAMINATIONS DURING THE INVESTIGATION
OF CRIMINAL OFFENSES IN THE FIELD OF THE USE OF ELECTRONIC
COMPUTING MACHINES (COMPUTERS), SYSTEMS AND COMPUTER
NETWORKS AND ELECTRONIC COMMUNICATION NETWORKS.....75

BURTOVYI M. O. IMPLEMENTATION OF THE VICTIM'S RIGHT TO EXTORTION (COMPENSATION) OF DAMAGE FROM CRIMINAL PROSECUTION.....	82
LITUN O. O. OPTIMIZATION DIRECTIONS OF THE LEGAL REGULATION OF THE OPERATIVE AND SEARCHING PROVISION OF THE SEARCH OF MISSING CHILDREN.....	90
SHYROKA K. YU. APPLICATION OF THE PRACTICE OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS IN THE ELECTION OF A PRESIDENTIAL MEASURE BY THE INVESTIGATING JUDGE IN THE FORM OF A SECURITY.....	97

НОТАТКИ

НАУКОВИЙ ВІСНИК ПУБЛІЧНОГО ТА ПРИВАТНОГО ПРАВА

Випуск 6, 2021

Том 2

Відповідальний за випуск – В.В. Галуцько

Науковий редактор – О.Ю. Дрозд

Коректори: Я.І. Вишнякова, Н.В. Пірог

Комп'ютерне верстання – С.Ю. Калабухова

Підписано до друку 23.09.2021. Формат 70x100/16.

Обл.-вид. арк. 10,58. Ум.-друк. арк. 8,77.

Наклад 300 прим. Зам. № 0721/237.

Надруковано: ТОВ «Видавничий дім «Гельветика»

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6424 від 04.10.2018

Україна, 65101, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1

Тел. +38 (048) 709 38 69,

+38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua